

**Наталія СИВАЧУК
Оксана ЦИГАНОК
Олександр САНІВСЬКИЙ**

ФОЛЬКЛОРНА СПАДЩИНА СЕЛА КОПЕНКУВАТЕ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Наталія Сивачук
Оксана Циганок
Олександр Санівський

ФОЛЬКЛОРНА СПАДЩИНА СЕЛА КОПЕНКУВАТЕ

Монографічне дослідження

Умань
Візаві
2021

УДК 398.8(477.46)

С34

Рецензенти:

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Дмитренко М. К., доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України;

Йовенко Л. І., доктор педагогічних наук, професор кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 7 від 28 грудня 2021 р.)*

Сивачук Н.

С34 Фольклорна спадщина села Копенкувате : монографічне дослідження / Оксана Циганок, Олександр Санівський ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. — Умань : Візаві, 2021. — 372 с.

У монографії представлено матеріали, записані науковцями науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Монографія стане в нагоді студентам філологічних спеціальностей і викладачам вищих закладів освіти, дослідникам усної народної словесності та всім, кого зацікавлять проблеми історії української фольклористики.

УДК 398.8(477.46)

© Сивачук Н., Циганок О., Санівський О., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	7
Від перших поселень до	22
Слід війни	23
Творці історії села	24
А потім була земельна реформа.....	30
Іван Іванович Прісовський – перший учений-українознавець Уманщини.....	32
Копенковатскія древности	41
Достопримѣчательные селяне	47
Просто-народное естествознаніе ужей	49
Замѣтка объ исчезнувшихъ прудахъ и озерахъ	50
Новыя травы (novae herbae)	54
Чумаць	56
Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводять свои храмовые праздники.....	69
Хозяйственная замѣтка.....	75
Релігійне життя сільської громади	77
Освітнє життя села.....	83
Культурне життя села Копенкувате	84
Фольклорна спадщина села	100
Колядки	100
Веснянки	125
Купальські пісні	141
Петрівчані пісні	160
Жниварські обряди та пісні	161
Ліричні пісні.....	165
Жартівливі пісні	223
Балади.....	227

Родинно-обрядова творчість села Копенкувате	245
Весільна обрядовість	245
Ноти до весільних пісень, записаних в селі Копенкувате	287
Весільні пісні, фрагменти обряду, записані від інших респондентів.....	300
I. Весільні пісні, записані від	301
Кучеренко Ганни Іванівни	301
II. Весільні пісні, записані	302
від Слюсаренко Ольги Тихонівни	302
III. Весільні пісні, записані від Касьяненко Л.І.	305
IV. Весільні пісні, записані від.....	306
Пазюк Наталії Борисівни.....	306
V. Весільні побажання, записані від	309
Делікатної Лариси Миколаївни	309
VI. Весільні побажання, записані від.....	310
Садовенко Анастасії Федорівни	310
VII. Весільні пісні, записані від	310
Слюсаренко Ольги Тихонівни.....	310
VII. Весільні пісні та фрагменти обрядовості,	315
записані від Гордієнко Марії Василівни	315
Поховальна обрядовість	318
Дитячий фольклор села Копенкувате	326
Дитячі пісеньки	327
Забавлянки та чукикалки.....	328
Заклички.....	333
Легенди та перекази села Копенкувате	337
Рукомесництво села Копенкувате	343
Зразки оздоблення сільських хат	372

*Висловлюємо подяку
Лозінському Віктору Олександровичу
за допомогу у підготовці цієї монографії*

Рідне село Копенкувате
(гімн села)

*Скільки на світі доріг,
Сонячних та тернистих,
Нам найдорожча із них та,
Що нас в село привела.
Наше село, наше село,
Рідне село Копенкувате,
Ти - наша мрія, наша любов,
Батьківська рідна хата.
Снилось з дитинства ти нам
Казкою чарівною,
Білими цвіт-садами,
Що понад ставом цвітуть.
Де б не були ми в світах,
Завжди в душі з тобою,
Піснею чарівною
Будеш на наших вустах.
Наше село, наше село,
Рідне село Копенкувате,
Ти - наша мрія, наша любов,
Батьківська рідна хата.*

*Анатолій Форманчук,
художній керівник
Копенкуватського
Будинку культури*

ВСТУП

Фольклорна спадщина історичної Уманщини творилась упродовж віків багатьма поколіннями наших земляків. Звернення до цієї скарбниці – це передача вогню, а не поклоніння попелу, оскільки наше сьогодні – закономірний вияв минулого. Як точно і печально сказано про минуле, яке завжди з нами! Нам нікуди не подітися від усвідомлення того, що минуле кануло в Лету, що повернення до нього немає. Але допоки живе невичерпана духовна енергія народу, його прагнення до творчості, до нових звершень і надій, пам'ять повертатиме нас до минулого, до пережитого, вистражданого. Багато про що нам нагадують старі фото, листи, документи, публікації далеких років, вишиванки, легенди, перекази, пісні. Повага до минулого – ось та якість, яка відділяє освіченість від дикунства, тому так важливо зберігати нашу думу, нашу пісню, нашу славу від забуття. Саме тому вчені науково-дослідної лабораторії «Проблем підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» УДПУ імені Павла Тичини поставили собі стратегічну мету: зібрати, дослідити, опублікувати усну народну словесність нашого регіону для майбутнього. «Фольклорна спадщина села Копенкувате» – це один із важливих кроків до цієї мети.

Згідно концепції професора Романа Федоровича Кирчіва, його карто-схеми щодо районування українського фольклору, Уманщина належить до Східного Поділля. Вчений за одиницю поділу взяв район, звичайно, не в адміністративно-територіальному значенні, а як визначення ареалу поширення локалізації певної (зафіксованої чи гаданої) фольклорної специфіки. Назва «район» найбільше прийнятна ще й тому, що вона вже має певну традицію подібного застосування в практиці давніших і новочасних дослідників¹. Як свідчать документи, Копенкувате колись належало до Уманського повіту, тому його усна народна словесність стала об'єктом нашого дослідження.

¹ Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Львів, 2002. С. 25.

Серед багатьох напрямів українознавчих студій своє місце, як і сто, двісті років тому, посідає локально-монографічне дослідження духовного і матеріального життя народу. Це й зрозуміло, адже організація потужних наукових центрів, спорядження технічно оснащених експедицій, як радять Постанови ЮНЕСКО, вимагають значного фінансування, а метод стаціонарного комплексного дослідження не коштує державі ні копійки, має свої переваги: він заповнює ті ніші, дослідити які не під силу застосуванням інших методик. Адже сучасна фольклористика все більше скочується до фольклористичної археології, багато вчених та науковців-аматорів вивчають усну народну словесність за фольклорними виданнями, за писемними джерелами, у яких власне фольклор переведений в іншу естетичну систему. Таким чином, локально-монографічне дослідження залишається одним із важливих методичних принципів української фольклористики. Облік всього репертуару кожного населеного пункту упродовж певного відрізка часу, нагромадження подібних документів з різних районів за послідовний ряд років, порівняння різночасних записів створюють основу для порівняльного аналізу пісні в локальному і хронологічному аспектах і допомагають виявленню закономірностей розвитку народнопісенної творчості в зв'язку з економічними і культурно-соціальними факторами².

Термін *«локально-монографічне»* дослідження визначає вичерпне фіксування репертуару певної одиниці – міста, села, кутка і навіть одного носія фольклору – в такий спосіб, коли цей репертуар, записаний за всіма вимогами фольклористики, становить своєрідну монографію поетичної культури населення певного міста чи села упродовж певного відрізка часу³.

Зразком такого дослідження може бути пісенна монографія Явдохи Сивак (Зуїхи) та розвідка, яка розкриває глибинні процеси у фольклорі подільського села, психологію народної творчості на матеріалі однієї співачки⁴.

² Чистов К.В. Фольклористика и современность // Советская этнография, 1963. № 3. С. 14.

³ Мишанич С. Локально-монографічне дослідження фольклору // Фольклористичні та літературознавчі праці: Том І. Донецьк, ДонНУ, 2003. С. 68.

⁴ Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Гнат Танцюра. Київ, 1965.

Вчені з'ясували, що «монографічне дослідження фольклору дає найбільшу можливість у конкретному середовищі та на конкретному матеріалі визначити напрямок, в якому відбуваються зміни у фольклорі, віднайти домінанту поетичної культури сучасного села, вирізнити в ній те, що поступово відмирає, змінюється, окреслити характерні риси нових процесів, які народжуються в наш час, міцніють, стверджуються, стають визначальними»⁵.

Професор С.Мишанич вважає, що локально-монографічне дослідження фольклору не є сучасним відкриттям, а веде свій початок від середини ХІХ століття. Свідченням цього є праці В. Гнатюка, В. Данилова, В. Магнітського, В. Мовчана, І. Нерубайського, В. Олійника, Н. Плотнікової, С. Рокосовської, Н. Савушкіної, Г. Танцюри, С. Тобілевич, С. Чернявської, І. Франка, В. Юзвенка, М. Яценка та ін.

Час рікою пливе... А на березі цієї космічної ріки стоїть вічно село Копенкувате. Про його давню історію свідчать кургани навколо нього, Змієві вали, розгалужені підземні ходи, документи, дані археології, легенди, перекази, культурна спадщина.

У «Рекомендаціях ЮНЕСКО державам-членам про збереження фольклору» від 1989 ідеться про те, що «урядам слід відігравати вирішальну роль у збереженні традиційної народної культури і діяти якомога швидше»⁶. Організація вважає, що кожен народ має право на свою власну духовну спадщину, тому рекомендує, «розробити і внести до програм шкільної та позашкільної освіти відповідне викладання і вивчення фольклору»⁷, закликає «заохочувати наукові дослідження, пов'язані з забезпеченням збереження фольклору»⁸.

Серед державних діячів України на важливість фольклорної спадщини вказували М. Грушевський, О. Савченко, М. Скрипник, М. Фоменко, С. Шелухин, В. Ющенко та ін. На

⁵ Мишанич С. Локально-монографічне дослідження фольклору // Фольклористичні та літературознавчі праці: Том І. Донецьк, ДонНУ, 2003.С.82.

⁶ Рекомендація ЮНЕСКО державам-членам про збереження фольклору // Народна творчість та етнографія, 1990. № 2. С. 3–7.

⁷ Рекомендація ЮНЕСКО державам-членам про збереження фольклору // Народна творчість та етнографія. 1990. № 2. С. 4.

⁸ Рекомендація ЮНЕСКО державам-членам про збереження фольклору // Народна творчість та етнографія. 1990. № 2. С. 4.

фольклор, як важливу складову патріотичного виховання, звертали увагу педагоги, науковці: Г. Ващенко, М. Вовк, В. Гончарук, Н. Дічек, М. Дмитренко, М. Жулинський, І. Зязюн, П. Ігнатенко, Л. Йовенко, В. Кузь, В. Кириченко, Л. Новаківська, С. Русова, О. Санівський, О. Семенов, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, Є. Сявак, І. Терешко, О. Циганок, К. Ушинський та ін.

Ще у 1925 році М. Грушевський писав: «Треба зберегти для будучого досліду якнайбільше фольклорного матеріалу, взятого якнайширше з різних точок погляду, можливо найчисленніших. Фольклорний матеріал треба зібрати, вибрати, висіяти з плінного потоку життя. Кадри збирачів мусять бути ще більш докладно й тонко відчувати в словеснім і фольклорнім матеріалі, який пливе перед їх очима і слухом, присутність цінного: вибрати те, що може відбивати в собі пережите старе: вмираючу психіку, мораль, уяву... Цих збирачів треба незмірно більше»⁹.

Саме таких спеціалістів готуємо на факультеті української філології УДПУ імені Павла Тичини, у науковому студентському товаристві імені Хрисанфа Ящуржинського при науково-дослідній лабораторії «Підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі». Нами досліджено десятки населених пунктів історичної Уманщини, до складу якої і входило село Копенкувате. Сюди ми здійснили п'ять експедицій упродовж 1999–2021 років. У процесі пошукової роботи ми ознайомилися з історією села, його мешканцями, виявили носіїв фольклорної традиції, провели опитування респондентів, зафіксували їх на електронні носії та папір, опрацювали матеріал, класифікували, науково осмислили, описали.

Наша робота проходила в період посиленого впливу глобалізації на народну культуру. На 31 сесії ЮНЕСКО в Парижі 2001 року, в якій брали участь офіційні представники понад 180 країн, було проголошено, що процеси глобалізації, які у своїй основі мають фінансово-економічний характер, а по суті спрямовуються великими транснаціональними фінансовими корпораціями, все більше підривають економічні та політичні позиції багатьох держав, наносять шкоду їх суверенітету і

⁹ Грушевський М. С. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Народна творчість та етнографія. 1996. № 3. С. 50.

самостійному національному розвитку, а сферу культури і освіти різних країн світу намагаються підпорядкувати єдиним стандартам, що розроблені у мізкових центрах цих корпорацій. Констатують той факт, що став помітно проявлятися тиск однієї культури на всі інші, що становить небезпеку, оскільки порушується принцип рівноправності культур. Президент Франції Жак Ширак зауважив, що «глобалізація часто постає як нова форма колонізації, яка намагається запровадити одноманітне ставлення чи навіть відсутність будь-якого ставлення до історії, людини і Бога... Відповідь на глобалізацію-душительку культур може бути лише одна – культурна різноманітність... Обов'язок політиків і всіх відповідальних осіб – цивілізувати глобалізацію, поставити на перше місце інтереси людини, всіх людей»¹⁰. Генеральний директор ЮНЕСКО Коїтіро Мацуура, досвідчений японський політик і в минулому заступник міністра закордонних справ Японії, підкреслив: «Ми зіштовхнулися з надмірними силами, яких ніщо не змусить повернутися назад, однак ми повинні звести до мінімуму їх негативний вплив. Ми повинні вжити заходів, щоб зберегти множинність культур та їх різноманітність»¹¹.

Академік Микола Жулинський наголошував: «Національні культури, як система цінностей, видозмінюються відповідно вимог глобалізації, внаслідок чого розвиваються кореневі системи культурних конфігурацій»¹², а «запровадження нової ідеології світового розвитку й нової форми соціальної організації – глобального корпоративізму – веде до глобального технотронного закабалення людської особистості і «виведення» її з органічної дії для саморозвитку й самоздійснення національної системи цінностей»¹³. Вчений стривожений тим, що «вже сьогодні українське суспільство захопила споживацька техногенна субкультура, яка окупувала наш медіа простір, яка розвиває культурну, мовну, релігійну, морально-етичну унікальність української нації. А все це не дозволяє українській

¹⁰ Канаев Н. М. Глобализация как угроза культурному разнообразию и социально устойчивому развитию // Философия образования. 2001. № 5–6. С. 4.

¹¹ Канаев Н. М. Глобализация как угроза культурному разнообразию и социально устойчивому развитию // Философия образования. 2001. № 5–6. С. 4.

¹² Жулинський Микола. Національні культури і проблеми глобалізації // Слово і час, 2002. № 12. С. 6–7.

¹³ Жулинський Микола. Національні культури і проблеми глобалізації // Слово і час, 2002. № 12. С. 6–7.

культурі брати активну участь у формуванні національного нееконімічного континууму, виходити на пріоритетне місце в цивілізованому діалозі задля увиразнення перед усім світом свого національного образу, свого цивілізованого «Я»¹⁴.

Професор М. Дмитренко назвав словесну культурну спадщину нашого народу *генетичним кодом нації*. На його думку, «в умовах транснаціоналізації культур на фольклор іноді дивляться як на продукт віджилих епох, як на певну декорацію-ілюстрацію, що заважає сильним світу цього фантастично збагачуватись, формуючи повальну індустрію шоу-бізнесу і розваг, єдиний тип світової монокультури масового вжитку переважно для підлітків і молоді. Тенденція відлучення дітей, молоді від чистих джерел національної самобутності й культурного розмаїття, від усвідомлення власної причетності до унікальної культури предків створюють загрозливу ситуацію розриву духовно-культурних зв'язків між поколіннями, зниження загального рівня культури, ведуть до втрати морально-етичних норм і формують філософію песимізму, соціальної пасивності, безпорадності й безвиході (фаталізму)¹⁵. Причину такого стану вчений пояснює відсутністю державної ідеології, закоріненої в українську національну ідею. За таких умов, вважає він, виникає загроза збереженню традиційної словесної культури і підсумовує: «Неувага до фольклору – це втрата того ґрунту, на якому ростуть і плодоносять генетична пам'ять народу, його розум, душа й серце, формується дерево буття держави».

Справді коріння дерева нашого роду справіку живилося з чистих джерел хліборобської культури села, яке зберегло нам наше Слово, пісню, традицію, ментальність, моральні імперативи, історію. І сьогодні наше змучене реформами та тарифами українське село знемагає у протистоянні антикультурі, яка нівелює національні грані духовного життя, руйнує набутки народних традицій, створює маскультуру, яка здебільшого не є національною, підмінює романтизм практицизмом, зневажає ідеалізм, притлумлює ініціативу, гнучкість і винахідливість людського мозку¹⁶.

¹⁴ Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації // Слово і час, 2002. № 12. С. 6–7.

¹⁵ Дмитренко М. Генетичний код нації // Літературна Україна. 2006. № 46. С. 7.

¹⁶ Іваничук Р. На зламі епох [текст] // Літературна Україна. 2009. 5 лютого. С. 2.

Письменник-фантаст, філософ, громадський діяч Олесь Бердник у статті «Де ви, кобзарі?» згадує, що ще до останньої війни кожне село було пісенним полем душі, кожна хата співала, раділа, сумувала і плакала. І вже у 80-х роках він вирішив разом з товаришем пройти селами і містами від Чернечої гори до Говерли, щоб безпосередньо відчувти пісенний і мовний дух народу. «Ми зупинялися в десятках сіл, прислухалися, чи не почуємо дівочу або парубоцьку пісню під зорями? Дарма! Простір німував. Лише інколи в гаю чи в садку витьохкував свою весільну трель соловейко. І той пташиний спів ще разючіше підкреслював хворобливість ситуації, що відкривалася враженій душі. Ми підходили до хат, під вікна світлиць. Може там співають? Марно! Миготіння синіх екранів кидало полиски на шибки і здавалося, що то демонічний телевізійний автоген безжально і зловтішно випалює з серця народного казкове коріння, від якого тисячоліття тому відбрунькувалися пагони національного життя. Ми наближалися до клубів, до будинків культури. Може там? ... Гай-гай! Ревіще чужинецької псевдомузики жахало, відштовхувало, оглушало. А в тому кабанячому, бугаячому, звіриному верещанні, кувіканні, гарчанні вихлялись, корчилися, знемагали, паралізовано смикалися тіні наших дітей, наших спадкоємців, будівників грядущого світ...Що ж з нами сталося за сто років? Чи справді з космічної прірви до нас непомітно вкралися пришельці з Альфа Центаври та втілилися в наших дітей (та й у нас), а тепер змушують нас співати свої пісні, грати свою музику, формувати свої руйницькі пристрої й машини?! Жарти? Та ні, далеко не жарти! Бо чому йде така шалена атака на душі юного покоління, аби змусити його повністю перейняти демонічну культуру сьогодення? Чому більшість часописів та газет відстоюють рівноправність цієї культури і багатющих скарбів фольклору й класики? Невже не бачать вони плодів цієї вражаючої історичної інверсії духу? Невже не розуміють, що діють? Прекрасно розуміють. Триває дивовижний за масштабністю експеримент по денаціоналізації, дегероїзації, деромантизації народу, а отже – по формуванню космополітичної раси безбатченків, ласих до буржуазних цяцьок, готових за меркантильні псевдовартості на будь-який злочин,

байдужих до власного походження, історичних традицій, до всього, що становить сутність людського ества і покликання»¹⁷.

Стаття Олесея Бердника була надрукована у часопису «Київ» у 1989 році, а як звучить в унісон до проблем української культури сьогодення! Здавалося б за таких умов фольклорна традиція мала б занепасти, однак наші дослідження упродовж двох десятиліть свідчать про її дивовижну живучість. Її животоки плодоносять переважно у сільському середовищі. Саме селянина назвав Федір Трохимович Моргун Світовою Душею, бо «ні з чим не зрівняється значимість землі і селянства не тільки для хліба насущного, а головне в тому, що селянин, як ніхто інший, плекаючи ґрунти і ліси, рятує життя»¹⁸. Праця – безсумнівно, ключовий момент естетичного і суспільного ідеалу селянства, вона ж виконувала роль своєрідного «тотального регулятора» громадської поведінки, була джерелом творчості.

Деякі вчені вважають, що творчій геній нашого народу вже наприкінці XIX століття перестав видавати «на-гора» пісенні шедеври. І буцімто все, що народилося у XIX столітті, – то переспіви давно створеного. Однак наші спостереження свідчать, що пісенне джерело села Копенкувате животворить понині. Перші згадки про його фольклорну традицію належать Івану Івановичу Присовському, місцевому священнику, вони датуються 1854 роком і були надруковані у часопису «Кієвскія губернскія вѣдомости». Він підмітив, що тут «кожне свято, кожен випадок життя освячені певним обрядом. Різдвяні свята вони супроводжують своїми різноманітними колядками, а напередодні Нового року щедрують. В день Нового року ходять по хатах і обсипають їх зерном. А в день Святого Мученика Георгія виходять усім селом на поля, розглядають свої посіви, радіють їх зелені»¹⁹. Вчений звертає увагу і на родинно-обрядову творчість і зауважує: «Особливо хрестини і весілля багаті в них своїми звичаями. Тут вони гуляють, примовляють, співають і випивають»²⁰. І додає: «Молодь має свої обряди, свої втіхи: вечорниці і досвітки, ворожіння і сходки, танці і музики, про які

¹⁷ Бердник О. Де ви, кобзарі? // Київ. 1989. № 12. С. 5.

¹⁸ Моргун Ф.Т. Селянин – Світова Душа. Полтава: Полтавський літератор, 2001. С. 4.

¹⁹ Присовскій Ів. Быт Уманцевъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 312.

²⁰ Присовскій Ів. Быт Уманцевъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 312.

так яскраво оповіли українські письменники»²¹. Автор підкреслює, що «за будь-яких обставин його земляки – чи за бідності, чи за достатку – вірні звичаям своєї країни... Вони міцно вірять у щасливі і нещасливі дні, відповідно яких розподіляють свою працю; вірять у нещасні знамення комет; у зловісний голос сови, що накликає смерть на людину»²².

Фольклорна спадщина села Копенкувате формувалася упродовж віків на основі сільськогосподарської праці, розвитку якої сприяли родючі ґрунти. Ця земля береже в собі пам'ять століть: кургани, Змієві вали, залишки Трипільської культури, розгалужені підземні ходи. Ось розповідь І. Прісовського про кургани: «На південь від села на широких і рівних полях погляд спостерігача зустрічають сумні і похмурі могили. Вони розташовані двома архіпелагами чи групами. Одна з них, та, що ближче до села, складається з 16 могил, дванадцяти великих і чотирьох малих, які здалеку ледь примітні від часу та впливу потужного плуга. Між великими могилами розташовано дві незвичайної величі – справжні пагорби, з вершин яких видніється прекрасна, чудова околиця. Обидві ці могили знаходяться дуже близько одна від одної. Друга група розташована від згаданої на схід по прямій лінії на відстані півтори верстви. У ній шість могил майже рівної величини. На жаль місцеві перекази про них відсутні серед народу, навіть старійшини сільські нічого не знають про ці могили. Зрозуміло, що вони належать до найдавніших часів»²³.

Сьогодні важко визначити кількість могил біля села, оскільки час і оранка зробили свою справу. На важливість збереження могил вказував ще Тарас Григорович Шевченко, а вже у ХХ столітті Герой Соціалістичної Праці Федір Іванович Моргун: «От що: усі кургани на моїй Батьківщині, з яких я дитячими очима, а потім очима молодого агронома дивився на світ, знищуються. Дев'яносто дев'ять і дев'ять десятих відсотка курганів усієї України в такому ж і ще гіршому стані. І це поправлення місць поховання героїв минулих тисячоліть, руйнування унікальних історичних пам'ятників, що за

²¹Прісовскій Ів. Быт Уманцевъ // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 312.

²²Прісовскій Ів. Быт Уманцевъ // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 312.

²³Копенковатскія древности // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1855. № 17. С. 113.

значимістю не поступаються єгипетським пірамідам»²⁴. Сподіваємося, що і історики, і державотворці, і громадські діячі звернуть увагу на ці пам'ятки нашого минулого, «де сплять богатирі і всі, кому наші пращури визначили бути похованими в курганах ось уже 6–8 тисяч років тому»²⁵.

Село Копенкувате знамените ще й розгалуженою системою підземних ходів, походження яких до цього часу ніхто не пояснив. І. Прісовський склав опис цих підземель із оповідей селян, які казали, що «стіни цих ходів було гладенько і майстерно оброблено».

Поблизу села знаходиться ще знана пам'ятка старовини – Змієві вали. Про них священник пише, що «вони починаються в верствах 20-ти від села, прилягають до дубового лісу, тягнуться через східну частину села на південь на відстані 7-ми верств, де ховаються на полях внаслідок оранки, потів з'являються біля близьких поселень і врешті зовсім губляться, як свідчать очевидці, десь біля Подільської губернії, біля ріки Буг... Сільські старожили абсолютно нічого не знають про свій предивний вал. Вони називають його Змієвим і вірять, що він походить від часів святого Юрія, який орав колись, на їх думку, страшним дванадцятиголовим змієм. Без сумніву, що наш вал належить до тієї епохи, коли годилося насипати вали і таким чином захищати себе від ворожих племен»²⁶.

Упродовж наших досліджень нами було записано декілька варіантів легенд про Змієві вали біля села, що свідчить про тяглість і живучість народної пам'яті про своє минуле.

Історія села справді дуже багата і цікава, вона старанно описана Володимиром Петровичем Бабанським у дослідженні «Будні села Копенкувате». Автор подає відомості про час виникнення села, його соціальні, економічні зміни, участь селян у Великій Вітчизняній війні та відбудові народного господарства, про розвиток освіти, культури, економіки, духовне життя людей. Вражає той факт, що автор особливу увагу акцентує на трудових звершеннях односельців і подає їх імена у списку відзначених

²⁴ Моргун Ф.Т. Селянин – Світова Душа. Полтава: Полтавський літератор, 2001. С. 53.

²⁵ Моргун Ф.Т. Селянин – Світова Душа. Полтава: Полтавський літератор, 2001. С. 53.

²⁶ Копенковатські древности // Киевскія губернска вѣдомости. 1855. № 17. С. 115.

високими державними нагородами. Таких у списку 31. Серед них:

1. Бойко Михайло Ясонович – орденами: «Знак Пошани» та Трудового Червоного Прапора.

2. Безденна Галина Петрівна – орденом Леніна.

3. Веселий Григорій Іванович – орденом «Знак Пошани».

4. Гаркава Федора Дмитрівна – орденом Трудового Червоного Прапора.

5. Гевел Олександра Климівна – орденом Трудової Слави III ступеня.

6. Гевел Петро Терентійович – орденами: Вітчизняної війни та Трудового Червоного Прапора.

7. Даценко Макар Аристархович – орденом «Знак Пошани».

8. Делікатна Тетяна Єрофіївна – орденом «Знак Пошани».

9. Кисіль Іван Максимович – орденами: Леніна та Трудового Червоного Прапора.

10. Кривий Андрій Петрович – орденом Трудового Червоного Прапора.

11. Кротюк Михайло Серафимович – орденами: Леніна, «Знак Пошани», Трудового Червоного Прапора.

12. Кучеренко Варвара Іванівна – орденами: «Знак Пошани» та Трудового Червоного Прапора.

13. Кучеренко Катерина Володимирівна – орденами «Знак Пошани» та Трудового Червоного Прапора.

14. Мазурак Петро Якимович – трьома орденами Леніна та орденом Жовтневої Революції.

15. Микульський Борис Григорович – орденом Трудової Слави III ступеня.

16. Олійник Григорій Степанович – орденом Трудового Червоного Прапора.

17. Пархоменко Ксенія Єлизарівна – орденом «Знак Пошани».

18. Петренко Варвара Онуфріївна – Орденами: Леніна та Трудового Червоного Прапора.

19. П'яничук Мотря Андріївна – орденом Трудового Червоного Прапора.

20. Сусленко Андрій Антонович – орденами: «Знак Пошани» та Жовтневої Революції.

21. Степаненко Євдокія Єпіфанівна – орденом Трудового Червоного Прапора.

22. Філімончук Лідія Аніфатіївна – орденом Трудового Червоного Прапора.

23. Чернега Віктор Григорович – орденом Трудового Червоного Прапора.

24. Черчик Зосим Трифонович – Герой Соціалістичної Праці.

25. Черчик Василь Петрович – медаллю «За доблесну працю».

26. Черчик Лідія Володимирівна – орденом Трудового Червоного Прапора.

27. Човен Федір Платонович – Орденом Трудового Червоного Прапора.

28. Чорна Ірина Оліянівна – орденами: «Знак Пошани», та Трудового Червоного Прапора.

29. Шевчук Надія Левківна – орденом Трудового Червоного Прапора.

30. Шевчук Марія Тихонівна – орденом «Знак Пошани».

31. Шкіндер Анатолій Григорович – орденом Трудової Слави III ступеня.

Цінним документом є список українських громадян, які були вивезені до Німеччини на примусові роботи а також «Книга пам'яті села Копенкувате». Ми вдячні автору, В. Бабанському, а також бібліотекарю Н. Гранковській за можливість використати матеріали цієї цінної книги у нашій монографії.

В. Бабанський дослідив історію рідного села, а ми ставимо собі за мету описати фольклорну спадщину Копенкуватого та її носіїв. І тут не можна оминати теми жінки-матері, жінки-трудівниці, жінки-господині у збереженні усної народної творчості.

«Наші праматері-українки, справжні доньки величної природи, упродовж тисячоліть зустрічали схід сонця з ніжною посмішкою. Їхні добрі, ласкаві, променисті карі чи сині очі випромінювали незвичайну доброту, вітаючи світанок, радіючи пробудженню усього живого...Українка з притаманною їй добротою, красивою, шляхетною поставою, цнотливим норомом, щирим працелюбством, здоровим глуздом і чесною душею

полонила одноплемінника і пришельця. Їй завжди в радість була будь-яка робота, вона створювала і берегла міцну, працелюбну сім'ю. Жоден народ не має стільки чудових мелодійних пісень, як наш. Їх українка співає і над колискою немовляти, і всюди, де росли її діти, де трудилась вона і її подруги. Це саме вона зберегла і пронесла через віки й тисячоліття ці пісні до сьогоденного дня. Світ повинен знати, що життя мого народу не припинилося, триває і буде тривати, що ми зобов'язані в цьому не вождям і маршалам, а українці», – писав Герой Соціалістичної Праці Федір Трохимович Моргун. Мабуть, краще не скажеш... Саме такі жінки-берегині стали нашими респондентами. Ось їх імена:

1. Плаксива Олександра Макарівна.
2. Чернега Марія Степанівна.
3. Кучеренко Ганна Іванівна.
4. Смілянець Надія Петрівна.
5. Сівач Марія Кузьмівна.
6. Форманчук Марія Гаврилівна.
7. Бабанська Ксенія Степанівна.
8. Гевел Ніна Іванівна.
9. Теліжняк Надія Миколаївна.
10. Кротюк Ніна Петрівна.
11. Копин Надія Мартинівна.
12. Мукань Фросина Данилівна.
13. Гереженівська Марія Юхимівна.
14. Слюсаренко Ольга Тихонівна.
15. Кучеренко Ганна Леонтіївна.
16. Касьяненко Людмила Іларіонівна.
17. Пазюк Наталія Борисівна.
18. Делікатна Лариса Миколаївна.
19. Садовенко Анастасія Федорівна.
20. Годовенчук Меланія Федотівна.
21. Гордієнко Марія Василівна.
22. Джулинська Мотря Михайлівна.
23. Шмерук Ніна Нестерівна.
24. Закорська Мотря Кононівна.
25. Гранковська Наталія Олександрівна.
26. Чернега Дуня Степанівна.

27. Кнурова Олена Іванівна.
28. Закирнична Ольга Андріївна.
29. Гереженівська Ганна Іванівна.
30. Сігова Людмила Іванівна.
31. Макодзєб Валентина Фотіївна.
32. Делікатна Віра Василівна.
33. Плаксива Зоя Леонідівна.
34. Смілянець Галина Іванівна.
35. Юхрименко Марія Григорівна.
36. Брик Віра Пилипівна.
37. Делікатна Ольга Іванівна.
38. Ольшевська Віра Степанівна.
39. Плаксива Світлана Миколаївна.
40. Форманчук Віра Павлівна.

І наш головний консультант – Форманчук Анатолій Григорович.

Копенкуватські матері і бабусі! Ви – ангели-хранителі нашого народу, нашої фольклорної спадщини. Про життя кожної з вас можна написати окрему книгу, зняти не один серіал, возвеличити вас у мармурі і живопису, у пісні і Слові.

«Ставлення до фольклору – це лакмусовий папірець справжніх намірів у будівництві соборної самостійної держави національного типу й забезпеченні матеріального й духовного процвітання народу загалом і кожного громадянина зокрема», – зауважує професор Микола Дмитренко. Про те, що «неувага до фольклору – це втрата того ґрунту, на якому ростуть і плодоносять генетична пам'ять народу, його розум, душа й серце, формується дерево життя держави», добре розуміє керівництво села, його інтелігенція в особі Форманчука Анатолія Григоровича, Делікатної Ольги Іванівни, Гранковської Наталії Олександрівни, Сігової Людмили Іванівни, Закирничної Ольги Андріївни, Плаксивої Світлани Миколаївни та ін.. Під їх керівництвом животворяють колективи художньої самодіяльності, функціонує бібліотека, працює школа. Вони збирають місцевий фольклор, вивчають його, а потім відтворюють на сцені. Не висихає джерело фольклорної пам'яті в Копенкуватому, а «в'ється і в'ється, мов часу плин, в чистих криницях б'ється з глибин».

Неоціненний доробок у збереженні духовної спадщини села належить меценату, народному депутату Верховної Ради України 6-го скликання Віктору Олександровичу Лозінському, який і спонсорував це видання.

КОПЕНКОВАТА – село между селами Перегоновкою и Подвысокомъ, въ 5-ти верстахъ отъ cadaго, при ручьѣ, впадающемъ въ рѣку Ятрань въ с. Перегоновкѣ. Жителей обоого пола 812, т.е. 862, евреевъ 13; земли 2802 десятины. Название село получило отъ того, что въ одной изъ древнихъ могилъ выкопаны были въ давнее время деньги.

Церковь Покровская, деревяная, 6-го класса; земли имѣеть съ хуторомъ 83 десятины; построена 1779 года.

(Л. Похилевичъ. Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Кіевской губерніи или статистическія, историческія и церковныя замѣтки о всѣхъ деревняхъ, селахъ, мѣстечкахъ и городахъ, въ предѣлахъ губерніи находящихся. Кіевъ, 1864).

КОПЕНКУВАТЕ – село, центр сільської ради, розташоване за 30 км. на південний захід від районного центру і за 33 км. від залізничної станції Смилівка. Населення – 1494 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Борщова, Урожайне, Шевченка.

У Копенковатому міститься центральна садиба одного з передових господарств району – колгоспу «Червона комуна», за яким закріплено 2889 га сільськогосподарських угідь, з них 2714 га орної землі. Тут вирощують пшеницю, цукрові буряки, кукурудзу, овочі. Розвинуте тваринництво, м'ясо-молочного напрямку. Урожай цукрових буряків за останні роки становив 340–360 ц. з гектара. Молока виробляється 400 – 510 ц. на 100 га угідь. 111 трудівників відзначені нагородами. Голову правління П.Я. Мазурака нагороджено трьома орденами Леніна. Ордена Леніна удостоєна також доярка Г. Безденна. Колишньому бригадиру тракторної бригади З. Черчику присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У середній школі 25 учителів навчають 332 дітей. Є будинок культури на 360 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 5 магазинів, їдальня, побутова майстерня. Дві партійні

організації налічують 62 комуністів, дві комсомольські – 126 членів ВЛКСМ.

Засновано село у другій чверті XVIII століття. Радянську владу тут встановлено в лютому 1918 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 230 жителів села, 94 з них загинули смертю хоробрих, 140 нагороджені бойовими орденами й медалями. На могилі воїнів-визволителів Копенкуватого встановлено пам'ятник.

Біля Копенкуватого у 1853 році розкопано льох з 30 гостродонними амфорами, як гадають археологи, скіфського часу (VI – III ст. до н.е.).

(Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Черкаська область. Київ, 1972).

Від перших поселень до...

Перші згадки про присутність людини на території Копенкуватого, згідно археологічних розкопок 1853 року, датуються скіфською добою. Тут було розкопано льох, де знайдено 30 гостродонних амфор та кілька монет того періоду.

Через його територію проходять Змієві вали, що простяглися майже на 1000 кілометрів через Уманщину, Звенигородщину, села Пальчик і Піщане, повз село Нерубайку, Копенкувате.

Письмова згадка про село з'явилася в 1779 році. Сюди з північних околиць України прийшли вільні поселенці. На той час у селі налічувалося 872 мешканці, 2082 десятин землі, тут була церква, яка належала польському магнату С.Потоцькому. З 1797 – по 1823 роки Копенкувате входило до складу Уманського повіту Київської губернії. У 1923 році за новим адміністративно-територіальним поділом Умань стала окружним центром, і Копенкувате перейшло у підпорядкування Підвисоцького району, у 1958 р. ввійшло до складу Голованівського району, а з 1962 і донині – до Новоархангельського.

У період колективізації тут діяли 3 колгоспи: «Червоні борці», «Паризька комуна», «Друга п'ятирічка». Згодом перші

два було об'єднано в один – «Червоний комунар». Першими організаторами колгоспів були: К. Гулінський, Д. Коренчук, А. Кнуров, Р. Кучеренко, З. Якимчук, а першим головою – Корній Євразійович Гулінський. У 1939 році колгосп отримав першого трактора, а через 3 роки – автомобіля. У 1940 році прибуток господарства за рік склав 375 тисяч карбованців. На той час в селі було відкрито семирічну школу, ліквідовано неписьменність серед дорослого населення.

Слід війни

Пам'ятник загиблим воїнам

22 червня 1941 року в усіх куточках країни люди почули звістку про початок війни. На захист Вітчизни стали 260 мешканців села (140 з них нагороджено бойовими орденами і медалями). У серпні цього ж року німецькі загарбники захопили село. Жорстокі бої в районі «Зеленої брами» охопили і Копенкувате. Наші солдати до останнього подиху боролися за свою землю, а Копенкувате переходило з рук в руки кілька разів.

Довгих 2 роки і 8 місяців Новоархангельщина знаходилася в окупації. Всю жорстокість гітлерівців відчули на собі й копенкуватці: німці розстріляли Дмитра Йосиповича Плаксивого, Андрона Омеляновича Делікатного, Леоніда Гивовича Делікатного, Ірину Купріянівну Кучеренко. А за зв'язок з партизанами було знищено 23 сім'ї. 106 юнаків і дівчат фашисти вивезли на примусові роботи до Німеччини. 94 копенкуватці загинули смертю хоробрих на фронтах війни.

14 березня 1944 року – день визволення села Копенкувате від німецько-фашистських загарбників. Під час війни на цій землі полягли тисячі солдат, а пошуковці і досі знаходять останки загиблих. В братських могилах, що в Копенкуватому, покоїться прах 680 невідомих радянських солдат шостої і дванадцятої армій армій Південного фронту, у Борщовій – 98, Шеченковому – 12, Урожайному – 24. Ще понад 400 солдат захоронено на сільських кладовищах. Копенкуватці свято бережуть пам'ять про загиблих.

Історію Зеленобрамської битви та кровопролитних боїв у районі Умані, Новоархангельська, Підвисокого та Копенкуватого в серпні 1941 року, де були оточені та розгромлені 6-а і 12-а радянські армії, дослідив педагог-дослідник, краєзнавець, музейник, громадський діяч, Заслужений працівник культури України Дмитро Іванович Фартушняк (його педагогічний досвід радив вивчати В.О.Сухомлинський).

І в мирний час бойове хрещення пройшли Василь Олександрович Поліщук, Олексій Пилипович П'яничук, які виконували свій військовий обов'язок у Афганістані. На долю Олексія Івановича Дажука, Віктора Михайловича Степанюка, Юрія Григоровича Смілянця теж випало нелегке випробування: вони ліквідували наслідки страшної аварії, що сталася на Чорнобильській АЕС.

Творці історії села

Через неврожай 1946 року був голод, який приніс нові жертви. І лише 1948 року життя людей поступово почало налагоджуватися. Відбувалися зміни і в колгоспному господарстві. У 50-х роках колгоспи об'єдналися в один – «Червона комуна». Його у свій час очолювали

С. Делікатний, М. Дудковський, В. Дудник, С. Дунаєнко,
С. Кривописький, П. Мазурак, І. Онищук, В. Сиволап,
М. Смілянець.

У 1952 році до «Червоної комуни» було приєднано колгосп «Червоний партизан» (с. Борщова). Найбільшого розвитку господарство зазнало за часів керівництва Петра Яковича Мазурака (1956–1983 рр.). Було створено 6 рільничих, 2 тракторні бригади, а з допомогою держави зведено 70 добротних будинків для сільчан. На території господарства нараховувалося понад 700 дворів, майже 2500 членів колгоспу, було 3440 га землі (2766 – орної), діяли 3 дитячих садки, ФАП, пошта, школа (300 дітей і 26 вчителів), бібліотека, 5 магазинів, їдальня, побутова майстерня.

З кожним роком досягнення трудівників ставали більш вагомими, зростав добробут господарства і його працівників. За високі показники у вирощуванні сільськогосподарських культур бригадирів О. Теліженка та І. Бойка було делеговано на Всесоюзну виставку до Москви.

В 1966 році «Червона комуна» досягла високих показників у виробництві та продажу державі продуктів тваринництва і посіла перше місце в районному соціалістичному змаганні. Маючи чималі прибутки, колгосп поповнював арсенал техніки, купував автомобілі, трактори, комбайни, сівалки, причіпний і ґрунтообробний інвентар. Це дало можливість працювати ефективніше і у рослинницькій галузі, і в тваринництві, яке уже нараховувало майже 1300 голів ВРХ (понад 500 корів, 1700 свиней). За високі досягнення в праці 111 трудівників удостоєні високих державних нагород. Петро Якович Мазурак нагороджений 3-ма орденами Леніна та орденом Жовтневої Революції, бригадиру тракторної бригаду Зосиму Трифоновичу Черчику було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Його ім'ям названо одну з вулиць села, на якій він мешкав. «Червона комуна» тоді входила до числа колгоспів-мільйонерів.

Мазурак П.Я., Безденна Г.П., Петренко В.О., Кротюк М.С.

Бригадир Омельчук, головний агроном Годованчук Д. багато уваги приділяють просапним культурам

Передовики виробництва у Софіївці

*Своєю працею примножують здобутки колгоспу А. Омельчук П.Я.Мазурак,
З.Т. Черчик, М.С.Кротюк, Г.П.Безденна*

В 1966 році колгосп "Червона комуна" досяг високих показників по виробництву і продажу державі продуктів тваринництва і зайняв I місце в соціалістичному змаганні по району. Надано молока 408 ц. на 100 га с/угідь; на кожну фуражну корову 2814 кг.

В рік 50-річчя Великого Жовтня найвищою нагородою "Герой Соціалістичної Праці" було нагороджено бригадира тракторної бригади Черчика Зосима Трифоновича. В цій нагороді самовіддана праця всіх механізаторів і рільників колгоспу

Великої уваги в колгоспі приділяли садівництву та городництву. Завжди збирали щедрий урожай полуниці, огірків, помідорів, капусти, картоплі. Дуже любили свою справу і займалися городництвом Делікатний Іван Григорович, Попелюх Володимир Павлович, Горбатюк Віктор Борисович, члени бригади Кнуров Олександр Андрійович, Цвізун Онися Степанівна, Годованчук Меланія

А потім була земельна реформа

У 1997 році відбулося розпаювання земель, а у 2000 р. колгосп «Червона комуна» було реформовано в СВК «Хлібороб». Діяльність агроформування була направлена в основному на розвиток рослинницької галузі, бо тваринництва поступово позбулися.

Сьогодні територія Копенкуватської сільської ради – це 5137 гектарів землі (3606 га – орної). Діють 3 агроформування: ТОВ «Агрофірма «Копенкувате» (директор І. Онищук), яке в обробітку має 1292 гектари, Ф. Смілянця (682), відділок № 6 ПОП імені Гагаріна, голова – М. Коваленко (387).

Є у Копенкуватому також 7 фермерських господарств, а саме: Ю. Горбунова, Л. Плаксивої, Р. Коренчук, О. Сиволап, І. Гречка, Г. Кравчук, Ю. Голобородька. Одноосібно працюють 94 сільчан, обробляючи разом 280 гектарів землі.

До Копенкуватської сільської ради, крім центральної садиби, нині входять село Борщова та хутір Шевченка. Від Урожайного вже давно не залишилося й сліду, який би вказував на те, що тут колись жили люди. Такі маленькі села у наш складний час просто не виживають, а люди переїзять туди, де є

школа, дитсадок, магазин, транспортне сполучення, а також виробничі об'єкти.

Нині у Копенкуватому нараховується 472 двори, в яких мешкають 702 жителі; у Борщовій – 116 дворів і 129 жителів, а на хуторі Шевченка – 26 дворів і 13 мешканців. Діючими на території Копенкуватської сільської ради є школа, дитсадок, 2 фельдшерсько-акушерських пункти, аптека, поштове відділення, Будинок культури, бібліотека, храм Пресвятої Богородиці, 4 магазини.

(За матеріалами книги «Будні села Копенкувате» В.Бабанського та газети «Колос» від 2 лютого, 2013 року).

Іван Іванович Прісовський – перший учений-українознавець Уманщини

Місце, де колись була стара церква, в якій служив о. Іван Прісовський

Про отця Івана Івановича Прісовського відомо мало. У праці проф. Т. Кузнець про нього знаходимо коротеньку інформацію, що «у Копенкуватому, згідно ревізії, яка проводилася 1858 року, священником служив 27-річний Іван Іванович Прісовський. З дружиною Феодосією Федорівною вони мали 3-річного Петра та 6-місячного Ігнатія... Окрім священницьких обов'язків, він опікувався ще й школою, у якій станом на 1 липня 1862 року навчалося 26 школярів. За сумлінне виконання учительських обов'язків 6 листопада 1864 року йому було оголошено Архіпастирську подяку»²⁷. Про дальшу долю священника нічого

²⁷ Кузнець Т.В. Православне духовенство Уманщини ХІХ – початку ХХ століття: Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. С.245.

невідомо, мабуть, він був переведений за межі повіту²⁸. А про його діяльність промовисто свідчать чисельні дописи до газети «Кієвскія губернскія вѣдомости» упродовж 1853–1858 років, які і стали об'єктом нашого зацікавлення, а саме: «Достопримѣчательныя мѣста въ Умани» (1853), «г. Умань съ окрестностію въ агрономическомъ отношеніи» (1853), «г. Умань въ коммерческомъ отношеніи» (1853), «Замѣтка об исчезнувшихъ прудахъ и озерахъ» (1853), «Новые травы» (1855), «Рѣка Ятрань» (1857), «Достопримѣчательныя селяне» (1853), «Просто-народное естествознаніе ужей» (1853), «Новый родъ корма» (1856), «Хозяйственная замѣтка» (1856), «Этнографическія замѣтки объ Уманцахъ» (1854), «Интересное явленіе» (1856), «Нѣскольکو словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники» (1857), «Копенковатскія древности» (1855), «Нѣскольکو слов о новомъ памятникѣ въ Уманскомъ Царицыномъ саду» (1856), «Памятникъ въ Уманскомъ Царицыномъ саду» (1856), «Способность и образованіе Уманцевъ» (1854), «О преданіяхъ Уманцевъ» (1854), «Быть Уманцевъ» (1854), «Чумаць» (1856).

Значна частина його доробку присвячена селу Копенкувате і становить собою повноправне етнографічне стаціонарне дослідження одного населеного пункту упродовж значного часу. І. Прісовський наголошує, що Україна «така земля, яка може зацікавити будь-якого антиквара, оскільки може надати його увазі і обробці широке археологічне поле, тут багато матеріальних пам'яток, які свідчать про минулу долю цього краю»²⁹. Автор висловлює тривогу, оскільки цих пам'ятників минулого дуже багато, це – могили, кургани, вали, які знаходяться у сільській глибинці, тому не удостоїлися наукового осмислення, перебувають «у темряві невідомости», ніби взагалі не існують. Такий стан у цій царині спонукає його, свідомого громадянина, описати ці свідчення старовини і оприлюднити результати своїх спостережень у пресі. По суті у цих словах священник-патріот висловлює своє кредо: представити світові, за його словами, «гідні уваги» багатство духовної і матеріальної

²⁸ Кузнецъ Т.В. Православне духовенство Уманщини ХІХ – початку ХХ століття: Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. С. 245.

²⁹ Копенковатскія древности // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1855. № 17. С. 113.

культури рідного краю. До цієї справи він підходить по-науковому, класифікує пам'ятки старовини навколо с Копенкуватого на три групи, а саме: перша – могили, друга – підземні рови, ходи, погребі, третя – земляні вали³⁰.

Наукові інтереси І. Прісовського не обмежувалися археологією, вони торкалися також природознавства, про що свідчать його дописи «Замѣтка объ исчезнувшихъ прудахъ», «Новыя травы (Novae herbarae)», «Рѣка Ятрань», «Простонародное естествознаніе ужей», «Интересное явленіе». В останній статті допитливий священник-науковець веде мову про жаб, звертає увагу на те, що у простих селян вони служать замість термометра і барометра, а за їх криком визначають погоду. Його освічені сусіди та прості селяни розповіли, що під час недавньої епідемії холери жаби не справляли своїх звичайних «концертів», ніби ця пошесть наводила жах і на них. Зазвичай вони кричать весело і голосно, спочатку починають співати корифеї, а інші – потім. За холерних часів корифеї мовчали, жаби починали співати разом одночасно, боязко, зі страхом, ніби завмирили і зрікалися свого жвавого життя, врешті припиняли свій концерт різко, навідріз. Дослідник ставить питання: «Нельзя ли изъ явленія, нами очерченного, вывести что-нибудь пользное и новое для науки относительно страшилища – холеры? Нельзя ли по нему бросить новый взглядъ хоть на одну изъ мрачныхъ сторон холеры?»³¹. Про високу освіченість автора, обізнаність з різного роду літературою свідчить його зауваження: «Лѣтописи между прочим сказано, что холера есть явленіе теллурическое – т. е. зависящее отъ какого-то особенного состоянія и вліянія цѣлой планеты нашей»³². І далі вчений розмірковує, що добре було б, якби його спостереження послугували науці епідеміології осягти суть хвороби, а закінчує статтю словами: «Если и не такъ; во всякомъ случаѣ своего явленія мы не считаемъ пустымъ; такъ какъ нѣтъ ничего пустого и маловажнаго въ цѣпи явленій природы, состоящей подъ таинственнымъ распоряженіемъ Непостижимаго Творца»³³.

³⁰ Копенкуватскія древности // Київскія губернскія вѣдомости. 1855. № 17. С. 113.

³¹ Интересное явленіе // Київскія губернскія вѣдомости. 1856. № 28. С. 139.

³² Интересное явленіе // Київскія губернскія вѣдомости. 1856. № 28. С. 139.

³³ Интересное явленіе // Київскія губернскія вѣдомости. 1856. № 28. С. 139.

Стаття «Просто-народное естествознание ужей» починається роздумами, в яких звучить велика повага до українського народу, його розуму, допитливості, умінню мислити: «Наши мужички-Украинцы имѣють свой самостоятельный умъ. Они, по своему, разсуждаютъ о всякой всячинѣ. У них своя физика, – своя философія, своя астрономія, своя агрономія, своя естественная исторія; – у нихъ всякое познаніе – свое, приобрѣтенное собственнымъ наблюденіемъ»³⁴. Зібрані усні розповіді про вужів можуть становити інтерес не тільки для натураліста, але й для фольклориста. Всіх вужів селяни поділяють на дві породи: перша водиться на суші, друга – в мокрих місцях і ставках. Ті, що водяться в ставках, не можуть вжалити людину, коли вона купається. Вужі, що водяться в земельних мокрих погребях, надзвичайно злостливі. Домашній вуж часто дружить з дойною коровою і смокче її так, як теля, його в жодному разі не можна убивати, щоб не накликати падіж корови. Вчений зауважує: «Такія вещи обыкновенны и несомнѣнны въ глазахъ простаго народа. Онѣ какъ ни кажутся забавными; но интересно обратить на нихъ вниманіе ученыхъ натуралистовъ. Съ этой цѣлю – мы не лишнимъ считаемъ Украинское простонародное естествознание ужей – подвергнуть взгляду просвѣщеннаго ума и науки»³⁵.

Природознавче спрямування має стаття «Рѣка Ятрань», проте роздуми автора про походження гідроніма належать до царини мовознавства. На початку йдеться про те, що Уманщина досить бідна на водяну систему, тому Ятрань є «найкращою, знаменитою і благодійною у цій місцевості», вона протікає 22 села. Вчений називає населені пункти, де ріка розстилається глибокими ставками, вказує, що в деякій місцині вона дзюрчить смиренным потічком і тоді стає не ширша двох сажнів і не глибша одного³⁶. Поетично описуються її береги: «Рѣка Ятрань протекаеть прихотливо между высокими противоположными горами, по глубокой долині. На всемъ пространствѣ своего теченія она представляетъ неисчислимое множество самыхъ очаровательныхъ, самыхъ прелестныхъ пейзажей. То разстилаясь зеркальною поверхностью, то пробираясь между горъ, то

³⁴ Просто-народное естествознание ужей // Киевскія губернска вѣдомости. 1855. № 40. С. 262.

³⁵ Просто-народное естествознание ужей // Киевскія губернска вѣдомости. 1855. № 40. С. 262.

³⁶ Рѣка Ятрань // Киевскія губернска вѣдомости. 1857. № 35. С. 249.

скрываюсь между лугами, то далеко за ними сверкая самой увертливой, серебристой змѣйкой, то вообще извиваясь между зеленѣющими пашнями, висящими над нею – Ятрань магически чаруєть взоръ. Въ этом теченіи Ятрани, право, много поэзіи, самой отрадной для души. Въ отношении живописномъ Ятрань, безспорно, можно назвать – *Уманскою Роною*»^{37*}.

З усних переказів дослідник довідався, що колись ця ріка була глибока, а наявність обабіч її берегів давніх могил свідчить, що в далекому минулому тут «совѣршались дѣла не малої важности»³⁸. Автор висловлює жаль, що народна творчість не зберегла ніяких даних про минуле Ятрани: вдалося зафіксувати лише той факт, що через неї неодноразово переходили турки та татари³⁹.

У повідомленні «Новый родъ корма» І. Прісовський оприлюднює дані про рівень врожайності на Україні 15–20 років тому, коли хліба і трави проізрали в такій кількості, що ціни на них були дуже низькі. Тоді чверть жита чи пшениці продавали не дорожче 30–40 копійок сріблом. Від 50-х років все змінилося на гірше, оскільки різко впала врожайність зернових, до того ж через посуху збідніло і різнотрав'я: сажень сіна став коштувати 25 рублів сріблом⁴⁰, не стало ні хліба, ні ярової соломи, тому почався падіж худоби. Кмітливі селяни вже в березні почали виганяти худобу в дубові гаї, де та об'їдала мох на деревах і таким чином тамувала голод. Спостеріг учений, що дубовий мох краще підходить для молодняка, а старим і робочим тваринам мало дає користі. Один селянин, у минулому солдат, саме мохом вигодував упродовж зими двох телят, оскільки запасся цим провіантом ще восени і додавав його двічі на день тваринам у рівній пропорції з сіном⁴¹. Автор звертає увагу вчених на цей життєвий досвід, а закінчує свою працю такими словами: «Во всякомъ случаѣ вліяніе мха по себѣ и въ соединеніи съ другимъ кормомъ, на жизненность и здоровье животныхъ, предоставляемъ

³⁷ Рѣка Ятрань // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 35. С. 250.

*Рона – одна з найбільших річок Європи.

³⁸ Рѣка Ятрань // Киевскія губернскія вѣдомости вѣдомости. 1857. № 35. С. 250.

³⁹ Рѣка Ятрань // Киевскія губернскія вѣдомости вѣдомости. 1857. № 35. С. 250.

⁴⁰ Новый родъ корма // Киевскія губернскія вѣдомости вѣдомости. 1856. № 30. С. 150.

⁴¹ Новый родъ корма // Киевскія губернскія вѣдомости вѣдомости. 1856. № 30. С. 150.

рѣшенію агрономовъ и химиковъ; такъ какъ онъ въ настоящія трудныя времена входятъ въ употребленіе»⁴².

Проблемам етнографіі та антропологіі присвячені такі статті І. Прісовського, як-от: «Быть Уманцевъ», «Способность и образование Уманцевъ», «Этнографическія замѣтки объ Уманцахъ», «Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники», «Чумак». Ці праці є свідченням великої поваги і щирої любові до українського народу священника-патріота, який симпатизує своїм землякам, які «живуть скромно, просто і стримано, а в побуті обходяться дуже малим». Ось так, наприклад, він описує народну їжу: «Тяжелый хлѣбъ, какой Богъ послалъ – ячменный, или гречневый, а иногда и просяный; далее галушки, помпушки, кулѣшъ, картофель и кислые щи – неизмѣнныя явленія его трапезы. Очень мало въ жизни нашихъ поселянъ такихъ случаевъ, при которыхъ они позволяютъ себѣ полакомиться жареной курицей, лишней рюмкой сивушки и вообще унести въ область фантазіи и радости»⁴³. Зовсім інакше відбувається у час храмових свят, сказано, що це «особенное великое торжество, это самая свѣтлая эпоха въ годовой жизни поселянъ. Тутъ они раскрываютъ, такъ сказать, всѣ блага, всѣ сокровища для своего удовольствія»⁴⁴.

Священник веде детальну розповідь про підготовку його пастви до храмового свята, захоплено і з любов'ю описує красу селянина у праці: «Сколько тутъ картинности! Сколько тутъ сюжетовъ для живописца! Въ самом дѣлѣ сколько бы пріятного и вмѣстѣ поучительного доставляли человѣчеству картины, изображающія молотящаго поселянина, вымахивающаго цѣпомъ до пота и окружаннаго кучами серебрястыхъ сноповъ»⁴⁵.

Напередодні, ввечері, сходиться люд з прилеглих сіл з метою старанної участі у сусідському храмовому святі і щиросердній спільній молитви до Бога. Іван Іванович передає затишну атмосферу, яка панувала на той час у храмі, як усі

⁴² Новый родъ корма // Киевскія губернскія вѣдомости вѣдомости. 1856. № 30. С. 150.

⁴³ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 333.

⁴⁴ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 333.

⁴⁵ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 333.

прихожани по черзі кладуть декілька поклонів перед храмовою іконою, моляться разом з благоговінням, а церква, наповнена народом, яскраво освітлена, постає неперевершеним явищем посеред темної сільської ночі⁴⁶.

Після вранішньої служби поселяни запрошують до себе на гостину рідних, добрих знайомих, а особливо старців. Важливо, наголошує автор, що чим більше буде на храмовій трапезі в хаті бідноти і старців, тим щасливіше почуватиме себе господар упродовж року. Після домашньої трапези, у другій половині дня всі мешканці села йдуть до корчми, яка на той час була місцем проведення дозвілля. Автор звертає нашу увагу на те, що сюди люди одягають святкове вбрання: «найкращі свити, кожухи, високі баранячі шапки, підперезуються яскравими червоними та зеленими поясами»⁴⁷. А веселощі у корчмі він описує у гоголівській манері: «Бубны гудять на всю ивановскую, скрипка пищить, завывааетъ на всѣ возможные мотивы: а молодежь до изнеможенія сил пляшетъ свои химерные украинские танцы, вертятся, расходясь, подпрыгивая, присѣдая цѣлодневно, неистощимо»⁴⁸. Верхом насолоди від перебування у корчмі для селян вважається «рядовая чаша, которая непрерывно снуется изъ рукъ въ руки. Тут въ самомъ обширномъ смыслѣ сбываются слова древнего нашего лѣтописца: Русі есть веселіе пити»⁴⁹. Гідні уваги і розмови, що тут ведуться: хтось доводить свою любов сонній сп'янілій рідні, хтось веде мову про урожай і господарство, інші поринають у минуле, згадують давнину, місцеві перекази про відьом, упирів, пакості нечистої сили, що часом витанцювує на горищах⁵⁰.

Загалом, пише автор, у корчмі, по різних кутках, можна почути різне: «Тамъ историки, тамъ агрономы и практики, тамъ любители странныхъ элементовъ словесности, тамъ комики и остряки; а там трагики и фельетонисты; но всякій молодець,

⁴⁶ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 333.

⁴⁷ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 333.

⁴⁸ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 334.

⁴⁹ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 334.

⁵⁰ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 334.

будучи подь вліяніємъ извѣстной стихіи, ведеть рѣчь по собственной методѣ – мѣшаеть *горохъ съ капустою*»⁵¹.

Як мудрий парох, І. Прісовський висловлює незадоволення з того, що всі ці «лихі веселощі» здійснюються поблизу церкви, «такъ какъ въ нашей Украинѣ, какъ будто по закону особенной необходимости, при церкви въ несколькихъ шагахъ и несносная корчма»⁵². Вчений підкреслює, що в храмових святах місцевих поселян багато смішного і навіть жалюгідного, проте є багато доброго і характеристичного⁵³.

Етнографічна тема продовжується в уманському циклі статей. У праці «Быть Уманцевъ» автор звертає увагу на те, що кожне свято, кожний етап життя освячується своїм обрядом, що супроводжується піснями: Різдво – колядками, Новий рік – щедрівками, а також посівальними піснями.

«Но въ какихъ бы обстоятельствахъ Уманецъ не находился, – въ бѣдности ли – или же в зажиточномъ состояніи, – онъ вѣренъ обычаямъ своей страны...»⁵⁴. Особенно крестини и свадьба богаты у нихъ своими обычаями... Молодежь имѣеть свои обряды и свои потѣхи. Въ Уманщинѣ в жаркомъ разгарѣ тѣ же *вечерницы* и *досвѣтки*, тѣ же гаданья и сходки, тѣ же танцы и *музыки*, о которыхъ сказано Малороссийскими писателями такъ много и краснорѣчиво»⁵⁵.

У дописах Івана Прісовського прослідковується його зацікавленість фольклором Уманщини, згадуються місцеві легенди, перекази, прислів'я, пісні. Так, наприклад, стаття «О преданіяхъ Уманцевъ» свідчить про те, що автор сам вів опитування місцевих старожилів, серед яких ще живі спогади про набіги кримчаків, про гірки часи нестримної татарської сваволі. Старші розповідають молоді про те, як кримчаки набігали на села, забирали коней, скотину, як православний люд ховався від них в лісах, лугах та очеретах. І до цього часу люди впевнено називають села, які найбільше постраждали: Торговиця,

⁵¹ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 334.

⁵² Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 334.

⁵³ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Киевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 334.

⁵⁴ Быть Уманцевъ // Киевскія губернскія вѣдомости. 1854. С. 311.

⁵⁵ Быть Уманцевъ // Киевскія губернскія вѣдомости. 1854. С. 312.

Підвисоке, Фурманка, Ладижинка, Ягубець⁵⁶. Зафіксує вчений і розповіді уманців про часи унії, пригнічення храмів, молодечтво запорожців, що проливали кров за святу віру⁵⁷. Значна частина уманських легенд і переказів розповідають про місцеві кладі, що ніби-то вони горять в день Воскресіння Христового. Автор вказує на можливі місця, де можна знайти скарби: Свічкаря, Раківка, Полігарня та Греків Ліс, де гайдамаки закопали кучі золота та срібла⁵⁸. «Уманская молодежь часто въ своихъ печальныхъ-заунывныхъ песняхъ какъ бы оплакиваетъ смерть героевъ, положившихъ голову за свободу вѣры предковъ»⁵⁹, – пише священник-народознавець. Записав Іван Іванович і прислів'я, що побутують на Уманщині, а саме: *Бог його покарає на гладкій дорозі. Так буде, як Бог дасть. Свій своєму не ворог. Свій не заплаче, то скривиться. Вовка бояться, то і в ліс не йти. За вовка промовка, а вовк в хату*⁶⁰.

Цікавими є його розмірковування щодо походження гідроніма *Ятрань*: «Отъ чего рѣка получила свое названіе трудно сказать положительно. Намъ кажется, что названіе ея – чисто украинское. По всей вѣроятности оно произошло отъ образа ловли въ ней рыбы – отъ самоловъ, называемыхъ *ятирами*, которые раставляются въ Ятрани преимущественно и преудобно; или отъ образа ея теченія во время весны, когда Ятрань преизобилуетъ водою, бушуєть и свирѣпѣєть, выноситъ плотины и дѣлается рѣчкою грозною и опасною, – что это все выражается простонароднымъ украинскимъ терминомъ: *Ятриця Ятрань*: т. е. течетъ шумно и быстро»⁶¹.

Про освітню діяльність Івана Івановича Прісовського мова йшла раніше, на початку нашої праці. Цю тему автор розвиває у статті «Способность и образование Уманцевъ». Він пише, що уманці – народ «смѣтливый, понятливый и сообразительный», хоча освіту тут почали одержувати нещодавно, з утвердженням військових поселень. За короткий час з місцевого населення вирости класні спеціалісти: «искусные кондукторы, отличные

⁵⁶ О преданіяхъ уманцевъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 314.

⁵⁷ О преданіяхъ уманцевъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 314.

⁵⁸ О преданіяхъ уманцевъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 315.

⁵⁹ О преданіяхъ уманцевъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 315.

⁶⁰ Етнографическіе замѣтки объ уманцахъ // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1854. № 46. С. 250.

⁶¹ Рѣка Ятрань // Кієвскія губернскія вѣдомости. 1857. № 35. С. 249.

писари, хорошие каретники, слѣсаря, кузнецы, столяры, красильщики, садовники»⁶². На Уманщині можна було знайти будь-якого майстра-ремісника, який «въ состояніи соорудить вамъ щегольской экипажъ, дорожный тарантасъ, готовъ услужить вамъ прекрасною мебелью, раскраской вашихъ покоевъ и пр.»⁶³. Мабуть, цей період можна вважати визначальним в історії становлення професійної освіти на Уманщині, а дані цієї статті спонукати педагогів до пошуку.

Копенковатскія древности⁶⁴

Вхід у підземелля на території села.

⁶² Способность и образование Уманцевъ// Кіевскія губернскія вѣдомости.1854. №46. С. 314.

⁶³Способность и образование Уманцевъ// Кіевскія губернскія вѣдомости.1854. №46. С. 314.

⁶⁴Копенковатскія древности // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1855. № 17. С. 113–115.

Знаменитая Украина наша, безспорно, такая страна, которая въ полномъ смыслѣ можетъ занимать любого антикварія, представляя его вниманію и обработкѣ самое обширное – археологическое поприще. Населенная съ незапамятныхъ временъ Скиѳами, украшенная многими городами и селами еще въ XIII вѣкѣ, потрясаемая такъ долго ужасными и различными переворотами, она представляетъ намъ неимовѣрное множество вещественныхъ памятниковъ, громко говорящихъ объ ея прошедшей судьбѣ и жизни. Такъ кого не поражали ея курганы и могилы, которыми усѣяны ея поля и степи? Кого не изумляли ея валы и окопы? Кому онѣ неизвѣстны? И что же? – Благодаря наукѣ, многіе изъ этихъ памятниковъ объяснены съ немалою пользою для исторіи края; но весьма многіе, оставаясь въ захолустьяхъ сельскихъ, не только не удостоиваются просвѣщеннаго взгляда; но и скрываются во мракѣ неизвѣстности, какъ будто не существуя на свѣтѣ. Къ послѣдней категоріи относятся и наши древности, о которыхъ мы хотимъ сказать нѣсколько словъ.

Въ 40 верстахъ отъ г. Умани на юго-востокъ находится небольшое, но хорошенькое село Копенковата, отличающееся своимъ прекраснымъ, пріятнымъ мѣстоположеніемъ. Окрестность этого села сохраняетъ памятники, достойные вниманія.

I. На югъ отъ села, на обширнѣйшихъ и ровныхъ поляхъ, взоръ наблюдателя встрѣчаетъ грустныя, мрачныя могилы. Онѣ расположены двумя архипеллагами, или группами. Въ одной изъ нихъ, ближайшей къ селу, 16 могилъ. Изъ нихъ двѣнадцать большихъ, а четыре маленькихъ, издали едва примѣтныхъ отъ времени и вліянія мощнаго плуга. Между большими двѣ необыкновенной величины – настоящіе холмы, съ вершины которыхъ далеко виднѣется прекрасная, восхитительная окрестность. Обѣ эти могилы лежатъ другъ отъ друга на очень близкомъ разстояніи.

Другая группа лежитъ отъ указанной на востокъ по прямой линии, на разстояніи 1 ½ версты. Въ ней 6-ть большихъ могилъ и всѣ онѣ почти равной величины.

Глядя на такое расположение Копенковатскихъ могилъ, невольно приходишь къ той мысли, что какъ будто однѣ изъ нихъ принадлежатъ одной рати; а другія – другой, стоявшей противъ своей соперницы на незначительномъ пространствѣ. Но въ самомъ дѣлѣ трудно узнать, что это за могилы. Трудно добиться того важнаго результата: какія рати, или какіе народы, когда и послѣ чего, оставили намъ эти вѣковые памятники. Къ великому сожалѣнію мѣстное преданіе о нихъ совершенно потеряно въ народѣ; самые старѣйшины сельскіе ничего не знаютъ о своихъ могилахъ. Явное дѣло, что онѣ принадлежать самымъ давнимъ временамъ. Какъ бы то ни было, важно то, что годовъ 10 назадъ Копенковатскіе крестьяне, предполагая открыть кладъ въ одной изъ большихъ могилъ, подвергали ее разрытію. Первое открытіе было то, что вся могила кругомъ, при подошвѣ своей, была обложена дикимъ камнемъ, который на полъ-аршина шель въ землю и обнималъ могилу въ видѣ баллюстрада; – далѣе – въ могилѣ отыскивали совершенно съѣденныя ржавчиною ножницы средняго формата, еще глубже большой горшекъ только не съ деньгами, а съ сливянными косточками, которыя отъ прикосновенія превращались въ прахъ; еще глубже – большой черепъ человѣческой, пожелтѣвшій отъ времени.

Вѣроятно далѣе открылось бы и больше коего-чего; но сельскіе антикваріи, утраченные на мѣстѣ своихъ изслѣдованій ночнымъ, какимъ-то страшнымъ сновидѣніемъ, охладѣли въ своемъ предпріятіи и, по своему обыкновенному легковѣрію оставили хорошую попытку, которая, быть можетъ, привела бы къ дѣльнымъ результатамъ. Во всякомъ случаѣ, судя по открытымъ предметамъ, нельзя не признать Копенковатскихъ могилъ – примѣчательными и интересными, но пока интересъ ихъ долженъ оставаться загадочнымъ, хотя и найденный черепъ, очевидно, показываетъ, что въ нихъ нѣкогда положены были кости человѣческія. Не погребены ли въ Копенковатскихъ могилахъ старые ратники – Крымско-Татарскіе, такъ какъ въ могилѣ нашей найдены были ножницы и горшекъ съ сливянными косточками, или иначе такія вещи, которыя ясно говорятъ о погребальномъ обычаѣ Азіятскихъ народовъ, повергающихъ въ могилу своихъ ближнихъ металлическія и другія вещи – и такъ

какъ Копенковатская окрестность въ старину была пограничнымъ пунктомъ Татарскимъ со стороны Польской границы?

II. Недалеко от операціонной могилы, лѣтъ 15-ть назадъ, Копенковатскіе крестьяне, при вспашкѣ полей, плугомъ открыли въ землѣ каменныя развалины, которыя образовали родъ стариннаго фундамента, проведеннаго прямою линіею на саженой 10-ть. Что это за развалины? Не понятно. Замѣчательно только, что, при разрытіи этого фундамента, въ южномъ концѣ его, съ послѣднимъ камнемъ открыли отверстіе, которое вводило, такъ сказать, въ подземный ровъ.

По разсказу поселянъ стѣны этого подземнаго рва были обдѣланы гладко и искусно; а самый ровъ шель все далѣе и далѣе по горизонтальному направленію подъ землею, такъ что самыми длинными шестами они не доставали дна его. Быть можетъ это остатки какого нибудь стариннаго замка или укрѣпленія. По признанію поселянъ это остатки стариннаго погребя, принадлежавшаго сильной шайкѣ разбойниковъ. По ихъ мнѣнію, этотъ погребъ и нынѣ существуетъ подъ землею и въ немъ находятся великія сокровища, особенно много денегъ и дорогой одежды. Статься можетъ и такъ. Жаль только, что современемъ крестьяне пренебрегли своимъ открытіемъ и найденное отверстіе опять засыпали землею и такимъ образомъ погребли вторично какою то таинственную старину.

I. Наконецъ окрестность Копенковатская представляетъ намъ третьяго рода памятникъ, не менѣе примѣчательный. Это земляной валъ. Онъ начинается въ верстахъ 20-ти отъ села; съ сѣверной стороны его пролегаетъ въ неправильномъ направленіи чрезъ большой дубовый лѣсъ, тянется у восточной части села и продолжается на югъ отъ села на разстояніи 7-ми верстъ, гдѣ на поляхъ скрывается, вѣроятно, отъ давнихъ вспашекъ полей, потомъ появляется у ближайшихъ селеній и наконецъ совершенно теряется по свидѣтельству поселянъ, гдѣ-то въ Подольской губерніи, возлѣ рѣки Буга. Такимъ образомъ длину нашего вала можно определять 50-ти верстами, если не больше. Длина изумительная! Судя по ней легко видѣть, что этотъ валъ стоилъ когда-то большихъ, неимоверныхъ трудовъ и продолжительнѣйшаго времени. Но кому именно? Сельскіе старожилы ровно ничего не знаютъ о своемъ преудивительномъ

валѣ. Они называютъ его *Змеѣвиной* и вѣрятъ, что онъ произошелъ во времена Св. Юрія, который оралъ нѣкогда, по ихъ мнѣнию, страшнымъ – двенадцатью-главымъ змѣемъ.

II. Нѣтъ сомнѣнiя, что нашъ валъ относится къ той эпохѣ, во время которой было во всеобщемъ употребленiи насыпать валы и такимъ образомъ ограждать себя отъ набѣговъ враждебныхъ племенъ. Это легко видѣть и изъ того, что на немъ поросли большiе дубы, возрастъ которыхъ необходимо опредѣлять вѣками.

Змѣві вали. Фото

И такъ большая древность нашего вала несомнѣнна. Трудно только разгадать его первобытное назначеніе. Чрезмѣрная длина его естественно и легко приводитъ къ той мысли: не служилъ бы онъ пограничною или защитительною стѣною какого-нибудь стариннаго племени? Если вспомнить то, что еще в XIII вѣкѣ в нынѣшней Подоліи, пограничной теперь съ окрестностью Копенковатскою, были большіе города, какъ-то: Спопогородъ, Брагинь, Соколица, Микулинъ, Звенигородъ, Новый Городъ и т. п., то нельзя ли предположить, что нынѣшній Копенковатский валъ, такъ далеко протягивающійся, составлялъ пограничную или оградительную черту одного из упомянутыхъ древнихъ городовъ?

Послѣ всего этого окрестность Копенковатская можетъ считаться однимъ изъ великихъ поприщъ угасшей, бурной старины.

Свящ. И. Присовский

21 января 1855 г.
КОПЕНКОВАТА.

Достопримѣчательные селяне⁶⁵

В Уманскомъ уѣздѣ, в селѣ Копенковатой, живетъ двое селянъ, которые, по своему особенному и могущественному вліянію на мѣстныхъ ядовитыхъ змѣй, заслуживаютъ особеннаго вниманія и извѣстности. Одинъ изъ нихъ называется Исидоръ Давидовъ Гончарукъ; а другой – Данило Якимовъ Брехунецъ. Первый отличается хорошимъ ростомъ и хорошимъ здоровьемъ; а послѣдній напротивъ того – малъ ростомъ, слабъ и щедушень. Оба они – въ среднихъ лѣтахъ. Эти-то люди, по видимому необъщающіе ничего особеннаго, – въ состояніи потрясать змѣиный міръ и приводитъ его въ оцѣпененіе. Приведемъ нѣсколько фактовъ, которые покажутъ до какой степени велико и изумительно вліяніе на змѣй нашихъ фантазмагористовъ.

I. Какъ Исидоръ Гончарукъ, такъ и Данило Брехунецъ, завидѣвъ змѣю гдѣ бы то ни было, однимъ свистомъ своимъ въ

⁶⁵ Достопримѣчательные селяне // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1855. № 40. С. 262.

состояніи остановить ея стремленіе в бѣгѣ; равно какъ, встрѣтивъ змѣиную нору, тотъ и другой можетъ вызвать оттуда змѣю, если только она тамъ находится.

II. Остановивъ змѣю, они, при помощи какихъ то словъ, произносимыхъ шепотомъ, берутъ ее въ руки и пускаютъ за пазуху, держа ее тамъ столько, сколько имъ заблагоразсудится, или хочется.

III. Въ случаѣ змія, по несчастію, ужалить человѣка, вола, или другое домашнее животное – эти люди спасаютъ ужаленныхъ отъ смерти и страданій безъ всякихъ лекарствъ, одной, такъ называемой, *примовкою* т. е. словами, произносимыми шепотомъ. Замѣчательно, что эта *примовка* повторяется три раза сряду и каждая бываетъ утромъ – натошакъ самого врачующаго.

Такимъ образомъ наши непонятные селяне часто спасаютъ отъ гибели и долговременныхъ страданій много стоящихъ лошадей, воловъ, ужаляемыхъ въ поляхъ зміями; а иногда и людей, получая отъ народа благодарность и пользуясь отъ нихъ большимъ уваженіемъ.

Чѣмъ же объяснить такое вліяніе на змѣй? Какъ же объяснить приведенные нами факты – въ высшей степени любопытные и интересные? Откуда такая власть надъ змѣями у людей простыхъ и необразованныхъ, незнакомыхъ ни съ какими хитростями? Зависитъ ли эта власть отъ силы воли, или отъ преизбытка животнаго магнетизма, которому приписываютъ великія диковинки?? – Всѣ эти интересныя вещи, нами изложенныя, представляемъ объясненію людей, постигающихъ тайны природы.

18 іюня 1853г.
СЕЛО КОПЕНКОВАТО

Свящ. И.Присовскій.

Просто-народное естествознание ужей.⁶⁶

Наши мужички-Украинцы имѣють свой самостоятельный умъ. Они, по своему, разсуждаютъ о всякой всячинѣ. У нихъ своя физика, – своя философія, своя астрономія, своя естественная исторія, – у нихъ всякое познаніе – свое, пріобрѣтенное собственнымъ наблюденіемъ. О чемъ ни зговорите вы съ Украинцемъ-мужичкомъ, – онъ непременно выскажетъ вамъ свое мнѣніе, хотя часто и невѣрное. Но ни о чемъ такъ забавно и юмористически не разсказываютъ наши Украинцы, – какъ о змѣяхъ и въ особенности объ ужахъ. Эти пресмыкающіеся твари, кажесь, всего болѣе занимаютъ и поражаютъ простой умъ нашихъ селянъ и потому съ особенною игрою своего воображенія – они толкуютъ о нихъ. Вотъ Украинское-простонародное естествознание ужей, изложенія котораго вы нигдѣ не встрѣчали въ печати.

I. Всѣ ужи, обитающіе въ Украинѣ, по мнѣнію нашихъ селян, раздѣляются на двѣ породы, не столько различными своимъ характеромъ, устройствомъ организаціи, внѣшнимъ покровомъ, – сколько мѣстомъ своего пребыванія и пресмыканія. Первая порода водится на сушѣ, какъ-то: въ степяхъ, лѣсахъ, также въ большихъ кучахъ стараго навоза и мокрыхъ, нечистыхъ погребяхъ; а вторая – водится вообще въ мокрыхъ мѣстахъ и въ самыхъ прудахъ.

II. Ужь, водящійся въ прудахъ, по единоголосному утвержденію селянъ, не въ состояніи ужалить человѣка въ то время, когда онъ купается въ водѣ и когда тутъ же плыветъ – или плаваетъ ужь.

III. Ужь, который водится въ земляныхъ мокрыхъ погребяхъ; равно въ навозныхъ кучахъ, по мнѣнію и убѣжденію селянъ, – чрезвычайно мстителенъ и злопамятенъ. «Часто случается намъ, говорятъ селяне, – лѣтомъ выбрасывать изъ своихъ земляныхъ погребовъ молоденькихъ ужей. Невидя своихъ исчадій, – продолжаютъ селяне, – старый ужь ужасно злится, нищитъ, шипитъ, вьется и съ нетерпѣніемъ выжидаетъ случая мстить. Коль скоро появятся в погребѣ кувшины съ молокомъ,

⁶⁶ Просто-народное естествознание ужей // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1855. № 40. С. 262–263.

старый ужъ подлетаетъ къ нимъ, сбрасываетъ съ нихъ покрышки, окунывается въ молоко и вливаетъ туда свой ядъ съ намѣреніемъ отмстить врагу, истребившему его дѣтеньшей».

IV. Наконецъ домашній ужъ, по увѣренію селянъ, часто сдруживается съ дойной коровой и сосетъ ее, какъ теленокъ, по утрамъ и вечерамъ. «Боже упаси, говорятъ селяне убить такого ужа. Со смертію его не минуемо пропадаетъ и корова послѣ ужасной тревоги и страшнаго реву».

Такія вещи обыкновенны и не сомнѣнны въ глазахъ простаго народа. Онѣ какъ ни кажутся забавными; но интересно обратить на нихъ вниманіе ученыхъ натуралистовъ. Съ этою цѣлію – мы не лишнимъ считаемъ Украинское простонародное Естествознаніе ужей – подвергнуть згляду просвѣщеннаго ума и науки.

**10 августа 1853г.
СЕЛО КОПЕНКОВАТО.**

свещ. И. Присовскій.

Замѣтка объ исчезнувшихъ прудахъ и озерахъ⁶⁷

Natura omnia superat et omnibus dominator

Въ Уманскомъ уѣздѣ, на поляхъ села Копенковатой, лѣтъ 17-ть назад, природа совершила такое явленіе, на которое обратилъ бы свое вниманіе самый великій натуралистъ и котораго бы онъ, навѣрно, не опустилъ изъ виду. Будучи увѣрены въ большой важности и рѣдкости сего явленія, мы спѣшимъ представить объ немъ нѣсколько словъ въ м. лѣтопись, дабы оно не осталось въ неизвѣстности.

Въ прежніе годы, – многія долинки и ярочки мѣстности Копенковатской покрывались хорошими озерами и порядочными прудиками. Нѣкоторые изъ этихъ прудиковъ и озеръ отличались значительною глубиною, содержали въ себѣ довольно рыбы и вообще доставляли поселянамъ въ ихъ хозяйственномъ быту огромную пользу. Но что же? По единодушному замѣчанію

⁶⁷ Замѣтка объ исчезнувшихъ прудахъ и озерахъ // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1855. № 15. С. 94–95.

поселянь – эти благодѣтельные прудки и озера совершенно исчезли во время послѣдняго нашего землетрясенія – такъ, что на мѣстѣ ихъ, въ настоящее время, не остается даже и малѣйшей мокроты и тонкости и прекрасно произрастають хлѣба. Вѣроятно послѣднее землетрясеніе наше потрясло Копенкуватскую мѣстность сильнѣе, нежели – сосѣднія мѣста, если оно ознаменовало себя на ней столь удивительными послѣдствіями. Въ самомъ дѣлѣ трудно объяснить то, отъ чего вдругъ исчезло болѣе шести порядочныхъ озеръ, если только не подозрѣвать причины сего явленія въ землетрясеніи, которое легко производить подобныя чудеса? Великій Гумбольтъ говорить, что, во время изверженія Мексиканскаго вулкана Хорулло, бывшаго въ 1759 году и сопровождавшагося землетрясеніемъ, исчезли двѣ небольшія рѣки Rios de Cuitimba и de San Pedro, хотя чрезъ нѣсколько времени, при другихъ ужасныхъ землетрясеніяхъ, онѣ опять появились въ видѣ горячихъ ключей. Впрочемъ открывать причины нашего явленія, устанавливать ихъ дѣйствительность и несомнѣнность мы проедаваемъ людямъ ученымъ, посвященнымъ въ таинства природы; съ своей стороны, остаемся довольны тѣмъ, что имъ доставляемъ случай обратить свое просвѣщенное вниманіе на чудо могучей таинственной природы.

1853г. 20-го Февраля
С. КОПЕНКОВАТО.

Свящ. И. Присовскій

Интересное явленіе⁶⁸

Всякому извѣстно, что съ началомъ всякой весны лягушки начинаютъ свой оглушительный концертъ и тянутъ его до глубокой осени. Если обратить вниманіе на кваканье и крикъ лягушекъ, то легко примѣтитъ, что въ теченіе весны, особенно мѣс. Мая онѣ кричатъ сильно и продолжительно – среди лѣта (вѣроятно отъ вліянія лѣтнихъ жаровъ) крикъ ихъ скромнѣе и слабѣе, а во время осени въ концертахъ лягушекъ можно примѣчать и большую слабость и большую неприятность голоса.

⁶⁸ Интересное явленіе // Киевскія губернскія вѣдомости. 1856. № 28. С. 139.

Сверхъ того, предъ дождемъ и послѣ дождя лягушки кричатъ веселѣе и живѣе, чѣмъ предъ засухой и во время засухи. Въ этомъ отношеніи неугомонныя пѣвицы служатъ для простолюдиновъ вмѣсто всякихъ термометровъ и барометровъ. По крику лягушекъ простолюдинъ весьма удачно угадаетъ перемену погоды. Такимъ образомъ изъ всего этого заключить можно, что крикъ и пѣніе лягушекъ чувствительно подчинены вліянію атмосферному, переменамъ климатическимъ.

По замѣчанію одного посвѣщеннаго моего сосѣда и по моему соображенію лягушки въ холерное время, бывшее такъ недавно, не отправляли своихъ обыкновенныхъ концертовъ. Страшный бичъ – холера какъ будто навелъ ужасъ и на самихъ лягушекъ. Правда, хотя лягушки и въ холерное время изрѣдка поднимали свой крикъ; но крикъ ихъ въ ту пору далеко былъ не похожій на обыкновенный – постоянный. Въ обыкновенное время лягушки кричатъ весело и громко и предъ всякимъ крикомъ ихъ слышно бываетъ ихъ корифеевъ, которые затягиваютъ пѣсню и потомъ уже за ними гремятъ и всѣ водяныя крикуньи, а въ холерное время никогда не слышно было ихъ корифеевъ; лягушки начинали всѣ разомъ свое пѣніе; но очень тихо, робко, какъ будто съ великою боязнію и страхомъ; и то очень рѣдко. Лягушка по большей части, во время холеры, находилась какъ будто въ замираніи и отреченіи отъ своей рѣзвой жизни. Примѣчательно и то, что всякое рѣдкое свое пѣніе они оканчивали вдругъ, внезапно, что называется наотрѣзь. Что же отсюда? Такое явленіе намъ кажется не пустымъ. Такъ какъ лягушки очень чувствительны къ вліянію воздушныхъ переменъ и, какъ извѣстно, даже самага электричества; то нельзя ли изъ явленія, нами очерченнаго, вывести что нибудь полезное и новое для науки относительно страшилища-холеры? Нельзя ли по нему бросить новый взглядъ хоть на одну изъ мрачныхъ сторонъ холеры? Намъ помнится, что въ одной изъ книжекъ Библіот. для Чт. за 1847 г. въ статьѣ Библіограф. Лѣтописи между прочимъ сказано, что холера есть явленіе теллурическое – т. е. зависящее отъ какого-то особеннаго состоянія и вліянія цѣлой планеты нашей. Явленіе нами подмѣченное надъ лягушками во время холерное, не можетъ ли хоть сколько нибудь помочь ученымъ въ такомъ предположеніи и ученіи о холерѣ? Если и не такъ, во

всякомъ случаѣ своего явленія мы не считаемъ пустымъ, такъ какъ нѣтъ ничего пустаго и маловажнаго въ цѣпи явленій природы состоящей подѣ таинственнымъ распоряженія Непостижимаго Творца.

12 Юня 1856 г.
СЕЛО КОПЕНКОВАТА.

СВЯЩ. І. ПРИСОВСКІЙ

Новый родъ корма⁶⁹

Въ прежнія времена, и не такъ давно лѣтъ 15–20 назадъ, – по благодатной почвѣ западной Украины въ такомъ изобиліи произрастали хлѣба и травы, что тѣ и другія продавались, какъ говорится, ни по чемъ. Тогда четверть ржи и пшеницы продавалась недороже 1 р. сер. 1–20 к. сер., а большой возъ сѣна лучшаго – недороже 30–40 к. сер. Но въ настоящіе годы, особенно съ 50 года совершенно уже не то явленіе. Скучность хлѣба и сѣна возрасла изумительно, такъ что самые селяне почти оплакивають такую скучность существенныхъ своихъ потребностей. Съ умноженіемъ посухъ хлѣба стали прозябать плохо, а еще пуще травы. Въ прошедшія двѣ зимы сѣно, во всемъ Уманскомъ уѣздѣ, такъ было дорого, что сажень его продавалась по 25 р. сереб. У многихъ и почти у большей части селянъ съ половины той и другой зимы не стало ни сѣна, ни яровой соломы и скоту ихъ угрожала голодная смерть. Поселяне съ прискорбіемъ смотрѣли на свой скоть, на его голодь. Наконецъ они изобрѣли средство помочь бѣдѣ своей, и какое же? Съ первыхъ числъ мѣс. Марта они стали выгонять скоть въ дубовый лѣсъ, обдергивали съ дубовъ мохъ и давали его скоту. Гоцій и голодный скоть порядочно истреблялъ вновь открытый кормъ и такимъ образомъ утолялъ свой голодь. Казалось, что безжизненный мохъ не могъ доставить надлежащей пользы скоту, однако поддерживалъ жизнь скота и пособилъ ему много, пока явился новый подножный кормъ. По замѣчанію селянъ дубовый мохъ болѣе идетъ въ прокъ овцамъ и молодому скоту, а старому и рабочему мало приносить пользы. Въ примѣси съ

⁶⁹ Новый родъ корма // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1856. № 30. С. 150–151.

сѣномъ дубовый мохъ такъ дѣйствуетъ на молодой рогатый скоть, что онъ выглядываетъ даже сытымъ и жирнымъ. Таким образомъ, въ нашей деревнѣ, одинъ старый служивый выкормилъ чрезъ зиму двухъ своихъ телокъ. Сдѣлалъ порядочный запасъ дубоваго моху съ осени, – онъ зимой давалъ въ день своимъ телкамъ по два раза равную порцію мха и сѣнца – и тѣлки его были такъ хороши, что даже возили старика солдата на санкахъ. Конечно тутъ главную роль играло сѣнце; но его у солдата было очень мало и небудь мха въ употребленіи; – солдат недокормилъ бы своей скотинки до весны. Во всякомъ случаѣ вліяніе мха самага по себѣ и въ соединеніи съ другимъ кормомъ, на жизненность и здоровье животныхъ, предоставляемъ рѣшенію агрономовъ и химиковъ, такъ какъ онъ въ настоящія трудныя времена входитъ въ употребленіе.

12 Юня 1856 г.

СВЯЩ. І. ПРИСОВСКІЙ.

СЕЛО КОПЕНКОВАТО.

Новыя травы (*novae herbae*)⁷⁰

Съ недавняго времени, – у насъ, на поляхъ Уманскаго уѣзда и его окрестностей, появились новыя сорныя травы, какихъ въ прежнія годы на нашей почвѣ непримѣтно было. Одна изъ этихъ травъ, по простонародному, называется *жахъ*, а другая – *курай*. Травы эти въ настоящее время такъ размножаются, что на нихъ невольно долженъ обратить свое вниманіе не только ученый агрономъ, но и всякій простой земледѣлецъ.

І. Трава, называемая *жахъ*, впервые появилась у насъ въ 1848 году. Это растеніе – изъ рода бодяковъ. Корень его продольный – не очень длинный съ маленькими, по бокамъ, жилками или отросточками. Стволъ неровный (отъ 3-хъ до 7-ми верш.) со многими вѣтвями, идущими отъ самага корня въ разномъ направленіи. Листья этого растенія – узенькія – зубчастыя, продолговатыя; между каждыми тремя листочками – родъ маленькаго орѣшка, гдѣ образуются сѣмена; изъ подъ

⁷⁰ Новыя травы (*Novae herbae*) // Киевскія губернскія вѣдомости. 1855. № 38. С. 248–249.

каждыхъ трехъ листочковъ выглядываютъ три иглы, похожія на сосновыя, или лучше ежевыя и такъ острыя, что нѣтъ возможности взять это растеніе въ руки. При малѣйшемъ прикосновеніи къ нему иглы его, подобно терновымъ, такъ чувствительно колютъ, что человѣкъ невольно содрогается; или по малороссійски, жахается, отъ чего простымъ народомъ и дано растенію названіе *жахъ*. По природѣ своей *жахъ* – этотъ иглистый и колючій бодякъ – никуда негодится и въ хозяйственномъ быту бесполезенъ. Ни одно сельское животное не только не употребляетъ его въ пищу, но даже неприкасается къ нему. Одинъ только вѣчно-задумчивый мужичекъ извлекаетъ изъ этого растенія ту пользу, что во врѣмя созрѣванія садовыхъ плодовъ, накладываетъ его на свой плетенёкъ и такимъ образомъ садикъ свой делаетъ неприступнымъ для маленькихъ хищниковъ – сельскихъ мальчишекъ.

II. Вторая трава, такъ сильно засаривающая поля наши – называется, какъ мы сказали, – *курай*. Отъ чего она такъ названа простымъ народомъ – трудно добиться толку. Эта трава появилась у насъ года три назадъ и преимущественно размножается на поляхъ, назначенныхъ подъ озимыя посѣвы, или, попросту, на толокѣ. Въ мѣсяцѣ Маѣ она покрываетъ паровыя поля до того, что онѣ зеленѣютъ, какъ сѣнокосы. По природѣ своей *курай* – растеніе, весьма похожее на вѣтки сосноваго дерева. Корень его тонкій – короткій, отъ него идутъ въ неправильномъ направленіи три стволика, на которыхъ бываетъ множество крошечныхъ вѣточекъ съ крошечными длинными листочками, похожими на иглы сосноваго дерева. Въ Маѣ мѣсяцѣ скотъ мало мальски употребляетъ это растеніе въ пищу; но въ послѣдующихъ мѣсяцахъ оно дѣлается твердымъ, дебелимъ и никуда негоднымъ. Въ агрономическомъ отношеніи – *курай* – растеніе вредное ибо оно засариваетъ поля и сильно истощаетъ ихъ производительную силу, неговоря уже о томъ, что при боронованіи поля, служитъ большою помѣхою, засаривая борону и не позволяя ей плотно идти по полю.

При взглядѣ на эти дурныя и бесполезныя травы, такъ быстро размножающіяся, – невольно приходитъ на умъ мысль: откуда взялись эти травы? Что преимущественно благопріятствуетъ ихъ развитію и возрастанію? Въ прежніе годы –

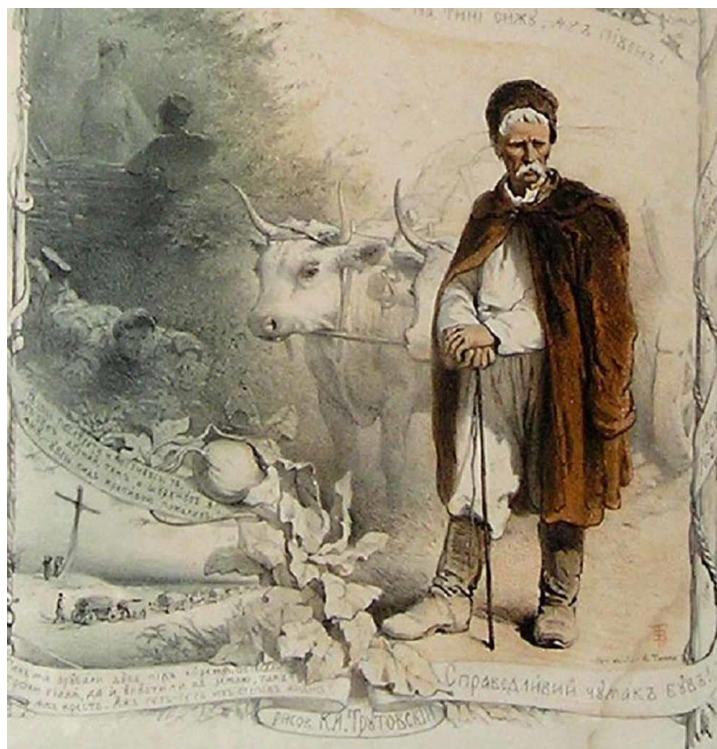
этихъ травъ на Уманскихъ поляхъ небыло, онѣ явились недавно;— особенно размножились въ настоящее лѣто. Что же это значить? Ни больше, ни меньше, — какъ разительная перемѣна климата — возвышеніе атмосферной температуры. По своимъ тщательнымъ наблюденіямъ — мы убѣдились, что жаркое и знойное лѣто особенно благопріятствуетъ размноженію означенныхъ травъ. Какъ бы долго дождя нибыло и какъ бы сильно не палило солнце — наши травы ни мало не желтѣютъ и неувядаютъ; а растутъ и зеленѣютъ препокойно въ то время, когда вся растительность чувствительно страдаетъ отъ засухи. Такимъ образомъ — съ большимъ возвышеніемъ атмосферной температуры — мы увидимъ на своихъ поляхъ еще большее зло. Но надъ нами и съ нами Всеблагій Господь!!

30 Іюня 1855 г.

СВЯЩ. И. ПРИСОВСКІЙ.

СЕЛО КОПЕНКОВАТО.

Чумакъ⁷¹

К. Трутовський. «Чумак».

⁷¹ Чумакъ // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1856. № 21. С. 97–98.

Чумачество составляет одинъ изъ давнихъ, важныхъ и почти первыхъ промысловъ всей Украины. Этотъ промыселъ не только спеціальный и прибыльный, но даже, во многихъ отношеніяхъ, поэтической – картинный. Оттого, не только національная поэзія, но и самая литература наша давно почтили Украинскаго чумака своимъ ласковымъ вниманіемъ. Многія его черты, какъ занимательныя и поэтическія, весьма удачно воспѣты народомъ, – или описаны литературой. Кому, напр., неизвѣстна грусть чумака о потерѣ своего достоянія – воловъ, – грусть, меланхолически воспѣтая простонародіемъ? Равно кто не знаетъ, или непомнитъ описанія оригинальнаго чумацкаго ночлега, составленнаго незабвеннымъ Кольцовымъ? Такъ, по благоволенію судьбы, чумакъ – счастливое лицо. Онъ извѣстенъ міру и простому и ученому. Впрочемъ еще многія его стороны, если не неизвѣстны, – по крайней мѣрѣ неописаны.

Вся обстановка чумака, – орудія его промысла, прощаніе его съ семействомъ, возвращеніе его домой и т. п. едва ли все это удостоилось описательной извѣстности? Не принимая на себя трудной обязанности – живо изобразить ту картину, какую чумакъ можетъ представлять перу искусному и артистическому съ указанныхъ сторонъ, – мы скажемъ нѣсколько словъ о томъ положеніи чумака, какое онъ обыкновенно рисуетъ со времени своего сбора въ дорогу – до возвращенія своего подъ кровъ родной семьи.

I. Сборъ чумака въ дорогу

Зимнее время, по причинѣ холода, а особенно по недостатку подножнаго корма, совершенно неблагопріятствуетъ чумаку въ его промыслѣ. Въ теченіе цѣлой зимы чумакъ съ своими волами остается на мѣстѣ и живетъ одними теоретическими расчетами и надеждами. Какъ ни тягостна и несносна для чумака зима; но онъ не проводитъ ея бесполезно. Почти все ея время чумакъ посвящаетъ приготовленію къ лѣтнему движенію. Въ ряду этого приготовленія первое мѣсто занимаютъ хлопоты о волахъ и экипажѣ. Такъ, всегда и вездѣ, а особенно во время вьюгъ и мятелей зимнихъ, чумакъ всѣми силами заботится о томъ, чтобы волы его, сколько возможно, были сокрыты отъ холода и хорошо удержаны. Онъ, такъ сказать, кормитъ ихъ изъ рукъ, по

нѣсколько разъ въ сутки чистить и поить ихъ, ничего нежалѣя своимъ воламъ, лишь бы только они были здоровыми, жирными и бодрыми. Если же чумаку нужно старыхъ-слабыхъ воловъ замѣнить новыми-лучшими, – въ такомъ случаѣ онъ отправляется еще за долго до весны на лучшія ярмарки и тамъ выбираетъ любимыхъ воловъ. Нашедши воловъ по своему расчету и вкусу и убѣдившись, что избранные волы здоровы и благонадежны, – чумака нежалѣетъ денегъ для пріобрѣтенія ихъ.

Вообще кстати замѣтить, что волы украинскаго чумака отличаются плотнымъ сложеніемъ, крѣпостію, дородностію роста, красотою роговъ, прекраснымъ сѣрымъ и голубымъ цвѣтомъ шерсти. Всѣ равно, что орѣль между пернатыми, то чумацкій волъ между сельскимъ скотомъ. Любо смотрѣть на хорошо выдержаннаго чумацкаго вола. Это тварь – въ полномъ смыслѣ совершенная. Оттого чумацкіе волы весьма часто стоятъ 80, 90, 100 и 120 р. сереб. – и тѣ изъ нихъ послѣдняго разбору, за которые заплачено 50, 55 р. сер. Такая цѣнность довольно высока, если взять въ расчетъ, что Украинцами для воздѣлыванія земли употребляются волы въ 30, 35 и рѣдко въ 45 и 50 р. сереб.

Съ приготовленіемъ воловъ къ дорогѣ, чумака обращаетъ большое вниманіе и на свой дорожный экипажъ – на всѣ его принадлежности и снасти. Онъ заблаговременно осматриваетъ каждую часть своего экипажа – присматривается всѣ ли въ немъ прочно и крѣпко – все ли надежно къ дорогѣ. По этому, какую только находитъ порчь въ своемъ васагѣ, – тщательно ее исправляетъ, или же, смотря по надобности, устраиваетъ и новый экипажъ. Во всякомъ случаѣ чумака много заботится, чтобы оси его экипажа были крѣпки и прочны и чтобы ящикъ экипажа былъ хорошо обитъ лубкомъ. Это для того, чтобы соль не просыпалась изъ экипажа и чтобы на немъ могла быть кладь непустая. А какъ чумака суетится о крѣпости своихъ колесъ – объ этомъ нечего и упоминать. Словомъ: чумака дѣйствуетъ изъ-за всѣхъ силъ, пока неустроить, какъ нужно, экипажа къ дорогѣ.

Экипажъ этотъ, или, по чумацки *васагъ*, своею формою много схожъ съ тѣми повозками, которыми русскіе извозчики отправляютъ по цѣлой Россіи извозы; только онъ ниже и ровнѣе лежитъ на осяхъ; равно какъ ящикъ его длиннѣе, глубже и бока его не такъ выпуклы, какъ это бываетъ въ русскихъ простыхъ

повозкахъ. Вся цѣнность чумацкаго экипажа – отъ 10 до 15 р. сереб.

II. Кладъ чумака

Вотъ у чумака совершенно готовы къ дорогѣ – волы и экипажъ. Чумакъ съ нетерпѣніемъ ожидаетъ радостной весны. Едва зазеленѣли поля и луга – едва открылась весенняя дорога и возрасла трава – существенный кормъ чумацкихъ воловъ – и чумакъ съ особенною радостію и живостію торопится къ подъѣму клади – къ такъ называемому *набору*. Если когда, то особенно, при подъемѣ клади, чумакъ употребляетъ въ дѣло свой умъ – да разумъ. Онъ хорошенько соображаетъ – сколько ему нужно и можно уложить клади на свой васагъ и своихъ воловъ. Такимъ образомъ у чумака тяжесть клади всегда соотвѣтствуетъ прочности экипажа и крѣпости воловъ. Чѣмъ у него крѣпче, сильнѣе и надежнѣе волы – чѣмъ прочнѣе экипажъ; тѣмъ болѣе беретъ онъ клади; а чѣмъ слабѣе у него подъемныя силы и средства, тѣмъ меньше беретъ онъ тяжести и въ такомъ случаѣ нисколько негоняется за большою прибылью и нескорбитъ объ ея незначительности. Такъ ли – или иначе, но чумакъ никогда неподнимаетъ клади болѣе 85 пуд. и неменѣе 45 пуд.

Объемъ клади, разстояніе ея доставки – условливаютъ и заработокъ чумака. Чѣмъ далѣе чумакъ долженъ провезти свою кладь, чѣмъ больше ея на экипажъ; тѣмъ больше и прибыли чумаку. Иначе – меньше чумакъ получаетъ и пользы. Въ первомъ случаѣ чумакъ получаетъ отъ пуда клади по 25–30 к. сереб., а въ послѣднемъ по 20 и рѣдко по 25 к. сереб. Такимъ образомъ за 70 пуд. клади при далекой доставкѣ и дороговизнѣ подводъ чумакъ зарабатываетъ 20–21 р. сер., въ противномъ случаѣ онъ получаетъ 9, 11, – много 14 р. сереб. отъ одного васага. Итакъ чѣмъ у чумака болѣе собственныхъ подводъ – (по мѣстному паровиць); тѣмъ болѣе приобрѣтать можетъ и денегъ.

III. Окончательный сборъ чумака въ дорогу⁷²

Кромѣ клади – чумака обременяетъ еще свой васагъ запасомъ продовольствія – запасомъ нѣкоторыхъ вещей, нужныхъ въ непредвидѣнныхъ случаяхъ дорожныхъ.

Продовольствія чумака беретъ столько, сколько указываютъ его обстоятельства и долго обдуманые расчѣты. Если чумака расчиталъ хоть разъ среди лѣта побывать дома, тогда и запасъ продовольствія бываетъ сообразно такому расчету; а если чумака положилъ проходить въ дорогѣ цѣлое лѣто и бывать въ разныхъ мѣстахъ – запасъ продовольствія бываетъ значительный. Во всякомъ случаѣ гастрономическій запасъ чумака неприхотливый; – а самый скромный. Четверть, – полторы четверти ржаныхъ сухарей; полчетверти пшеничной муки; – такая же порція пшена; нѣсколько фунтовъ, положимъ, хоть и полпуда свин. сала – вотъ и вся дорожная кухня чумака – все его странническое продовольствіе.

При этомъ чумака непременно беретъ одну-другую запасную ось: одно – другое запасное колесо, топоръ, сверликъ, буравчикъ, долото, маленькую пилу, – нѣсколько гвоздей – и все это для того, чтобы, въ случаѣ открывшейся порчи и ломки въ экипажѣ, тотъ часъ поправить бѣдовое дѣло и двигаться далѣе безъ потери времени, которое чумаку въ высшей степени драгоцѣнно. Нѣкоторые богатые чумаки берутъ съ собою еще кожаные мѣхи, которыми отлично пользуются, когда поятъ воловъ изъ глубокихъ колодцевъ южныхъ. Часто въ таборѣ чумаковъ можно видѣть на верхушкѣ васага и разноцвѣтнаго пѣтуха, котораго чумака беретъ изъ дому вмѣсто часовъ – чтобы, по пѣнію деревенскаго крикуна, различать ночное время – особенно тѣмное и ненастное среди дѣвственныхъ и глухихъ степей южныхъ. Говорятъ, что пѣтухъ такъ привыкаетъ къ чумацкому табору, что перелетаетъ за нимъ рѣчки, деревушки и ни на шагъ неотстаетъ отъ него.

⁷² Чумака. Окончательный сборъ чумака въ дорогу // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1856. № 22. С. 101–103.

IV. Прощаніє съ семействомъ

Когда у чумака все приготовлено и уложено къ дорогѣ, тогда онъ посвящаетъ нѣсколько минутъ для прощанія съ своимъ семействомъ.

Прощаніє чумака съ его семьею представляетъ прекрасную и трогательную картину, достойную кисти любого художника. Вотъ чумакъ, упрѣгши воловъ, входитъ въ свою скромную избушку и голосомъ «пора въ дорогу» – голосомъ, исполненнымъ нѣжной – тихой грусти и смѣлой удали – отваги, – призываетъ свою семью къ прощанью. – Жена чумака, дѣти, бросаютъ все, собираются въ кружѣкъ, становятся среди избы – всѣ лицомъ и вмѣстѣ сердцемъ къ Свят. Иконамъ. Въ этотъ моментъ семья чумака бываетъ преисполнена самыхъ сильныхъ и горячихъ чувствъ. Жена чумака прежде всего роняетъ тихую слезу, за нею дѣтки, трогаясь разлукой съ отцемъ. Чумакъ, такъ сказать, бодрится духомъ, торжественно слагаетъ на себѣ знамя Св. Креста и проситъ помощи у Бога. «Боже помогай! Господи благослови!» – говоритъ отъ сердца чумакъ. Послѣ молитвы, обращаясь къ семьѣ, чумакъ торжественно и вмѣстѣ печально говоритъ: «Бувайте здоровы мои голубята! Бувайте здоровы!!!» «Бувай, здоровъ! Нехай тобі Богъ допомагає! Нехай тебе Господь благословить и сохранивъ въ дорозі отъ всего злого», – отвѣчаетъ жена чумака, исполненная грусти и тоски. Тутъ чумакъ цѣлуетъ свою любезную семью, радуется жену своими надеждами, принимаетъ въ свои объятія дѣтей, цѣлуетъ, благословляетъ ихъ и строго приказываетъ слушаться матери и во всемъ ей повиноваться и «Слушайте, дитки, мамы – робить, що вамъ скаже; а я – якъ Богъ поможе – повернусь съ дороги – привезу вамъ гостинця». Послѣ подобныхъ наставленій отеческихъ, чумакъ еще крестится, еще проситъ у Бога помощи и благословенія и наконецъ выходитъ медленно изъ хижины, – окруженный семьею. Ставши у экипажа, предъ задумавшимися волами, чумакъ крестится къ Церкви, кланяется въ поясъ и молится: «Господи благослови!!!» – Далѣе голосъ молитвы смѣняется повелительнымъ голосомъ царя животныхъ. Чумакъ, взявшись за батоги, протяжно затягиваетъ: гей волы – гей!! Экипажъ тронулся; чумакъ идетъ впереди воловъ, –

призадуманный и часто провождаемый семьею. За воротами деревенскими бываетъ, такъ сказать, послѣднее прощанье. Содержаніе его большею частію составляютъ напоминанія чумака о домашнемъ хозяйствѣ, о полевыхъ работахъ и просьба чумака къ семьѣ – молиться о немъ Богу – о благополучномъ пребываніи его въ дорогѣ. Наконецъ чумака, долго сопровождаемый взоромъ своей семьи, скрывается въ дали.

Примѣч. У многихъ чумаковъ есть похвальное обыкновеніе, до прощанья съ семьею, – отправляться въ приход. церковь и тамъ слушать напутствен. молебствіе. Чумаки преимущественно любятъ молиться Св. Чудотворцу Николаю. Св. Іоанну Воину и Св. Побѣдон. Георгію. Молящійся чумака поразителенъ! Онъ молится усердно и горячо! Чумаки – народъ набожный!!

У. Дневное движеніе чумака

Скоро дорожныя впечатлѣнія притупляютъ умѣренную грусть чумака по разлукѣ съ семьею. Новыя села и деревни, – новыя лѣса, новыя луга и степи – новыя поля съ зеленѣющими хлѣбами – занимаютъ чумака и плѣняютъ его душу. Говорятъ, что сердце, неполучившее классическаго образованія неспособно наслаждаться красотами природы. Едвали это такъ? Сердце Украинскаго чумака трепещетъ радостію при взглядѣ на прекрасный лужекъ – на свѣтлый ручеекъ. Такъ, чумака много говоритъ о проходимыхъ позиціяхъ, – или о встрѣчающихся видахъ, – сравниваетъ ихъ съ видами своей родной деревушки и окрестности и такимъ образомъ, при медленномъ движеніи въ дорогѣ, имѣетъ разнообразный разговоръ и нескучаетъ.

Часто сидя на возвышенномъ – скрипучемъ своемъ васагу, вспоминаетъ о домашнихъ всякихъ всячинахъ, о родныхъ; часто призадумывается, вполне предается долгимъ и тихимъ думамъ, обращаетъ мысль и взоръ на свою жизнь а тутъ затягиваетъ меланхолическую-поучительную пѣсенку:

«Ой волы мои да половыи (сѣрые).

Чего вы не орете?

Ой лита мои, да молодыи

Чего вы марно идете?» (марно – напрасно – скоро).

При разнообразных думах, чувствах и разговорах чумаки движется целый день. Движение его бывает очень медленно и тихо. Задумчивые волю чумака движутся нога за ногой. Он их жалует и негонит скорым шагом. Да и как чумаку понуждать своих волов? Он знает, что ими нужно, в течение лета искрестить почти всю южную Россию, да притом и с тяжестью. Таким образом, при ровной хорошей дороге, при благоприятной погоде, Украинский чумаки делают в день 30–35 верст, а при дурных условиях – по гористой дороге, или по грязной, он делает в сутки не более 25–20 и того меньше.

Примеч. Кстати сказать слово о путевых несчастиях чумака. Часто у чумака ломается ось, заболывает или падает волю; а иногда у чумаков похищается несколько пудов клади, или несколько волов – во время ночи темной – Херсонскими бродяжками. В этих и подобных случаях чумаки свидетельствуют неподражаемое единодушие. В несчастии одного чумака принимают искреннее и живое участие все его спутники. Если, напр., у чумака заболывает или похищается волю – в таком случае известная тяжесть разбирается по частям на все вагаи каравана. Если у чумака похищается несколько пудов клади, которая, по подряду транспортируется в известный город; – тогда чумаки, сколько их есть в караване, слагают известное количество денег и пополняют потерю, спасая ближнего от больших хлопот и бедствий. По возвращении домой бывают расчеты. Прекрасное единодушие! Примерное человеколюбие и сострадание!!!

VI. Ночлег чумака

Когда скоро день приклоняется к вечеру, когда скоро красное солнышко близко к закату – чумаки помышляют о ночлеге. Примечательно, что чумаки избирают для своего ночлега места не только просторные, но и живописные. Он старается, чтобы место ночного его отдыха представляло хорошую траву для скота, водопой, чтобы оно было или широкая степь, или хорошая долина. Большею частью Новороссийские степи спасают чумака от невыгодного ночлега и представляют ему любой простор.

Ночлеги чумака рисует много живописнаго и поэтическаго. Вечерняя полевая тишина, сумрак наступающей ночи, безбрежность степи, гдѣ теряется самый зоркій глазъ, пылающій огонекъ и вокругъ его суетливые чумаки, то полные жизни, то призадуманные и слушающіе рѣчь про святую старину, — пасущійся скоть, небрежно разсыпавшійся по обширному лону степи, стройные ряды экипажей чумацкихъ; среди табора и плачущая свирѣль, поразительные звуки которой далеко исчезаютъ въ дали; клубящійся дымокъ и наконецъ южное прекрасное небо, пылающее звѣздами и увѣнчанное величественною луною — не составляетъ ли все это одного изъ прелестнѣйшихъ пейзажей природы!? Но стоитъ ли и указывать на живописныя стороны чумацкаго ночлега, если онъ давно и такъ неподражаемо описанъ нашимъ незабвеннымъ Кольцовымъ? Славный поэтъ такъ искусно описалъ чумацкій ночлеги, что послѣ него нѣтъ надобности и возможности прибѣгать къ описанію картинности этого ночлега. Поэтъ подслушалъ даже самые разговоры обночевывающихъ чумаковъ, которые, дѣйствительно, какъ до кашицы, такъ и послѣ кашицы, ведутъ непрерывную бесѣду о Паліяхъ, о козакахъ Нечаяхъ, о Дорошенкахъ, о Колиивщинѣ, о жидахъ, о кумовьяхъ, о сватахъ, дадькахъ и дядинахъ, пока наконецъ неизсякаемый источникъ чумацкихъ рѣчей, вмѣстѣ съ заунывнымъ концертомъ свирѣли, непрерывается поздною порою ночи.

VII. Сборъ чумака съ перваго привалу въ дорогу съ восходомъ солнца⁷³

Въ, то время, когда чумаки, среди своего табора, на прекрасномъ, зеленомъ коврѣ природы покоятся сладкимъ, беззаботнымъ сномъ, нѣкоторые изъ нихъ, — называемые чередными, подобно Виѳлеемскимъ пастырямъ, неусыпно бдятъ и стерегутъ своихъ воловъ. Съ разсвѣтомъ эти стражники пригоняютъ скоть къ табору. Едва начинается природа пробуждаться, такъ сказать, отъ ночнаго отдохновенія; едва начинаютъ порхать и чирикать раннія птички; а въ чумацкомъ

⁷³ Чумаки. Сборъ чумака съ перваго привалу въ дорогу съ восходомъ солнца // Кіевскія губернскаія вѣдомости. 1856. № 23. С. 105–107.

таборъ уже развивается движениѣ. Почти съ появленіемъ утренней зари чумаки воспрянули отъ сна и принялись творить молитву. Послѣ молитвы – пошла суета. Тотъ разводитъ огонѣкъ и стряпаетъ кашицу на обѣдъ; тотъ осматриваетъ и исправляетъ свое ярмо; тѣ мажутъ возы; а тамъ звучитъ топоръ и исправляетъ порчу въ экипажѣ. Словомъ: среди глубокаго утра, когда въ городахъ все еще тихо и мертво, чумацкій таборъ полонъ жизни, движенія, стука и суеты.

Вотъ всходитъ и величественное свѣтило – и чумацкіе возы уже выстроены въ рядъ, уже готовы къ дорогѣ и у чумаковъ уже идетъ трапеза. Наконецъ, солнышко озолотило природу и чумака, освѣженный прекраснымъ, утреннимъ воздухомъ, исполненный свѣжести и радости, уже идетъ впереди своихъ воловъ, по пути своего назначенія.

VIII. Прибытіе чумака на мѣсто

Не одинъ знойный лучъ южнаго солнца разразится всею жгучестію своею надъ головою чумака, не одна капля кроваваго пота прокатится по челу его, пока онъ добьется до мѣста своего назначенія. Многие чумака переиспытаетъ и почувствуетъ; многие перенесетъ и увидитъ, пока привалитъ къ вождѣльному мѣсту. Положимъ, что нашъ труженникъ-чумака наконецъ очутился въ Одессѣ. Въ самомъ дѣлѣ, Одесса болѣе всего нравится Украинскому чумаку и онъ наичаще посѣщаетъ ее. Что же тутъ съ нашимъ чумакомъ? Одесса плѣняетъ и занимаетъ чумака такъ, какъ некогда плѣнялъ воображеніе людей Армидинъ замокъ. Обширность Одессы, красота и величественность зданій ея, видъ моря восхищаютъ простодушнаго Украинца. Онъ торопится, какъ найскорѣе свалить, гдѣ нужно, кладъ свою, получить заработанную копѣйку и насладиться обзорѣніемъ о созерцаніемъ города. Верхъ удовольствія чумака, когда онъ, опаленный и опыленный, съ батогомъ въ рукахъ, торжественно и авантажно шествуетъ по лучшимъ улицамъ Одессы, задирая голову при каждомъ возвышенномъ зданіи ея. Верхъ удовольствія чумака, когда онъ посѣтитъ Одесскій рынокъ и берегъ моря. Сколько на первомъ мѣстѣ чумака потѣшается, столько на второмъ поражается и теряется. Величественный видъ

моря, его необозримость и безбрежность приводят чувства чумака до точки замерзания и замирания. Чумаки не могут надивиться величию моря и понять, что оно за диковинка. Отдавая таким образом дань любопытству, чумаки поставляют непремѣннымъ долгомъ зайти въ одну, другую, третью церковь славной Одессы. Богатое и великолѣпное убранство и украшеніе одесскихъ св. храмовъ поразительно дѣйствуетъ на простаго чумака, и онъ въ простотѣ души повергается предъ Алтаремъ Всемогущаго и приноситъ отъ всего сердца пламенную благодарность Господу за благополучное прибытіе въ Одессу, за счастливое окончаніе пути.

Укрѣпивъ сердце молитвою, – потѣшивъ себя созерцаніемъ одесскихъ достопамятностей – чумаки скоро и торопливо выбираются изъ города на степь, дабы доставить отдыхъ и кормъ голоднымъ и взмореннымъ своимъ воламъ.

IX. Гостинцы домашнимъ

Прохаживаясь по рынку славной Одессы или другаго какаго либо южнаго города, чумаки непремѣннымъ долгомъ считаютъ купить гостинцы своимъ домашнимъ и так. образомъ обрадовать ихъ. Вся драгоцѣнность и прелесть этихъ гостинцевъ заключается въ красном, или зеленомъ шерстяномъ поясѣ для жены и въ нѣсколькихъ фунтахъ рожковъ, финиковъ и винныхъ ягодъ для дѣтей. Правда иногда чумаки покупаютъ и себѣ для дороги ножъ, да фунтъ другой ладону въ родѣ жертвы для своей сельской-матери-церкви. А если случается, что онъ имѣетъ возможность купить и для близкихъ родственницъ по одному поясу, да себѣ сивую баранью шапку; – то это верхъ счастія и особенный барышъ за свозку извѣстной клади. Какъ бы то нибыло – чумаки во всякомъ случаѣ теряютъ на гостинцы для своихъ домашнихъ рублей $1\frac{1}{2}$ – 2 серебромъ; но весьма рѣдко больше. Разорившись такимъ образомъ, чумаки воображаютъ, что онъ вполне доказалъ неограниченность любви своей къ семьѣ, къ родимымъ и своей приходской церкви.

Х. Время чумачества

Украинскій чумаць, кромѣ Одессы, часто посѣщаетъ и другіе города нашего юга. Онъ бываетъ въ Севастополѣ, Симферополѣ, Керчи, Перекопи, словомъ: чумаць измѣряетъ не только живописныя долины Крыма, но и обширныя степи Дона. Набравши въ Крыму соли, или на Дону различныхъ сортовъ соленой рыбы, чумаць развозитъ свой продуктъ, не только по лучшимъ городамъ Украины, но даже и по малымъ мѣстечкамъ всей Малороссіи. Такимъ образомъ, пока чумаць переснуетъ отъ Крыма до Полтавы и отъ Дону до Каменца и Бердичева, много уходитъ времени. Иногда случается и такъ, что осень вступаетъ во всѣ права свои; а чумаць еще тянется въ дорогѣ. Но это, конечно, горе постигло чумака. Чумаць не любитъ странствовать въ холодное время и избѣгаетъ ненастья. Преимущественно движеніе его ограничивается теплымъ временемъ и по обыкновенію оно начинается отъ 1-го Мая и продолжается не далѣе 1-го Октября.

ХІ. Возращеніе домой и радость сімейства

Вотъ наконецъ забушевали осеннія бури. Прекрасное лѣто промчалось, какъ молнія, и ясное небо, покрылось мрачными, тяжелыми тучами. Чумаць спѣшитъ подъ родной кровъ, спѣшитъ укрыться тамъ отъ невзгодъ угрюмой осени. Появленіе чумака среди семьи, послѣ долгой разлуки, всегда рисуется порозительныя картины и производитъ трогательныя сцены. Если чумаць возвратился домой благополучно, въ добромъ здоровьи и съ копѣйкой, о! – тогда въ мирной хижинѣ чумака бываетъ великое и щедрое угощеніе роднѣ и братіи. Всѣ родные чумака тогда спѣшатъ повидѣть своего удальца-пѣшехода; привѣтствуютъ его, цѣлуютъ и такъ сказать утопаютъ въ длинныхъ и сладкихъ бесѣдахъ. А жена чумака въ такомъ случаѣ изнемогаетъ отъ радости, бѣготни; равно какъ дѣтки ея – отъ восторговъ и прыжковъ, услаждаясь рожками, финиками и винными ягодами. Но, если, не дай Богъ, чумаць добился домой безъ воловъ и безъ воза, съ однимъ батожкомъ въ рукахъ; или и самъ положилъ головку въ Крыму, аль на Дону; – о Боже!

сколько тогда проливается слезъ горючихъ, сколько тогда раздаётся тяжкихъ вздоховъ и стонровъ подъ крышей чумацкаго пріюта!! Такъ смерть чумака въ отдаленности отъ родины, на чужбинѣ, или жестокая неудача и потеря его воловъ, васага и пр. дѣлають семью его въ полномъ смыслѣ страдальческою и несчастною. Семья чумака, какъ мы сказали, замираетъ отъ горя и слезамъ нескорый конецъ. Часто чумакъ и самъ, убитый горемъ, измученный грустію и оглушенный стопами семьи и родни, ищетъ утѣшенія въ сельскомъ шинокѣ и тутъ омраченный парами бахуса, съ горя запѣваетъ:

Ой! я чумакъ несчастливый!

Жію въ свити ледвы живый

Волы мини поздыхали – возы и ярма польшали.

Или:

Ой чумаче! чумаче! жительство твое ледаче! (т. е. несчастное).

Много горюетъ чумакъ о потерѣ своихъ любимыхъ воловъ, много стонетъ о своей безденежности. Но время, на своихъ быстрыхъ крыльяхъ, уноситъ все; чумакъ мало по малу сбываетъ свою тугу и на слѣдующее лѣто, хоть при помощи долга, исправивъ свои обстоятельства, принимается за свое любимое ремесло, какъ ничего съ нимъ не бывало. Такъ чумакъ любить свой промыслъ, такъ онъ къ нему привязанъ! Никакія, кажись, несчастія не въ состояніи охладить его къ любимому чумачеству. Онъ готовъ жертвовать здоровьемъ, домашнимъ хозяйствомъ, послѣдними деньгами и всѣмъ, лишь бы путешествовать по южнымъ степямъ, предаваться своимъ завѣтнымъ думамъ и мечтамъ, лишь бы заработать копѣйку про черныи денёкъ. Какъ не похвалить чумака за такое трудолюбіе и смѣлую предприимчивость, особенно тогда, когда чумакъ за свои кровавые труды получаетъ часто малую пользу, доставляя всегда величайшую услугу городамъ нашего юга? Такъ, добродушіе чумака, его терпѣливый характеръ, безропотное перенесеніе несчастій, пламенная привязанность къ своему дѣлу, горячая любовь къ родинѣ и семьѣ, довольство малымъ, дѣлають чумака человекомъ достойнымъ всякой похвалы и навѣрно современемъ обратятъ на себя просвѣщенное вниманіе ученыхъ.

Михайло Онацько «Чумацький шлях»

СВЯЩЕН. ІОАННЬ ПРИСОВСКІЙ.

24 Апрѣля 1856 г.
СЕЛО КОПЕНКОВАТО.

Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники⁷⁴

Взирая на жизнь нашихъ поселянь, подмѣчая всѣ ея проявленія, самый строгій наблюдатель скажетъ, что нашъ Украинскій поселянинъ любитъ жить очень просто, скромно и воздержно. Такъ, всѣ его нужды житейскія ограничиваются бараньей шапкой, тулупомъ, свитой и простыми великановскими

⁷⁴ Нѣсколько словъ о томъ, какъ наши поселяне проводятъ свои храмовые праздники // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1857. № 47. С. 333–335.

Володимир Маковський. Свято на Україні.

сапогами, а равно самою простою пищею. Тяжелый хлѣбъ, какой Богъ послалъ – ячменный, или гречневый, а иногда и просяный; далѣе галушки, помпушки, кулѣшь, картофель и кислые щи – неизмѣнныя явленія его трапезы. Очень мало въ жизни нашихъ поселянъ такихъ случаевъ, при которыхъ они позволяютъ себѣ полакомиться жареной курицей, лишней рюмкой сивушки и вообще унести въ область фантазіи и радости. Это бываетъ при крестьбинахъ, да при свадьбахъ. Но во дни храмовыхъ праздниковъ у нихъ бываетъ иначе. Храмовый праздникъ на селѣ – это особенное великое торжество, это самая свѣтлая эпоха въ годовой жизни поселянъ. Тутъ они раскрываютъ, такъ сказать, всѣ блага, всѣ сокровища своего быта для своего удовольствія. Скажемъ объ этомъ нѣсколько словъ.

Заблаговременно до храмоваго праздника обыкновенная сельская тишина оживляется самыми разнообразными

декораціями. Всѣ поселяне особенно суетятся о томъ, какъ бы лучше очистить и высушить зерно, назначенное на праздничный хлѣбъ, какъ бы поудачнѣе и помельче его смолоть, дабы хлѣбъ былъ хорошій и бѣлый. Посему тамъ слышны самыя жаркія непрерывныя хлопанья и стуки цѣповъ, а тамъ вѣютъ зерно и тщательно отдѣляютъ плевелы отъ пшеницы; въ другомъ мѣстѣ взваливаютъ тяжелые мѣхи на телѣгу и собираются къ отъѣзду на мельницу: а тамъ возвращаются въ село и скрипятъ нѣсколько телѣгъ съ готовой смолотой мукой и на лицахъ блеститъ особенная радость. Сколько тутъ картинности! Сколько тутъ сюжетовъ для живописца! Въ самомъ дѣлѣ сколько бы пріятнаго и вмѣстѣ поучительнаго доставляли челоѣчеству картины, изображающія молотящаго поселянина, вымахивающаго цѣпомъ до пота и окруженнаго кучами серебристыхъ сноповъ; или же – нѣсколько поселянъ, занятыхъ этимъ тяжкимъ дѣломъ вмѣстѣ; или же поселянина, вѣющаго зерно, согбеннаго – въ рукахъ съ лопатой, изъ-подъ которой летятъ облака плевель!! Но дѣло въ томъ, что у поселянъ мало остается времени до храмоваго праздника. Всякій изъ нихъ спѣшитъ воспользоваться послѣднею ярмаркой.

Тутъ опять сельскія картины не лишены интереса для художника. Тотъ везетъ на базаръ пискливаго поросенка, тотъ ведетъ смиренную овцу; а тотъ возится съ крикливыми гусями – и все это для того, дабы добить копѣйку на различныя снадобья: а особенно на сивушку, безъ которой у нашихъ поселянъ не можетъ быть праздника, безъ которой у нихъ нѣтъ радости. Но вотъ и канунъ праздника! Кратко сказать: это день закланія различныхъ животныхъ, какъ-то: вепровъ, агнцевъ, гусей, куриць, предназначенныхъ для праздничной трапезы. Иначе сказать: это день великихъ пожертвованій; поелику наши поселяне, за исключеніемъ великихъ праздниковъ, почти всегда употребляютъ постную пищу. Вечеромъ на канунъ храмоваго праздника сходятся изъ окрестныхъ ближайшихъ деревень множество народа, какъ для усерднаго участія въ праздникѣ сосѣдей, такъ и для молитвы. Надобно замѣтить, что наши поселяне считаютъ за счастье помолиться въ извѣстной церкви въ день ея храмоваго праздника. По этому, во время храмоваго Богослуженія, во всякой сельской церкви бываетъ множество

народа. Всѣ стоятъ въ ней тогда съ примѣрнымъ усердіемъ и благоговѣніемъ. Каждый считаетъ долгомъ положить нѣсколько поклоновъ предъ храмовою иконою и поставить предъ нею свѣчку. Такимъ образомъ церковь, преисполненная молящимся народомъ и весьма ярко освѣщенная, представляетъ прекрасное зрѣлище, – особенно на всеношной, среди сельской темноты ночной.

М. Пимоненко. Паска.

При выходѣ изъ церкви послѣ Божеств. Литургіи, – всякій коренный селянинъ приглашаетъ къ себѣ на трапезу родныхъ, добрыхъ своихъ знакомыхъ, а особенно нищихъ несчастныхъ. Чѣмъ болѣе у него бываетъ на трапезѣ бѣдныхъ и нищихъ, тѣмъ болѣе онъ радуется и признаетъ себя счастливымъ. Само собой на сей трапезѣ осушается не одна чаша лихой сивушки.

Тотчасъ послѣ обѣда почти все человѣчество существующее на тотъ разъ въ селѣ, преукрашенное лучшими свитами, тулупами, высокими бараньими шапками, красными и зелеными поясами, устремляется толпами въ сельскую ресторацію.

Невідомий художник. У шинку.

Корчма на селѣ и во всякое время, а тѣмъ болѣе въ день храмоваго праздника играетъ такую роль, какою щеголяютъ въ городахъ трактиры и театры. Это мѣсто общаго деревенскаго свиданья, общей радости и печали, это древнее вѣче. Но вотъ вдругъ корчма преисполняется и окружается разнокалиберными толпами всякаго возраста и пола людей, и тутъ-то пошла кутерьма. Бубны гудятъ во всю ивановскую, скрипка пищить, завываетъ на всѣ возможные мотивы; а молодежь до изнеможенія силъ пляшетъ свои химерные Украинскіе танцы, вертятся, расходясь, подпригывая, присѣдая цѣлодневно, неистощимо. Къ несчастію всѣ эти лихія сцены совершаются вблизи церкви, такъ какъ въ нашей Украинѣ какъ будто по закону особенной необходимости, при церкви въ нѣсколькихъ шагахъ и несносная корчма.

А что же съ пожилыми и стариками? – За ними всѣ углы, прилавки и закаулки корчемные. Гдѣ только можно въ корчмѣ и внѣ ея присѣсть, тамъ они кружками и партіями садятся,

кушаютъ яблоки, арбузы, груши, а иногда пряники и орѣхи, словомъ: наслаждаются роскошью. Верхъ счастья, безъ сомнѣнія, въ томъ, что преисправно осушается рядовая чаша, которая непрерывно снуется изъ рукъ въ руки. Тутъ въ самомъ обширномъ смыслѣ сбываются слова древняго нашего лѣтописца: *Руси есть веселіе пити*. А при сильномъ вліяніи пѣннаго питья само собою бесѣда льется рѣкой. Кто доказываетъ свою горячую любовь къ своимъ дремлющимъ роднымъ, кто толкуетъ про урожай и хозяйство, иной ведетъ рѣчь о дѣлахъ минувшихъ дней, о преданьяхъ старины, о жьтьѣ бытьѣ предковъ; наконецъ есть и такіе углы и кружки, гдѣ съ ужасомъ внимають разсказамъ о похожденияхъ и зловредностяхъ вѣдьмъ, о неистовствѣ и кровожадности упырей, о пакостяхъ нечистой силы, какъ она по ночамъ иногда разгуливаетъ и выплясываетъ, гарцуе по чердакамъ, въ трубѣ и въ *комори*. Словомъ: бесѣда идетъ самая жаркая, самая разнообразная, плодovitая и неистоцимая. Чего угодно-то найдете и услышите. Тамъ историки, тамъ агрономы и практики, тамъ любители странныхъ элементовъ словесности, тамъ комики и остряки, а тамъ трагики и фельетонисты, но всякій молодець, будучи подъ вліяніемъ извѣстной стихіи, ведетъ рѣчь по особенной методѣ – *мѣшаетъ горохъ съ капустою*.

Изъ всѣхъ этихъ декламацийъ составляется такой гамъ, шумъ, такой вокальный хаосъ, что уши ваши невольнo пострадаютъ на самомъ порядочномъ разстояніи отъ корчмы, этой матушки деревенской веселости и словесности. Но вотъ и вечеръ! Тутъ опять новыя сцены, новыя картины! Любопытно взглянуть на многочисленныя толпы, плетушіяся въ различномъ направленіи въ различныя стороны села. И что же? Тамъ падаютъ, тамъ приподнимаются; но не встають и опять падаютъ, там поднимаются; там ведутъ под руки; а индѣ сердятся и уязвляють за лишнее употребленіе *оной*; а индѣ хохочутъ и подшучивають. Дѣла оканчиваються тѣмъ, что того привели, того принесли, а кто самъ на четверенькахъ; но всѣ, хоть по поламъ съ бѣдой, достигли домой и преисполненныя различныхъ чувствъ въ слѣдствіе испитія сивушки и цѣлoдневнаго декламированія и движенія повергаются въ объятія морфея и засыпають самымъ очаровательнымъ образомъ. Скоро воцаряется ночная тишина и

только вдали слышны послѣдніе замирающіе звуки меланхолической, плачущей свирѣли, да трогательные тоны заунывной пѣсни молодаго парня.

И такъ, если въ препровожденіи храмовыхъ праздниковъ нашими поселянами, видно много смѣшнаго и пожалуй жалкаго; за то въ немъ видно и много добраго, характеристическаго.

30 Октября 1857 г.

Св. І. П-скій

Хозяйственная замѣтка⁷⁵

Въ Кіевской губерніи, особенно въ окрестностяхъ города Умани, черешни растутъ въ крестьянскихъ садахъ въ довольно большомъ количествѣ и почти в дикомъ состояніи. Тамъ есть нѣсколько садовъ, где черешни встрѣчаются въ видѣ невмѣстѣ. Г. Штейнеръ, главный садовникъ Уманскаго Царицына сада, для полученія отъ такихъ черешень раннихъ плодовъ, употребляетъ довольно любопытный и простой способъ. Старыя двадцатилѣтнія деревья этихъ черешень онъ выкапываетъ поздно осенью, обрѣзываетъ у нихъ всѣ побѣги и двулѣтнія вѣтви, оставляя только стволъ, сучья и старыя вѣтви, потомъ пересаживаетъ въ персиковую оранжерею, прямо въ грунтъ. Въ теченіе зимы корни этихъ деревъ укрѣпляются, образуютъ много новыхъ мочекъ, и на стволѣ и сучьяхъ появляется весною большое количество лѣтнихъ побѣговъ. Лѣтомъ онъ обрѣзываетъ верхушки этихъ побѣговъ, отъ чего вырастаетъ на нихъ довольно много плодоносныхъ вѣточекъ на слѣдующій годъ; рано весною, стволъ и даже старыя сучья обвиваются соломенными веревками, чтобы питательный сокъ могъ луше выработываться. Въ зимнее время оранжереи нагрѣваютъ столько же, какъ и для разведенія раннихъ персиковъ. Такая температура достаточна для черешень. На нихъ во второмъ году рано весною развивается много цвѣтовъ и получается значительное количество плодовъ. Такія деревья могутъ оставаться въ грунтѣ до трехъ лѣтъ и потомъ должны быть замѣнены новыми. Этимъ способомъ отъ cadaго дерева

⁷⁵ Хозяйственная замѣтка // Кіевскія губернскія вѣдомости. 1856. № 10. С. 42–43.

получаются два урожая, плоды вырастают больше величиною и лучше качеством противъ растущихъ на открытомъ воздухѣ. Улучшенію плодовъ вѣроятно много содѣйствуетъ богатая земля, составленная изъ одной трети перегнивашаго дерна, одной трети перегнивашаго навоза и одной рѣчнаго пѣска. Сверхъ того, во время цвѣтенія деревъ и образованія косточекъ въ плодахъ, поливають деревья настоемъ перегнивашаго навоза въ рѣчной водѣ. Настой приготавливаютъ за мѣсяць впередъ до употребленія его. Въ старую кадку накладываютъ навозу до одной трети ея высоты, а воды наливаютъ до краевъ. Составъ этотъ взбалтываютъ и перемѣшиваютъ деревянною палкою, и только дней за восемь до употребленія оставляютъ въ покоѣ, до отстоя. Способъ этотъ, какъ видно, довольно простъ и можетъ быть употребляемъ не только для разведенія раннихъ черешенъ в южныхъ губерніяхъ Россіи, персиковъ и абрикосовъ въ Крыму и на Кавказѣ, но также съ пользою можно примѣнить его къ Владимирскимъ вишнямъ, для полученія съ нихъ раннихъ плодовъ. Вырываютъ же ежегодно изъ плантацій плодородныхъ деревъ, которыя съ пользою могли бы быть употребляемы для разведенія раннихъ плодовъ.

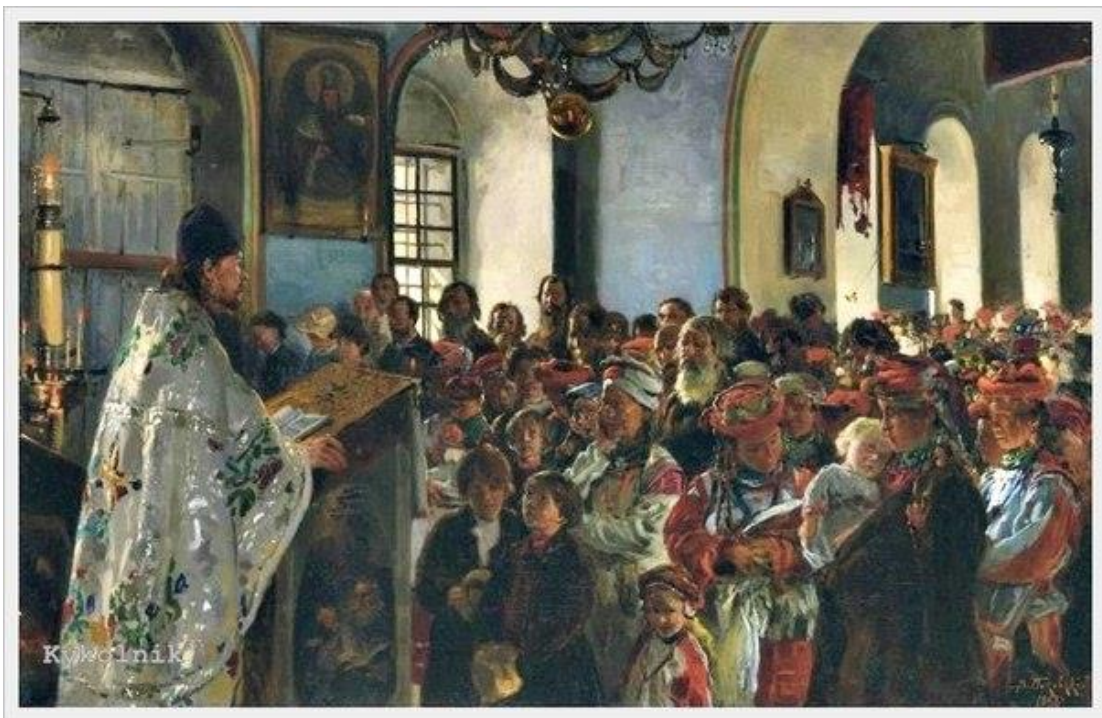
1856 годъ.
КОПЕНКОВАТА

Свящ. Ив. Присовскій.

Релігійне життя сільської громади

Історію церкви села Копенковате дослідила професор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Кузнець Тетяна Володимирівна. Ми посилаємося на її монографію «Православне духовенство Уманщини ХІХ – початку ХХ століття».

«Покровська церква у селі Копенковата була збудована у 1779 році. Згодом будівля постаріла, тому у 1866 році замість старої звели нову, теж дерев'яну.

Володимир Маковський. Проповідь у церкві.

У 1801 році духовним отцем православних парафіян був Гавриїл Ляховицький. Тоді йому було 46 років, він походив зі священницької родини, був в унії, а з 15 серпня 1794 року перейшов у православ'я. Парафіяльну грамоту отримав 9 листопада 1800 року. А в 1801 році його 20-річний син Автоном Ляховицький став псаломником Покровської церкви. Двоє молодших священницьких синів були ще малолітніми (Григорію було 9 років, а Порфирію виповнилося тільки 6). Паламарем з 30 листопада 1801 року Уманське Духовне

Правління призначило 20-річного паламарського сина Антонія Чернецького. Його батькові Матвію Чернецькому було тільки 49 років, але за станом здоров'я він залишив службу і виховував ще двох молодших синів – 15-річного Максима та 7-річного Логіна. Село тоді складалося з 93 дворів, в яких мешкало 685 осіб (372 чоловіка та 313 жінок).

З 1819 року настоятелем храму служив Калістрат Наумович Ільчевич. У 1850 році йому виповнилося 57 років. Із дружиною Олександрою Прокопівною він мав п'ятеро синів: 28-річного Костянтина, 21-річного Олександра, 16-річного Афанасія, 14-річного Митрофана і 11-річного Платона. Паломником у Покровській церкві тоді служив 30-річний Антоній Аркадійович Молчановський. Особами духовного стану були ще й діти покійного паламарського сина Максима Матвійовича Чернецького – 23-річна Лукія, 13-річний Доментій і 10-річний Гавріїл та донька покійного священника Олександра Васильовича Галятовського 30-річна Наталя. Всього 12 осіб духовного стану мешкало тоді в селі.

До наступної ревізії, що проводилася в 1856 році, чисельність духовенства парафії збільшилась до 13 осіб. Священником служив 27-річний Іван Іванович Прісовський. З дружиною Феодосією Федорівною вони мали 3-річного Петра та 6-місячного Ігнатія. Псаломницькі обов'язки виконував 39-річний Антон Аркадійович Молчанський, який з дружиною Наталією Євстратіївною виховував 5-річного Євдокима, 3-річного Доментія і 1-річного Матвія. Ще в парафії мешкали сини священника Калістрата Ільчевича Афанасій та Платон з матір'ю Олександрою Прокопівною. До осіб духовного стану належала також Наталя, донька покійного священника Олександра Галятовського.

Священник Іван Прісовський, окрім священницьких обов'язків, опікувався ще й школою, у якій станом на 1 липня 1862 року навчалось 26 школярів. За сумлінне виконання учительських обов'язків 6 листопада 1864 року йому була оголошена Архіпастирська подяка.

15 жовтня 1889 року в Покровській церкві прийняв священництво Микола Цариковський. Він був благочестивим і сумлінним священнослужителем, тому що за 13 років служби

отримав всі нижчі нагороди (набедреник, скуфія, камилавка) і в 1902 році був нагороджений наперсним Хрестом. Через два роки, 25 лютого 1904 року, він був звільнений за штат.

14 березня 1904 року на священницьке місце в Копенкуватуому призначили студента семінарії Якова Ерастовича Гребінського, який 14 березня 1908 року прийняв священство. У 1910 році йому було 29 років, він був одружений і мав двох малолітніх дітей. За добру службу, 28 квітня 1916 року, священника Якова Гребінського нагородили скуфією⁷⁶.

У 1939 році церкву було закрито. А після 55-річної перерви вона поновлює свою діяльність як Храм Покрови Пресвятої Богородиці. Священником став Віктор Олександрович Брайловський у 1996 році. У 2001 році в день святого Христовго Воскресіння по представленню Блаженного Володимира Митрополита Київського і всієї України, отця Віктора було нагороджено грамотою митрополита і надано звання протоієрея, а 2003 року нагороджено Орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира. 2007 року отця Віктора не стало.

Могила о. Віктора

⁷⁶ Кузнець Т.В. Православне духовенство Уманщини XIX – XX століття: монографія. К, 2006. С. 244–245.

Новий величний храм було побудовано у 2007 році коштом Віктора Олександровича Лозінського, народного депутата Верховної ради України 6-го скликання, мецената. Храм освятив владика Пантілімон, митрополит Кіровоградський і Новомиргородський.

Від 2007 року настоятелем храму став отець Георгій (Юрій Васильович Маринець, випускник Київської духовної семінарії. Він продовжує традиції душпастирів села Копенкувате, займається добротинною та просвітницькою роботою, дбає про духовне здоров'я своєї пастви.

О. Юрій (Георгій).

Півчі при храмі: Кучеренко Ганна Іванівна, Юхрименко Марія Григорівна, Гереженівська Ганна Іванівна, Плаксива Зоя Леонідівна.

*Церква в Копенкуватому,
побудована коштом В. О. Лозинського*

Інтер'єр церкви.

Свято Спаса. 2021 р.

Півчі церкви.

Освітнє життя села

Копенкуватська ЗОШ І–ІІ ст.

Першу згадку про школу в с. Копенкувате знаходимо у праці Т.В. Кузнець «Православне духовенство Уманщини ХІХ – ХХ століть»: «Священник Іоанн Прісовський, окрім священницьких обов'язків, опікувався ще й школою, у якій станом на 1 липня 1862 року навчалося 26 школярів. За сумлінне виконання учительських обов'язків, 6 листопада 1864 року йому була оголошена Архіпастирська подяка». Ця церковно-парафіяльна школа існувала до 1920 року.

У 20- роках ХХ століття було відкрито школу. У 1940 році вона стала семирічною, а від 1950 – десятирічною. Це приміщення пізніше було пристосовано під інтернат для дітей Борщової та Шевченкового.

Великою радістю для батьків та дітей було відкриття у 1977 році нової сучасної середньої школи, педагогічний колектив якої в різні роки очолювали П.Л. Білявський, А.І. Дзюба, О.А. Закирнична, Т.О. Руденко. Випускники різних років з глибокою пошаною згадують Н.П. Барсукову, Н.Ф. Дащенко (заслужених учителів), О.А. Закирничну, Л.П. Ільченко, Л.І. Сігову (старших учителів), шанованих А.І. Вуйченко, О.Г. Гусятинського, А.І. Дзюбу, Л.І. Лампіцьку, Ф.Д. Мукань, Н.Ф. Пазюк, Г.К. Петренко, Г.К. Пономаренко, Л.М. Прядко.

Станом на 1 листопада 2003 р. у школі було 150 учнів і 19 учителів, а саме: Г.В. Дажук, О.А. Закирнична, Л.І. Ільченко, С.С. Ісайчук, Л.І. Кравчук, І.П. Криворучко, В.І. Кучеренко, Ю.Л. Ліщиновський, Г.В. Лозовенко, Л.Ф. Лозовенко, Л.А. Поліщук, Л.В. Поліщук.

Станом на 1 вересня 2021 року школа с. Копенкувате є філією Підвисоцької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів ім. Т.Г. Шевченка. Її чолує Кравчук Любов Іванівна, випускниця Миколаївського педуніверситету ім. В.О. Сухомлинського. Тут навчаються 38 учнів під керівництвом 12 учителів.

Культурне життя села Копенкувате

Будинок культури с. Копенкувате.

Село Копенкувате славиться своїми піснями, легендами, переказами. Зі спогадів священника Івана Прісовського ми довідалися, що справіку тут молодь збиралася після трудового дня на вечорниці, досвітки і співали пісень. Тут звучала музика, кружляли танці, сипалися дотепи та жарти.

У 1939 році в колишній колгоспній стайні відкрили сільбуд. Тут молодь почала проводити своє дозвілля. Особливо виділявся юнак Войцеховський Людвіг Аркадійович, родом із села Вільшана Слобідка. Він працював їздовим на волах і мав неабиякий талант до пісні, слова, музики. Тодішнє керівництво села призначило його на посаду завідувача сільбуду.

Через деякий час село вже мало свій духовий оркестр, а його учасниками були: О. Брайловський, Л. Войцехівський, П. Кнуров, Д. Нагірняк, Ф. Човен. Скоро почала працювати перша пересувна кіноустановка, яка обслуговувала Копенкувате, Борщову, Шевченкове. Кіномеханіками у різні роки працювали М. Даценко, Г. Делікатний, М. Криворучко, П. Сорокопуд.

У 1964 році перед жителями села гостинно відчинив двері новозбудований Будинок культури. Очолив роботу цього закладу вже знаний майстер своєї справи Л. Войцехівський, людина невичерпної сили, чоловік слова й діла. Він був не тільки здібним керівником, а ще й актором драматичного колективу, який виступав на районних та обласних сценах. Людвіг Аркадійович створював любительські кінофільми, які сам знімав та монтував. Поряд з ним працювали: В. Білоруський (згодом випускник Київської державної консерваторії по класу народних інструментів), Г. Лозовенко, В. Милованов, В. Парфенюк.

Зростала і матеріальна база Будинку культури. За кошти колгоспу було придбано три комплекти інструментів для духового оркестру, піаніно, шість баянів, електроінструменти для ВІА, набір народних інструментів, а саме: контрабас, цимбали, флейту для ансамблю «Троїсті музики». А ще: сценічні костюми для учасників хору, танцювального ансамблю, народної агітаційно-художньої бригади «Степівчанка», драматичного колективу. Така турбота керівництва колгоспу, держави спонукала до активізації культурного життя в селі Копенкувате.

У 1974 році, після закінчення Олександрійського культурно-освітнього училища, прийшов працювати керівником духового

оркестру талановитий музикант-віртуоз Дажук Олексій Іванович. Першими його учнями були хлопчики 5–6 класів середньої школи. Поступово оркестр набирає майстерності, став виступати на концертах перед односельцями, а згодом, колектив неодноразово брав участь у марш-параді духових оркестрів у Новоархангельську, де посідав призові місця. Двічі виступав у зведеному районному оркестрі в обласному центрі. Серед активних учасників оркестру: В. Делікатний, Ю. Казанцов, Г. Лозовенко. В. Поліщук, С. Писарів, П. Смілянець, А. Форманчук.

У 1975 році випускник Олександрійського культосвітнього училища Б. Пазюк став художнім керівником агіткультбригади. Її учасники – учні 5-го класу місцевої школи. Колектив цей регулярно виступав перед працівниками полів, ферм, брав участь у районних та обласних оглядах.

У 1976 році розпочав свою роботу хореографічний гурток під керівництвом досвідченого фахівця К.І. Прядко. Колектив швидко здобув визнання серед глядачів, був учасником оглядів та конкурсів в районі та області. Продовжила справу свого вчителя вихованка О. Делікатна, вона керує танцювальним ансамблем і нині.

Нового звучання набула робота самодіяльних художніх колективів з приходом у 1979 році нового керівника, випускника Кіровоградського музичного училища Форманчука Анатолія Григоровича. Креативний організатор, поет, композитор, знавець багатьох музичних інструментів, він очолив хор української пісні, ансамбль троїстих музик, жіночий, чоловічий та вокально-інструментальний ансамблі.

У 1981 році Анатолій Григорович набирає виконавців для агітаційно-художньої бригади: водія – Степанюка Віктора Михайловича, вчителів – Закирничну Ольгу Андріївну, Лозовенка Григорія Іларіоновича, механізатора – Нечипоренка Володимира Григоровича, бухгалтерів – Степанюк Ларису Іванівну, Олішевську Віру Степанівну, бібліотекаря – Плаксиву Світлану Миколаївну, кухарів – Форманчук Лідію Павлівну, Брик Віру Титівну, хореографа – Делікатну Ольгу Іванівну, музиканта – Делікатного Володимира Івановича, домогосподарку – Делікатну Ірину Євгенівну. Колектив

згуртував неабиякий професіоналізм А. Форманчука, його вміння вишукувати цікаві художні форми, різноманітні засоби виразності, використовувати фольклорний матеріал, писати цікаві сценарії. Колектив знаний не лише в рідному селі, а й у районі, області, Україні. У 1991 році йому було присвоєно почесне звання «Народного самодіяльного колективу».

Заслужені і шановані артисти села Копенковате.

Йшли роки, змінювалися і керівники Будинку культури: 1980–1990 рр. – В. Брайловський, який доклав чимало зусиль для проведення капітального ремонту закладу культури. За його керівництва було перекрито дах, оздоблено художнім розписом приміщення. Від 1990 р. директором Будинку культури був Б. Пазюк.

Співочий колектив с. Копенкувате.

Хореографічний колектив с. Копенкувате.

Фольклорний колектив «Перевесло» с. Копенкувате.

Форманчук Анатолій Григорович

Ансамбль «Перевесло». Керівник – А.Г. Форманчук.

Сьогодні при Будинку культури працює Театр малих форм «Степівчанка», якому вже 45 років від дня створення. До його складу входять такі учасники: Брик Віра Пилипівна, Делікатна Ольга Іванівна, Закирнична Ольга Андріївна, Ольшевська Віра Степанівна, Плаксива Світлана Миколаївна, Форманчук Лідія Павлівна (кер. – Форманчук Анатолій Григорович). За радянських часів це була агітаційно-художня бригада, якій у 1991 році було присвоєно звання «Народного».

Знаний в Україні і фольклорний колектив «Перевесла», який презентують Плаксива Зоя Леонідівна, Сігова Людмила Іванівна, Кнурова Олена Іванівна, Смілянець Галина Іванівна, Делікатна Віра Васлівна, Макодзьоб Валентина Фотіївна (померла), Нечипоренко Григорій Андрійович (Керівник – Форманчук Анатолій Григорович). Саме ці люди бережуть і пропагують фольклор рідного села: записують старовинні пісні, вивчають їх, виконують на сцені, передають молодшому поколінню. Десятки забутих пісень повернули до життя завдяки науковому підходу до цієї справи і відповідальності Форманчука Анатолія Григоровича. Його поради допомогли нам осмислити багатющу фольклорну спадщину села Копенкувате. Саме на таких патріотах-ентузіастах тримається нескорений дух нашої давнини, завдяки їм «наша пісня, наша дума не вмре, не загине». Саме вони, справжні патріоти, вони – наша слава, слава України.

Шанують у селі книгу. Після війни, в роки відбудови села в невеличкій хатинці, на території теперішнього дитсадку, було розташовано бібліотеку, яка нараховувала 1967 книг, 960 – українською мовою. У 1956 році очолила бібліотеку випускниця Чернівецького культосвітнього технікуму Килимник Марія Іллівна. Саме завдяки їй у 1964 році бібліотека переходить у нове приміщення Будинку культури, а книжковий фонд уже нараховує 3537 книг, що поступали з Новоархангельського та Підвисоцького магазинів, з дитячої та центральної районних бібліотек. Марія Іллівна віддала цій роботі 33 роки свого життя і неодноразово відзначалася як кращий працівник бібліотечної мережі Новоархангельського району.

Згодом цю відповідальну справу продовжує Н. Гранковська.

***Бібліотекар сільського Будинку культури
Гранковська Наталія Олександрівна.***

Бібліотечний фонд сьогодні складається з 7290 примірників дорослої та 752 дитячої літератур. У бібліотеці проводяться заходи з нагоди визначних дат, книжкові виставки, функціонує відділ інформації. Популярним серед користувачів і комерційний відділ, фонд якого поповнюється завдяки книгам, що подарували селяни.

Наталія Іванівна Гранковська – не звичайний бібліотекар, а людина, закохана у свою справу, знавець усної народної творчості, історії села, майстриня-лялькарка. Саме вона звернула нашу увагу на багатющу фольклорну спадщину села, була нашим гідом і консультантом, познайомила нас з місцевими берегинями рідного слова і пісні. Її поетична душа, залюблена у стихію народної творчості, надихала нас на дослідження.

У великій повазі односельців працівники поштового відділення Т. Весела та А. П'ячук, які все своє життя присвятили служінню людям.

(Записано у 2009 році від Гранковської Н.О.)

Хор с. Копенкувате. Початок 60-х рр. ХХст.

О.І.Дажук та А.Г.Форманчук

Хор української пісні с. Копенкувате

Вокальний чоловічий ансамбль

Вокальний жіночий ансамбль

Копенкуватська самодіяльна агітбригада

Ансамбль «Степівчанка».

Виступ в копенкуватських артистів-аматорів у Пирогово.

Театр малих форм «Степівчанка».

*Бубніст – Григорій Нечипоренко
і баяніст – Анатолій Форманчук.*

Фольклорна спадщина села

Колядки

Копенкуватські колядники.

Колядки в селі Копенкувате виконуються групою колядників, які з піснями і атрибутами обходили всі двори. Серед них був старший, що виконував частину творів і керував громадою. До колядників люди ставляться з особливою пошаною, оскільки вони сприймаються так, як гості з потойбіччя, які дарують блага родині, що їх приймає.

Від Кротюк Теклі Афанасіївни ми записали давню міфолого-культурну колядку «Ой у полі плужок іде». На користь давності цього тексту свідчить образ місяця-Василя, одягненого в одяг селянина-орача з серпом у руці (знак місяця). В 12-денному циклі світотворення є свято народження нового місяця. Молодий

місяць – це парубок. А світло місяця є відбитим світлом. І весь видимий світ вважався також відлунням, наслідком дії внутрішніх невидимих сил...Отже народження місяця Василя є народженням невидимого всесвіту. Чи не тому жіночі варіанти цього імені – Василина, Уселина, Уселена, Селена, лежать в одному фонетичному ключі із...грецьким Селена – богиня, що уособлює місяць⁷⁷.

Костянтин Трутовський. Колядка.

До старовинних також належить щедрівка «Ой у тому дому, як у раю». Тут присутні образи тесових столів, кравців, що шують золоті ризи, а гості-попики правлять три служби: за хазяїна, за його жінку та за його діток.

У колядці «Пане-господарю, пусти до двора» господар порівнюється з місяцем, його жінка – з сонцем, а діточки – з зорями.

Щедрівку «А в нашого дядька у дворі береза» ми записали від Плаксивої Олександри Макарівни. Основний образ – береза,

⁷⁷ Ткач М. Таїна народних традицій // Наука і культура. Вип 24. Київ: Знання. С. 409.

райське древо, символ світобудови. Тут звучить мотив збирання золотої кори, з якої дівчина просить майстра виготовити до весілля золоту пляшку, золоту обручку, золоту чашу. Золота кора – користь дівчині. За своїм походженням золото відноситься до світла і має поетичний епітет «*червоне*». Тут золото – символ краси. Золоті речі у цьому тексті відповідають важливим моментам дівочого періоду життя, яке закінчується весіллям.

У щедрівці дівчині «Край віконечка біла береза», яку ми записали від Чернеги Марії Степанівни, йдеться про золоті речі, які теж символізують світлу долю в одруженні.

Значна частина колядок, записаних нами в Копенкуватому, належать до апокрифічних та біблійних. Їх ще називають *христосанками*. Тут величається народження Ісуса Христа, Діва Марія. Дохристиянські образи і мотиви (гостювання у господаря, образи хлібів, зерна, святкового столу, покритого килимами) поєднується з християнськими вкрапленнями, згадками про Різдво, свято Василя Святого, Водохреща. Про такі колядки Іван Франко писав, що там, «де колядка наша черпала зміст прямо з оповідання євангельського, а форму з пісні народної, де надто правдиво релігійний настрій і глибоке чуття автора здужали переповнити ті далекі від себе елементи в одну органічну цілість, там тільки ми одержали пісні справді взірцеві, твори високої поетичної стійкості, яких не повстидалась би жодна література на світі...твори, котрі справедливо і по заслuzі здобули собі серед народу таку щирю популярність і не стратять її доти, поки серед народу тривати буде тепле чуття релігійне, прив'язане до своїх гарних та поетичних звичаїв і образів»⁷⁸.

До *христосанок* належать твори: «Нова радість стала», «Народився Син Божий», «А з першого народження Сина Божого», «Добрий вечір тобі», «Небо і Земля», «Від хати до хати», «У Віфліємі нині новина», «Розіграй, Давиде». Основний мотив таких колядок – народження Христа, який у цей час поряд з людьми і допомагає їм. Провіщення новини ангелами, пастухи йдуть переконатися в істинності пророкування, принесення дарів немовляті – всі ці мотиви взяті з Новозавітного Євангелія.

⁷⁸ Франко І. Наші коляди // Франко І. Твори. У 50 т. Т. 28. Київ : Наукова думка, 1980. С. 22.

Ключовим образом у текстах зимової календарної обрядовості є Маланка. З розповідей сельчан ми дізналися, що колись ходили ватаги маланкарів («водили Маланку»). Вчені вважають, що цей образ колись був «серйозним», оскільки мав не розважальний, а утилітарний зміст, повинен був сприяти родючості землі і людини. Пізніше обряд набув травестійного звучання. Парубка перебирали на дівчину (*Маланка*), а дівчину на парубка (*Василь*). Носіння чоловіком жіночого одягу і, навпаки, жінкою чоловічого, є ознакою потойбічності. Всі відхилення від нормальної поведінки автоматично призводить до контакту з «тим світом». «світом навпаки», потойбіччям. Також тимчасове привласнення людиною однієї статі певних ознак представників іншої в давнину розцінювалося, як дія, що призводить до тимчасової інтеграції статевої сили чоловіка і жінки⁷⁹. М. Еліаде так пояснює смисл обрядового травестизму: «З морфологічного боку обмін одягом обох статей і символічна андрогонія рівнозначні з обрядовими оргіями. У кожному з цих випадків констатуємо появу обов'язкового об'єднання, ... реінтеграцію протилежностей з поверненням до первинного боку будь-якої диференціації. Одним словом, тут йдеться про символічне відтворення Хаосу, недиференційованої єдності, яка передувала творенню, а це є повернення до стану перед будь-якою диференціацією і виявляється у дивовижному зростанні сили – найвищому ступені регенерації. Ось чому обрядові оргії відбувалися з думкою про врожай або з приводу Нового року»⁸⁰.

З опитування респондентів ми дізнаємося, що дійство навпаки здійснювалося в хаті, куди була запрошена ватага: Маланка мастила лавку білою глиною, підводила піч сажею. У пісні, що супроводжує дійство, йдеться про те, що вона «*на ополонці ложки мила, ложку й тарілку опустила*». Таке «невміння» Маланки впоратися з хатніми роботами вказує на неї як на істоту з потойбіччя, яка змушена жити за законами світу людей, «*цього світу*». Деякі дослідники висловлюють думку, що цей обряд колись належав не до зимового, а до весняного циклу.

⁷⁹ Гаврилюк Е. Еротичні імплікації рослинної символіки в українській календарній обрядовості // Ритуал Студії з інтегральної культурології. Спеціальний випуск «Народознавчі зошити». № 2. Львів, 1999. С. 38.

⁸⁰ Цит за.: Гаврилюк Е. Еротичні імплікації рослинної символіки в українській календарній обрядовості // Ритуал Студії з інтегральної культурології. Спеціальний випуск «Народознавчі зошити». № 2. Львів, 1999.

На користь цієї думки свідчить текст, згідно якого Маланка очеретом качки жене, мочить у воду фартух, просить вітер, щоб він повіяв і висушив його. Припустимо, що цей образ мав на меті викликати теплі весняні вітри, котрі висушили б землю і таким чином прискорили польові роботи.

У пісні про Маланку звучить також мотив парування:

*Ой там Василько плужком оре
Та на Маланку поглядає.
– Ой ти, Василю, мій ченчику,
Виведи мене на стажечку.
Я буду тебе доглядати:
Щосуботоньки поливати,
Щонеділеньки проривати,
В русу косу заплітати.*

Тут важливою складовою є символіка парування. Ми довідались, що обрядова гра «Маланка» на теренах села Копенкуватого дожила до 60-х років ХХ століття. Шлюб Маланки і Василя – символізує одруження води і Місяця. Дослідник О. Знойко вважав, що назва місяця «уаціля» залишили в Україні ще давні племена киммерійців. Пізніше це слово транспонувалося у Василь. У наших предків був звичай приносити місяцю жертву у вигляді вареників, тому вони є обов'язковим атрибутом святкового столу. Взагалі українці вірять у те, що все почате на молодого місяця, буде успішним, тому кожна відповідальну справу вони починають на «молодика». Пироги з маком, які печуть до цього свята, символізують Місяць і зорі.

В основі свята культ Місяця з женихальними мотивами, ними переповнені щедрівки. Міфічну постать Василя часто пов'язують з постаттю Іллі-Ілії, який у світогляді українського народу є патроном урожаїв збіжжя, особливо жита (сніп жита)... Старовірменське слово уаціля (рівнозвучне з іменем Василя – Вас – Ілля) значить місяць:

*Гиля, гиля, на Василя.
А у Василя – житня пуга:
Куди махне – жито пахне!⁸¹*

⁸¹ Сосенко К. Різдво-Коляда і щедрий вечір: культурологічна оповідь. Київ, 1994. С. 194.

Після того, як учасники дійства звеличили Маланку, вони починали співати пісні-щедрівки на честь господаря, господині, дівки, парубка, бабусі, вдови і т. ін. Як у всій Україні, так і в Копенкуватому дійство починалося ще з ночі магічно-ритуальним посіванням осель і дворів хлопчиками. Питання, чому саме хлопчики йдуть посівати на Новий рік, вчені пояснюють по-різному, але всі сходяться на тій думці, що вони є сиволом всього найкращого – чистоти, невинності, надії, любові. У них зберігається добрий дух прадідів, діти чоловічої статі, молотячи «сніп-рай», не придушуть, «не ущемлять» «Щедрого» чи духів, бо їх рука не обтяжена гріхами.

Колись хлопчики ходили посівати з рукавицею, а тепер посівають просто з кишені, з долоні. Рукавичка – є двійником людської руки, вона є первісною формою вмістилища. Вважається, коли щось передається з рук в руки, тоді народжується ритуальне сокровенне, сакральне. Тим сокровенним і є дитячий спів, рука та зерно. Нами записано декілька таких посівалок. Основний їх мотив – накликання врожаю, родючості в полі, господарстві, родині. Посівальні пісні довго живучі, упродовж віків вони змінювалися, набирали християнських мотивів.

У селі Копенкувате нами записано 29 пісень, що супроводжують зимову календарну обрядовість.

Важливо акцентувати увагу на тому, що в Копенкуватому збереглася давня традиція пекти на свято Різдва хліб, який називають «василь». Про це ми довідалися від Плаксивої Олександрі Макарівни, яка зберегла цей старовинний рецепт. Вона зауважила, що цей хліб прикрашали «розочками», «листочками», «пташечками», «колосочками», його годилося зберігати упродовж усіх зимових свят, а спожити на Василя. *«Одна господиня розрізала цей калач до строку, то їй приснився покійний родич і докоряв про цю передчасну дію» (Записано у 2009 р. від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.).*

Олександра Макарівна розповіла, що на Різдво на покуті ставили кутю, на кутю клали калач, а зверху – «василя». При цьому казали: *«Кладу кутю на покутя, «кво-кво-кво» (щоб курочки велися), а дітей щипали за вушка і щічки (щоб здорові були, гарно росли)».*

Олександра Макарівна Плаксива з «василем».

Ой ти, пане-господаре!

Ой ти, пане-господаре,
Ми тобі співаєм,
Щастя й долі, і здоров'я
Ми тобі бажаєм!

Наш Ісус, мале дитя,
Благословить нам життя,
Щоб щасливо проживали
І горя не знали.

Ми не будем їсти й пити:
Хочем відпочити,
Вашу хату, добрі люди,
Хочем звеселити.

Наш Ісус, мале дитя,
Благословить нам життя,
Щоб щасливо проживали
І горя не знали.

А ми люди подорожні
В дорогу ходили,
А до тебе, господарю,
В гості загостили.

Наш Ісус, мале дитя,
Благословить нам життя,
Щоб щасливо проживали
І горя не знали.

(Записано від Форманчука Анатолія Григоровича, 1956 р.н.)

Пане-господарю, пусти до двора

Пане-господарю, пусти до двора.

Ой, радуйся, земле,
Земле, веселися:
Христос народився!

А що сам господар, то як місяць ясний.

Ой, радуйся, земле,
Земле, веселися:
Христос народився!

А що його дружинонька, як сонце яснее.

Ой, радуйся, земле,
Земле, веселися:
Христос народився!

А що їхні діти, як у небі зорі.

Ой, радуйся, земле,
Земле, веселися:
Христос народився!

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

*Вироби Олександри Макарівни Плаксивої: «василь»,
калач з кутею, «василь».*

У Віфліємі новина

У Віфліємі новина:
Народила Діва Сина,
Народила в благодаті
Безпорочна Діва-Мати,
Марія!
Положила на сні
В віфліємській яскині.
Йосип Діву потішає
Повивати помагає.
Марія!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Від хати до хати

Від хати до хати
Будем прославляти
Ісуса Христоса
І душі єднати.} (2)

Ой дай же нам, Боже,
Всевишній Єдиний,
Дай кращої долі
Нашій Україні.} (2)

Молюся за тебе,
Наша Україно,
За синєє небо
Й мову солов'їну.} (2)

(Записано від Форманчука Анатолія Григоровича, 1956 р.н.)

Небо і земля

Небо і земля,
Небо і земля
Нині торжествують.
Ангели з людьми,
Ангели з людьми
Весело празнують.

Христос родився,
В Бога воплотився.
Ангели співають,
Царя вітають,
Поклон воздають.
Пастирі іграють,
«Чудо, чудо», – повідають.

І ми рожденому,
І ми рожденому
Поклон йому даймо,
«Слава в вишніх,
Слава в вишніх!»
Йому заспіваймо.

Христос родився,
В Бога воплотився.
Ангели співають,
Царя вітають,
Поклон воздають,
Пастирі іграють,
«Чудо, чудо», – повідають.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

Нова радість стала, яка не бувала

Нова радість стала, яка не бувала:
Над вертепом звізда ясна весь світ осіяла,
Над вертепом звізда ясна весь світ осіяла.

Де Христос родився, де він воплотився,
Там чоловік перед Богом пеленами повився,
Там чоловік перед Богом пеленами повився.

Ой, Боже, наш Боже, Ти, Небесний Царю,
Даруй літа щасливії цьому господарю,
Даруй літа щасливії цьому господарю!

Цьому господарю та ще й господині,
Даруй літа щасливії та й усій родині,
Даруй літа щасливії всій його родині!
(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

А з першого народження Сина Божого

А з першого народження Сина Божия,
А що його народила Діва Марія.
Народився на світ Божий з першого гласа,
Взяли дитя нарожденне та й на небеса.

А небеса, а небеса розступилися,
Усі святі й архангели поклонилися.
Усі святі й архангели та й поклонились,
А на Різдво на Христове сади розцвілись.

Цвіли сади-виногради аж у три ряди,
Зрадувались старі люди ще й малі діти,
Зрадувались старі люди ще й малі діти,
Що у Різдво Христове сади розцвіли.
(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Хвалилася береза межи дубами

Хвалилася біла береза межи дубами,

Приспів:

Ой, дай, Боже!

Межи дубами своїми гіллями.

– Хто ж тобі, березо, це гілля кохав?

– Кохали вітри буйнії,

Вітри буйнії та дощі грибнії.

Хвалилася Галя межи дівками,

Межи дівками своїми косами:

– А в мене коса аж до пояса!

– Хто ж тобі, Галюню, ті коси кохав?

– Кохала ненька старенька,

Ненька старенька і сестра рідненька.

Ой, дай, Боже!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Добрий вечір тобі

Добрий вечір тобі, пане господарю!

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

Застилайте столи та все килимами.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

Та кладіть калачі з ярої пшениці.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

Бо прийдуть до тебе три празники в гості.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

Ой перший же празник – то Різдво Христове.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

А другий же празник – Василя Святого.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

А третій же празник – Святе Водохреща.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

А що перший празник зішле тобі втіху.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

А що другий празник зішле тобі щастя.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

А що третій празник зішле всім нам долю.

Приспів:

Радуйся, ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Народився наш Син Божий

Народився наш Син Божий

Од Діви Марії в землі іудеїв (2).

– Народився Ісус Христос, – сказали пророки, –

Щоб іспасти грішних людей од вічної муки (2).

А як узнав клятий Ірод про це чудо,

Розсердився своїм серцем дуже люто (2)

Та й задумав Христа Спаса із світа згубити,

Звелів діток віфлеємських усіх погубити (2).

Матір Божа від ангела про цеє узнала,

Із Ісусом до Єгипту спішно тікала (2).

Як тікала степом, полем, то й надибала,

Як хлібороб одним волом земелечку оре (2).
– А день добрий, чоловіче, Бог поміч тобі,
Поскоріше ори та сій пшениченьку в полі (2) ,
Сьогодні сій, а завтра вже і жати виходь,
Бо поспіє пшениченька, бо так звелів Господь (2).
А як буде хто про мене у тебе питати,
Чи не бачив з малим сином Божої Мати (2),
То ти скажи, що не бачив. Бувай же здоров!
А вже чути плач матерів і великий стогін (2) :
Клятий Ірод дітей губить, а земля Христа любить.
Матір Божа добігає до Єгипта (2),
А клятий Ірод коня гонить аж земля стогне.
Побачив він хлібороба, що пшениченьку жне (2) .
– А день добрий, чоловіче, Бог поміч тобі!
Чи не бачив матір з дітям? Розкажи мені! (2)
– А я її тоді бачив, коли цюю пшениченьку
В землю сіяв, в землю сіяв. (2)
Розсердився клятий Ірод, до коня припав,
З лютим серцем він додому коня завертав. (2)
Мати Божа з Ісусом в Єгипті жила,
Поки люта смерть Ірода із світу згубила.
Віфліємські мученики, маленькі діти,
Коло Христа усі в небі, немов тії квіти.(2)
(Записано від Якимчук Олени Михайлівни, 1949 р.н.)

Нова радість стала

Нова радість стала,
Яка не бувала:
Над вертепом зірка ясна
Світу засіяла.
Там Христос родився,
З Діви воплотився,
Як дитина пеленами
Вбогими повився.
Ангели співають,
Хреста величають,
А пастухи у Віфліємі

Новину звіщають:
– Просим тебе, Царю,
Просим, Божий Сину,
Прийми й нашу тобі славу
За дивну новину!

(Записано від Чернеги Марії Степанівни, 1944 р.н.)

Добрий вечір тобі, пане-господарю!

Добрий вечір тобі, пане господарю!
Радуйся, ой радуйся, земле,
Син Божий народився!
Застеляйте столи та все килимами!
Радуйся, ой радуйся, земле,
Син Божий народився!
Як прийдуть до тебе три празники в гості.
Радуйся, ой радуйся, земле,
Син Божий народився!
А той перший празник – Рождество Христове!
Радуйся, ой радуйся, земле,
Син Божий народився!
А той другий празник – Василя Святого!
Радуйся, ой радуйся, земле,
Син Божий народився!
А третій же празник – Святе Водохреща!
Радуйся, ой радуйся, земле,
Син Божий народився!

(Записано від Чернеги Марії Степанівни, 1944 р.н.)

Край віконечка біла береза

Край віконечка біла береза.
Щедрий вечір! Добрий вечір!
Білая береза ще й золоте гілля.
Щедрий вечір! Добрий вечір!
Десь узялися райські птаці.
Щедрий вечір! Добрий вечір!
Вони гілля обламали, кору обдзьобали.

Щедрий вечір! Добрий вечір!
Десь узялася дівка Варвара,
Щедрий вечір! Добрий вечір!
Гілля позбирала, кору позмітала,
Щедрий вечір! Добрий вечір!
Занесла до золотаря:
Щедрий вечір! Добрий вечір!
– Золотаре, золотарчику,
Зроби мені золотую чашу,
Ще й золотий перстень.
Я чашою буду частувати,
А перснем буду дарувати.
Щедрий вечір! Добрий вечір!
(Записано від Чернеги Марії Степанівни, 1944 р.н.)

Розіграй, Давиде!

Розіграй, Давиде!
Од сьогодні та й до пору
Син Маріїн прийде.
Вдарте струни сміло,
Звеселися, Діво,
Бо вже твій Син воплотився,
Взяв на себе діло.
А Ірод проклятий
Став барзо ридати,
Он же сказав, що Бог прийде
Царствіє відбирати.
Плюндрує, плюндрує,
Смерть дітям готує,
Ой на горі та й на Голгофії
Діток презентує.
Чотириста та й на десять тисяч
Дітей вигубляв.
А мати ридає,
Жальом умліває.
Вона своїх чотирьох синів мертвих оглядає
(Записано від Чернеги Марії Степанівни, 1944 р.н.)

А в нашого дядька у дворі береза

А в нашого дядька у дворі береза.

А на тій березі золота корка.

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір!

Та десь узялася ранняя пташка,

Та й обклувала золотую кору.

А десь узялася дівчина Параска,

Та й позбирала золотую кору,

Та й понесла до золотаря:

– Золотаре, пане, зроби мені пляшку

Ще й золоту чарку.

З пляшки буду наливати,

А чаркою частувати.

Щедрий вечір!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой чия ж це хата, гарна та багата?

Ой чия ж це хата, гарна та багата?

Приспів:

Щедрий вечір, Добрий вечір!

Тут живе господар, багатства володар.

Щедрий вечір, Добрий вечір!

Його знають люди, ним гордяться всюди.

Щедрий вечір, Добрий вечір!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой чи є, чи нема пана господаря вдома?

Ой чи є, чи нема пана господаря вдома?

Приспів:

Щедрий вечір, Добрий вечір!

Ой нема, ой нема, бо поїхав до млина

Щедрий вечір, Добрий вечір!

Пшениченьку петлювать, своїх гостей частувать,
Щедрий вечір, Добрий вечір!

Пива-меду купувать, своїх гостей частувать.
Щедрий вечір, Добрий вечір!

Ось він тут, ось він тут, знав, що гості прийдуть.
Щедрий вечір, Добрий вечір!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой сивая та й зозулечка

Ой сивая зозулечка,

Приспів:

Щедрий вечір, Добрий вечір!

Усі сади та і облітала,

А в одному та і не бувала.

А в тім саду три тереми:

У першому – красне сонце,

У другому – ясен-місяць,

А в третьому – дрібні зірки.

Ясен-місяць – пан господар,

Красне сонце – жона його,

Дрібні зірки – його дітки.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Край віконечка біла береза стояла

Край віконечка біла береза стояла.

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір!

Біла береза ще й золоте гілля.

Десь узялися райські птиці,

Гілля обламали, кору обдзьобали.

Десь узялась Варвара-діва,

Гілля позбирала, кору позмітала,

Занесла до золотаря:

– Золотаре, золотарчику,

Зроби мені золоту чашу

І золотий перстень.

Я чашою буду частувати,
А перснем дарувати.

(Записано від Васильєвої Наталії Тихонівни, 1936 р.н.)

Наша Маланка – господиня

Наша Маланка – господиня:
На ополонці ложки мила.
На ополонці ложки мила,
Ложку й тарілку упустила.
Ложку й тарілку діставала,
Біленький фартух замочила.
Ой повій, вітре буйнесенький,
Висуши фартух білесенький!
Ой повій, вітре, туди-сюди,
Висуши фартух межи люди!
Ой повій, вітре, на ворота,
Висуши фартух, як золото!

(Записано від Смілянець Галини Іванівни, 1954 р.н.)

Ой учора ізвечора

Ой учора ізвечора
Пасла Маланка два качура.
Ой пасла, пасла – загубила,
Пішла шукати – заблудила.
Та й приблудила в чисте поле,
А там Василько плужком оре.
Ой він же оре, він орає,
На Маланочку поглядає.
– Ой ти, Васильку, мій ченчику,
Виведи мене на стежечку.
Виведи мене на стежечку,
Посію тебе в городчику.
Я буду тебе шанувати:
Три рази на день поливати,
Три рази на день поливати,
Щосуботоньки проривати,
Щосуботоньки проривати,

За русу косу затикати.
За русу косу затикати,
Та ще й до церкви приношати.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

Ой учора із вечора пасла Маланка два качура

Ой учора ізвечора пасла Маланка два качура.
Ой пасла, пасла та й заблудилась,
В чистім полі загубилась,
В чистіім полі загубилась.
А за тим плужком – Василь з батіжком,
А за тим плужком – Василь з батіжком.
Наша Маланка – господиня:
Вона в ополонці ложки мила,
Ложку й тарілку опустила,
Ложку й тарілку опустила,
Тоненький фартух замочила,
Тоненький фартух замочила.
– Ой повій, вітре буйнесенький,
Висуши фартух тонесенький,
Висуши фартух тонесенький.
Наша Мланка – не робоча,
На ній сорочка парубоча,
На ній сорочка парубоча.

(Записано від Кучеренко Ганни Іванівни, 1939 р.н.)

На Маланки

Ой учора ізвечора пасла Маланка два качура.
Ой пасла, пасла та й загубила,
Пішла шукати – заблудила.
Ой заблудила в чисте поле,
А там Василько плужком оре.
Ой оре, оре, виорає,
На Маланку поглядає.
Ой гарна, гарна Маланочка,
А ще й найкращий Васильчичок.

– Ой, чепчику, Васильчику,
Посію тебе в городчику,
Буду тебе шанувати:
Тричі на день поливати,
Щосуботоньки проривати.
Щосуботоньки проривати,
За русу косу затикати.

(Записано від Смілянець Надії Петрівни, 1934 р.н.)

Ой учора, із вечора

Ой учора, ізвечора
Пасла Маланка два качура,
Пасла Маланка два качура.
Ой пасла, пасла – загубила.
А, шукаючи, заблудила,
А, шукаючи, заблудила.
Ой там Василь плужком оре,
Ой там Василько плужком оре,
На Маланку поглядає.
– Ой ти, Василю, мій ченчику,
Виведи мене на стежину,
Виведи мене на стежину,
Буду тебе шанувати:
Щосуботоньки поливати,
Щосуботоньки поливати,
Щонеділеньки проривати,
Щонеділеньки проривати,
В русу косу заплітати.

(Записано від Сівач Марії Кузьмівни, 1926 р.н.)

Наша Маланка – господиня:

Наша Маланка – господиня:
Вже й попрала,
Вже й помастила,
Вже й попрала,
Вже й помастила;

На ополонці ложки мила,
Ложку й тарілку опустила;
Ложку й тарілку доставала,
З буйнесеньким вітром розмовляла:
– Ой, повій, вітре буйнесенький,
Висуши фартух тонесенький,
Ой, повій, вітре, яром, яром,
Висуши фартух крайом-крайом,
Бо в мене ненька нерідная,
Буде бити ще й лаяти,
Ще й меншою називати.

(Записано від Сівач Марії Кузьмівни, 1926 р.н.)

Ой у полі, полі плужок йде

Ой у полі, полі плужок йде,

Приспів:

Ой дай, Боже!

А за тим плужочком Василь іде.

Як ще найранше Іван устав,

Пан Іван устав, плужком забряжчав.

– Вставайте, браття, коня сідлати

Та поїдемо в чистеє поле.

А в чистім полі плужок оре,

А за ти плужком – Василь з батіжком.

Прийшов до нього батенько його:

– Ой ори, синку, цю дрібну нивку,

Та й посієм яру пшеницю,

Яру пшеницю, всяку пашницю.

Ой покладемо у великі стоги,

Великі стоги край дороги.

А на вершечку там голуб сидить,

Сам собі сидить, далеко глядить,

Далеко летить в чистеє поле.

А в чистім полі той плужок оре,

А за тим плужком – Василь з батіжком.

Ой дай, Боже!

Добрий вечір!

(Записано від Кротюк Теклі Афанасіївни, 1928 р.н.)

Сію, вію, посіваю

Сію, вію, посіваю,
З Новим роком поздравляю!
Нате вам жменьку проса,
Щоб не ходила баба боса!
Щедрий вечір! Святий вечір!

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928 р.н.)

Ой у тому дому, як у раю

Ой у тому дому, як у раю:
Приспів:
*Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір!*
Стоять столи та все тесовії,
А там горять свічі та все восковії.
Там сидять кравці та все молодії,
Вони шують ризи золотії.
Пошили ризи – повішали
Та на дереві, та на терені.
Десь взялося три янголи,
Вони понесли ризи та у церквицю,
Положили ризи на престолі.
Десь взялося та три попики.
Стали вони убиратися,
Стали вони наряджатися,
Стали вони три служби служити:
Що перва служба – то за хазяїна,
Що друга служба – то за його жінку,
А третя служба – за його діток.

(Записано від Гереженівської Ганни Іванівни, 1942 р.н.)

Ой, господар, господарочку

Ой, господар, господарочку,
Пусти в хату Маланочку!
Маланочка чисто ходить,
Нічого в хаті не пошкодить.
Як пошкодить, то помие,
Їсти зварить та й накриє!
Добрий вечір!

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Щедрівочка щедрувала

Щедрівочка щедрувала,
З Новим роком вас вітала:
Щоб і кури неслися,
Щоб і свині велися,
Щоб і кіт у домі нявкав,
Щоб собака в дворі гавкав,
Щоб ваш дім фінанси мав!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Сійся, родися, жито-пшениця

Сійся, родися, жито-пшениця,
На щастя, на здоров'я, на Новий рік!
Щоб краще було, як торік.
Та насипте на піч гречки,
Щоб котилися овечки!
Та насипте на піч проса,
Щоб не ходила хазяйка боса!

(Записано від Сігової Людмили Іванівни, 1951 р.н.)

Сійся, родися, жито-пшениця

Сійся, родися, жито-пшениця,
На щастя, на здоров'я, на Новий рік!

Щоб уродило краще, ніж торік!
Сію, вію, повіваю,
З Новим роком вас вітаю!
Роди, Боже, жито й пшеницю,
У полі – ядро, а в домі – добро!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Веснянки

Веснянки – це календарно-обрядові пісні весняного циклу, які мають закличний характер і сприймаються як звертання до весни, до істот та речей, що асоціюються з нею. Весна у

свідомості наших пращурів – це час особливої активності у праці та обрядово-магічній діяльності, оскільки від посіву залежав майбутній урожай, а люди – від природи: швидкий чи пізній прихід тепла, весняні морози, повені впливали на життя людей. За таких умов хотілося задобрити сили природи, привернути божества на свій бік. Люди зверталися до весни, як до живої істоти, закликали її швидше прийти:

Прийди, прийди, весно!

Прийди, прийди, красно!

Принеси нам збіжжя!

Принеси квіток!

Весна в уяві людей – молода дівка, а зима – стара баба, асоційована зі смертю. Світоглядні уявлення минулого відображено у пісенній творчості сьогодення. У Копенкуватому ми записали такі веснянки: «Шум», «Вербовая дощечка», «Володар», «Як посієм овес», «Кривий танець», «Коло млина калина», «Горобчику, сива пташечко», «А ми просо сіяли». З розповідей наших респондентів ми довідалися, що у с. Копенкувате веснянки водили ще в 60-х роках ХХ століття, однак це мало розважальний характер. Після 60-х років ХХ століття вони перейшли до дитячого фольклору. Олександра Макарівна Плаксива вчила наших студентів водити веснянки, а нам вдалося записати хореографічні схеми деяких з них.

Веснянка-гра «Шум» належить до дуже давнього пласту фольклору, вона містить залишки міфологічного світогляду. У давнину дерева та гаї у наших пращурів вважалися священними, вони уявлялись як живі істоти, добрі і водночас таємничі, загадково-загрозливі. Слово «ліс» виникло пізніше, а колись – «шум», «шумлячий». У лісі відбувалися богослужби наших пращурів, тут вони очищалися. У шумлячому жили духи-душі лади, опікуни роду. Як свідчить дослідження Б.Рибакова, у давні часи навіть ховали пращурів у лісі.

Виконавцями цієї гри-веснянки були дівчата. Вони брались за руки і творили «ключ» – одна за одною паралельно і співають:

Ой, нумо, нумо,

В зеленого шума,

А в нашого шума

Зеленая шуба.

Після цього обидва «ключі» біжать вперед, а потім назад і при цьому співають:

*Ой Шум ходить по діброві,
А Шумиха рибу ловить...*

Вчені вважають, що «всі жартівливі, пародійні рими, витіснивши первісний текст, з'явилися лише задля розваги і сміху значно пізніше, коли хоровод зійшов на пусту забаву. Олександра Макарівна Плаксива подала нам такий варіант веснянки.

Олександра Макарівна вчить студентів «заплітати шума».

Учасники гри стають в одну лінію, беруться за руки. Остання пара підносить руки, з'єднані догори, таким чином утворивши «ворота». Перший учасник проходить через «ворота», а за ним – інші. Кожен повинен перекрутитись під своєю правою рукою, а лівою утворити ворота з наступним учасником. Хоровод «заплітається». Коли ж «Шума» «заплели», то ведучий починає його «розплітати», гурт рухається у протилежному напрямку. «Шума» то «заплітають», то «розплітають» під спів:

Ой, нумо, нумо, заплітаймо шума...

Надзвичайно поширена в усій Україні веснянка «*Кривий танець*». І її текст, і хореографічний малюнок ми теж записали від Олександри Макарівни Плаксивої.

Дослідники українського фольклору вважають, що «Кривий танець» – це багатозначна веснянка, що символізує і рух сонця на небі, що то «лягає», то «встає», і зміну дня і ночі, і рух людського життя, яке є вічним у ланцюжку «народження-смерть». У Копенкуватому цю гру-веснянку проводили так. Садять трьох дітей, які утворюють трикутник, а перша дівчина веде «ключ» дівчат між дітьми, обходячи їх безліч разів, повторюючи пісню і рухи. Сергій Плачинда вважає, що цей «трикутник» є маніфестацією міфу про богиню Ладу. Михайло Грушевський підкреслив, що у цій веснянці первісна увага лежить не в пісні, а в руху, в хороводі, його перше завдання підняти настрій, розбудити енергію.⁸²

Якщо розглянути танцювальний малюнок цієї веснянки, то в ній чітко прослідковується піктограма трикутника, що символізує ідеальну гармонію. Традиційно ця схема визначається при виконанні чи посадженими дівчатами у формі трикутника, чи відповідно розміщеними деревами, чи запханими у землю кілками, чи зокладеними камінчиками.⁸³ У місцевій традиції ця схема прослідковується у процесі виконання.

Дехто з учених схильні бачити у рисунку весняний хід планет у певному сузір'ї у період весняного рівнодення. За законами *симпатичної* магії (подібне викликається подібним),

⁸² Грушевський М.С. Історія української літератури: у 6 т., 7 кн. Т. 1. Київ: Либідь, 1993. С. 191.

⁸³ Фружинська О. «Кривий танець» як одна з найархаїчніших гаївок// Народознавчі зошити. 1999. № 3. С. 358.

відтворення трикутника у танці стимулює становлення гармонії у космосі, а збудження активної енергії на землі пришвидшує прихід весни з небесного вирію.

Марія Чумарна вважає, що «Кривий танець» – символічна спіраль світоруху, модель спрямування життєвої енергії. Саме у весняних забавах з найповнішою силою розкриваються прадавні коди, прадавня магія підсилення космічних потоків енергією людського духовного єства, що усвідомлює себе часточкою цілого, співтворцем світу⁸⁴.

Докія Гуменна називає цю веснянку «хореографічною маніфестацією трипільської спіралі». Вона пише: «Та хіба важко в «Кривому танці» пізнати лабіринт, той самий, що його заманіфестували мізинський меандр, трипільська спіраль, – дорогу до того світу. До вирію?»⁸⁵ «Кривий танець» у своїй основі має священне число 3, що уособлює торжество гармонії, порядку, перемогу над Хаосом.

Вдалося нам записати і господарсько-вегетативну веснянку **«Як посієм овес»**. Цей твір імітує вирощування цієї культури. Сам текст походить від давнього замовляння, що мало сприяти швидкому зростанню злаку. У Копенковатому зберігся лише текст цієї веснянки (її виконували як пісню). Хореографічний малюнок не зберігся в народній пам'яті. У дослідженнях учених є згадка про те, що колись цю веснянку виконували хороводом, у центрі якого була дівчина, яка рухами відображала все те, про що йдеться у пісні:

*Як посієм овес
Та до зерна, до зерна,
До зерна увесь!*

Багатьом поколінням Копенкуватого відома веснянка-гра **«А ми просо сіяли»**. С. Килимник висловлює думку про те, що цьому тексту понад 3000 років. На користь цієї тези він висуває такі аргументи:

1) просо є найстарішою хлібною культурою (жито та пшениця з'явилися значно пізніше);

⁸⁴ Чумарна М. З початку світу. Львів. 1996. С. 151.

⁸⁵ Гуменна Д. Благослови, мати! Київ, 1994. С. 97.

2) у ті часи ще не знали «поля» чи «ниви», а лише «січу» або «чищу», а саме ці слова вживаються у стародавніх варіантах тексту;

3) йдеться у тексті про рід скотарів та хліборобів;

4) у ті далекі часи люди вже знали, що одруження близьких людей веде до виродження, тому всіма силами, правдами і неправдами намагалися дістати дівчину з чужого роду;

5) тут подано цікавий рефрен «Ой дід-Ладо, сіяли, сіяли». Отож маємо ясні вказівки на вірування у душі-духи померлих – лад.

Ясно, що впродовж віків ця веснянка-гра зазнала відозмін та нашарувань, але головне – господарський устрій за доби родового побуту; взаємини родів; тодішня хліборобська система; вірування та чаклування; анімістичний світогляд; характер тодішнього одруження – це все й на сьогодні збереглося в її тексті і являє цілісну картину⁸⁶.

Ми з'ясували, що цю гру виконувала молодь на вулиці ще в 50-х роках ХХ століття, а від 60-х її стали водити виключно діти. Гра проходила таким чином. Учасники розподіляються на дві групи порівну. Перша – співає і наступає, а друга – відповідає і відступає. Так повторюються рухи до кінця тексту веснянки. На слова «*А ми просо сіяли*» починають рух з правої ноги представники першого ряду в напрямку до другого ряду. На слові «*сіяли*» танцюристи виконують три притупи на місці, починаючи рух з правої ноги. На слова «*Ой дід Ладо, сіяли...*» ряд відступає спиною назад, починаючи рух з лівої ноги. На слові «*сіяли*» знов виконують тричі притуп, починаючи рух з лівої ноги. Те ж саме робить другий ряд чи гурт під другу строфу тексту веснянки.

Ми також записали дитячу гру-веснянку «Подояночка». Вона відома повсюди в Україні. Вчені визначають її як алегорично-магічну дівочу веснянку синкретичного характеру. Дівчата утворювали коло, беручись за руки. В середину кола входить одна дівчина у віночку. Коло рухається спочатку поволі під тихий спів. Потім дівчата рухаються дедалі швидше і співають голосніше аж до фортіссімо. Дівчина в середині кола

⁸⁶ Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 1., Т. 2. С. 210–212.

виконує рухи, про які йдеться у пісні. Коли співають «*підскоч до раю*», вона підскакує і бере одну з дівчат з поля і ставить на своє місце, а сама стає на її. Слово «*рай*» в уяві людей первинної культури – країна незахідного сонця, гарячого, благодатного краю, де живуть духи-душі, де перебувають у зимку вісники неба – птиці. Отже, алегоричний вислів «*підскоч до раю*» означає, що весна повинна досягти сонячного zenіту...

Веснянка-гра «Подоляночка» – це дуже давня язичницька містерія-літургія, присвячена богині Землі Семелі (м.Сміла – одне з історичних центрів хліборобства). Вчені вважають, що цю літургію виконували дівчата-жриці у добу матриархату.

Ми записали варіант веснянки-гри «*Горобчик*», яка має місцеву назву «Горобчику, сива пташечко»:

*Горобчику, сива пташечко,
Полинь, полинь попід дашечок,
Полинь, полинь попід дашечок,
Скажи мені правдоньку.*

Ця веснянка раніше не була зафіксована на теренах історичної Уманщини. Присутність образу птаха у тексті веснянок можна пояснити тим, що горобцю притаманна шлюбна символіка, а також символіка спритності, життєрадісності та витривалості⁸⁷.

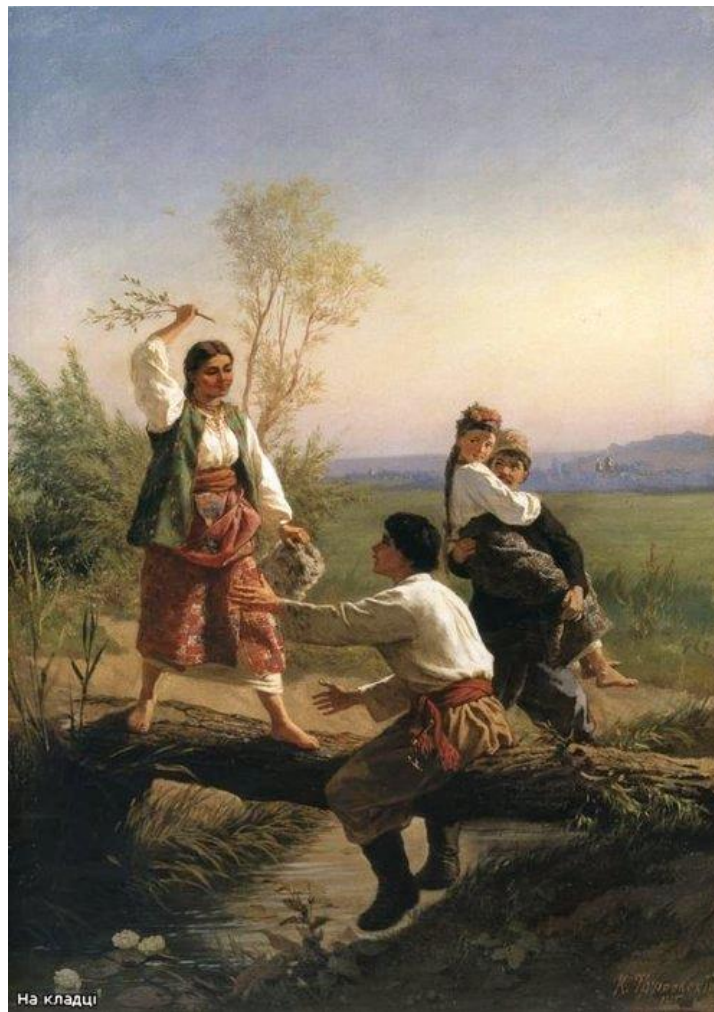
Професор С.Килимник вважає, що в основі цієї веснянки звучить звернення до посланця весни горобця. Це коляшня літургія-молитва, щоб через вісника неба, птицю, висловити благаання про розплід домашнього птаства. Алегоричний зміст цієї веснянки досить глибокий, хоч і поданий примітивно.

На нашу думку, веснянка, записана в Копенкуватому належить також до еротичних. В ній захований давній міфологічний зміст. Дівчина звертається до горобчика, щоб той сказав «*ую правдоньку, кому доля – кому недоля*». Тут звучить відлуння давніх ворожінь на птахів, які здійснювали волхви-кобники. Вони визначали долю людини за польотом птаха. Про це йдеться у дослідженнях академіка Б. Рибаківа.

Гра-веснянка «*Вербовая дощечка*» побутує у декількох варіантах. Володимир Гнатюк записав в Україні сім варіантів її.

⁸⁷ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 147.

Вона дійшла до нас ще з дохристиянських часів. Верба вважається священним деревом для українців, які вірили, що в ній живуть духи пращурів (верба стала оселею для Мавки). Верба «плаче» і першою віщує прихід весни. Вербовая дощечка – це атрибут давнього волхівського ритуалу, який допомагав заглянути у майбутнє. Дощечка, місток – символ одруження, переходу від одного статусу до іншого, від неодруженої дівчини до заміжньої молодиці.

Костянтин Трутовський. Через кладку.

«Вербовую дощечку» колись водили дівчата. Гра відбувалася так. Учасники стають у два ряди, а ще дві ходять посередині. По закінченню співу, вибирають із рядів дві інших, а самі стають на їх місце. Є дані про те, що колись у цій грі

використовували рушник чи ряднину, які символізували «кладочку» чи місток.

Дощечка з верби – це чарівний місток у щасливе подружнє життя. Дівчина гадає на майбутнє і бачить там турботливого мужа, який принесе їй червоні чоботи. У деяких варіантах йдеться про чоботи «гуманської роботи», бо, як відомо, уманські чоботарі не вступали в майстерності варшавським, які вважалися кращими у Європі.

Цікавим є семантичне значення тексту:

*Цебром воду носила, носила,
Дібровоньку гасила, гасила.
Скільки в цебрі водиці, водиці,
Стільки в хлопців правдиці, правдиці.*

Вода – прокреативна і очисна стихія, яка до того ж мислилась як «жіночий» символ, що корелює у контексті веснянки з вогнем, очисним і запліднювальним началом, котре асоціюється з чоловічим первнем.

Веснянка-гра «**Воротар**» добре відома на теренах історичної Уманщини. Копенкуватський варіант її такий. Дівчата діляться на два «ключі» – малий і великий. Малий «ключ» – це дві учасниці гри. Вони своїми руками творять «ворота», а інші – великий «ключ». Великий і малий «ключі» перегукуються між собою.

Починає великий «ключ»:

*– Воротарю, воротарю, воротарчику,
Відчини, відчини нам воротонька!*

Малий «ключ» відповідає:

А хто воріт кличе?

В.К.:

– Князеві та слугоньки!

М.К.:

А що за дар везуть?

В.К.:

– Ярий та пчілоньки!

М.К.:

– А нам цього мало!

В.К.:

– А ми вам додамо

*Молодую дівоньку
В рутянім віночку!*

Малий «ключ» підіймає руки, ніби відчиняє ворота, а великий «ключ» біжить у ці ворота. «Воротарі» затримують останню пару у прилучають до себе. Гра починається знову.

Ми записали місцевий жартівливий варіант «Воротаря» – *«Ой Володар, Володар усі кури перекрав».*

Респонденти старшого віку розповіли, що колись цю гру вели на Великдень, коли ніби-то відкриті небесні ворота, а душі померлих родичів можуть зійти на землю відвідати рідню.

Великодній цикл весняних свят у Копенкуватуому дійшов до нас у незмінному вигляді з найдавніших часів, а саме: Благовіщення, Вербна неділя, Чистий четвер, Страсна п'ятниця, Великдень.

На вербну неділю люди збираються в храмі на службу Божу, після якої освячується верба, якою годиться тріскати один одного, додаючи при цьому: *«Не я б'ю – верба б'є. За тиждень – Великдень. Недалечко – червоне яєчко»!* Особливо молодь колись ходила з котиками по вулицях і легенько хльостали одне одного з цією примовкою.

Після Вербної неділі починався Страсний тиждень, коли кожен день мав певний символ. Особливе значення має Чистий четвер. В цей день білять хати, роблять генеральне прибирання, палять старий мотлох, ще до сходу сонця годиться прибрати стайні, почистити худобу.

Жінки цього дня печуть паски та фарбують крашанки. В цей день люди йдуть до церкви, а після служби несуть додому запалені свічечки. Колись у Копенкуватуому не було церкви (за радянської влади), то ходили пішки аж у Перегонівку.

В Страсна п'ятниця – особливий день скорботи, в цей час мучили Ісуса Христа, тому треба було поводити себе дуже тихо, врівноважено, без співу, лайки, сварок, гучних розмов. Краще такий день провести в церкві чи наодинці зі своїми думками і в молитві.

В суботу готували великодній кошик. У Копенкуватуому колись кошики робили з очерету, іноді з лози. Кошик цей прикрашали вишиваним рушничком чи серветочкою.

Костянтин Трутовський. Ведикдень на Україні.

Пасхальне нічне богослужіння відбувається в церкві дуже урочисто. Всі чекають, коли священник вигукне: «Христос воскрес»! А всі йому у відповідь: «Воістину воскрес»! Тоді вже звучать дзвони після семиденного мовчання.

Після служби всі йшли додому розговлятися. А вже вдень і молодь, і старші люди збиралися на степку. Ми, дівчата, «заплітали володаря», водили хороводи, різні ігри та танці. В цей день також христосувалися, тричі цілувалися.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.).

Шум

Ану, дівки, ану, дівки, шума заплітати.
А в нашого шума зелена шуба.
А Шум ходить по діброві,
А Шумиха рибу ловить.
Що зловила – то пропила,
Дітям шуби не купила,

Не купила, хоть припорошила:
Хоть коротенька, аби хорошенька.
Поїхала жінка в гості до батенька.
Тиждень минає – жінки немає,
Другий наступає – жінка приїжджає.
А чоловік злякався – в кропиву сховався,
Будяками вкрився, мало не сказився.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Вербовая дощечка

Вербовая дощечка, дощечка,
Там ходила Насточка, Насточка.
Цебром воду носила, носила,
Дібровоньку гасила, гасила.
Скільки в цебрі водиці, водиці,
Стільки в хлопців правдиці, правдиці.
Скільки на небі зірочок, зірочок,
Стільки в хлопців дівочок, дівочок.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Володар, володар

Ой володар, володар,
Усі кури попродав, попродав,
А одну лишив чубату, чубату
Та й ту викинув на хату.
А курочка: «Ко-ко-ко, ко-ко-ко»,
Підлетіла високо, високо.
Підлетіла високо, високо,
Закричала: « Ко-ко-ко, ко-ко-ко!»

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Як посієм овес

Як посієм овес
Та до зерна увесьь.
Приспів:

Та до зерна, до зерна,
До зерна увесь.

Як уродить овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Як покосим овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Як пов'яжем овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Як покладем овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Як повозим овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Помолотим овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Повбираємо овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

Погодуєм овес
Та до зерна увесь.

Приспів.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

У кривого танця

А в кривого танця
Та й не виведем кінця,
Треба його та й виводити,
Кінця йому та й знаходити.
– Ой, вулиця та й широкая,
Чого ж травка невисокая?
Чого травка-муравка не зелена?

Ой чи її гуси з'їли,
Ой чи її коні збили?
– Мене копенкуватська челядь істоптала
Чорними чобіточками,
Золотими підковочками.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

А в кривого танця

А в кривого танця
Та й не введем кінця!
Треба його та й виводити,
Ладу йому та й знаходити.
– Ой вулиця та й широкая,
Чого трава невисокая?
– Бо парубки та істоптали
Великими та й ножищами,
Подертими постоліщами.
– Ой вулиця та й вузьенькая,
Чого трава зелененькая?
– Бо дівоньки та істоптали
Маленькими ноженьками,
Червонити чобітками,
Червоними чобітками,
Золотими підківками.

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928р.н.)

Коло млина калина

Коло млина калина,
Коло млина калина,
Там стояла дівчина.
Там стояла дівчина,
Ножом зілля зрізала,
Ножом зілля зрізала,
В *свеї* неньки питала:
– Що ж це, ненько за зілля?
Що ж це, ненько за зілля?

– Ой це ж, доню, щавлія,
Ой це ж, доню, щавлія.
– Як же її копати?
Як же її копати?
– Копай, доню, корінці,
Копай, доню, корінці,
Чаруй, доню, молодців,
Чаруй, доню, молодців,
Щоб з тобою лиш стояли,
Щоб з тобою лиш стояли,
Білих ручок не ламали,
Білих ручок не ламали,
Перстенечків не здймали,
Перстенечків не здймали,
Другим дівкам не давали,
Другим дівкам не давали.

(Записано від Гордієнко Марії Василівни, 1928 р.н.)

Горобчику, сива пташечко

– Горобчику, сива пташечко,
Полинь, полинь попід дашечок.
Полинь, полинь попід дашечок,
Скажи мені усю правдоньку.
Кому – доля, кому – недоля?
– А дівчатам – уся воля.
За хусточку, за платочок,
Гайда, дівки, у таночок.
– Кому – доля, кому – недоля?
А хлопцям – уся воля.
За палочку, за шапочку,
Гайда, хлопці, до таночку.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

А ми просо сіяли

– А ми просо сіяли, сіяли,
Ой, дід Ладо, сіяли, сіяли.

- А ми просо витопчем, витопчем,
Ой, дід Ладо, витопчем, витопчем.
- А як же вам витоптать, витоптать?
Ой, дід Ладо, витоптать, витоптать.
- А ми коні випустим, випустим,
Ой, дід Ладо, випустим, випустим.
- А ми коні зловимо, зловимо,
Ой, дід Ладо, зловимо, зловимо.
- Та чим же ви зловите, зловите?
Ой, дід Ладо, зловите, зловите.
- Ой шовковим поводом, поводом,
Ой, дід Ладо, поводом, поводом.
- А ми коні викупим, викупим,
Ой, дід Ладо, викупим, викупим.
- А за що ж вам викуплять, викуплять?
Ой, дід Ладо, викуплять, викуплять.
- А ми дамо сто рублів, сто рублів,
Ой, дід Ладо, сто рублів, сто рублів.
- Не візьмемо й тисячі, тисячі,
Ой, дід Ладо, тисячі, тисячі.
- А ми дамо дівчину, дівчину,
Ой, дід Ладо, дівчину, дівчину.
- А дівчину візьмемо, візьмемо,
Ой, дід Ладо, візьмемо, візьмемо.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

Купальські пісні

Купальські пісні у контексті купальської обрядовості

Генріх Семирадський. Ніч на Івана Купала.

День Георгія Побідоносця, Юрія, Ярія, Раю вважається початком літнього циклу свят. В Україні є міф про воротаря, який ключами відчиняє небесну браму і випускає на землю вологу. Можливо саме цій події і присвячена гра-веснянка «Воротарчик». В цей день вперше виганяли худобу на пасовисько («на Юрієву росу»). Від Юрія здійснювалась низка ритуалів, в основі яких поклоніння деревам, тваринам. Возвеличення цих культів набувало апогею на Зеленому тижні.

Найвищою точкою літнього циклу свят є день Івана Купала, або по народному *Купайло*.

Купальське світо імітує небесне весілля, шлюбне поєднання божеств чоловічої та жіночої статей, що відтворювалося у вигляді залицяння хлопців до дівчат і навпаки. Гра сил природи збігалася з розбурханою стихією людських почуттів. За законами симпатичної магії подібне викликається подібним, тому гра людських емоцій підсилювала гру сил природи, її здатність родити, давати урожай, нести різні блага людству.

Дівчата готували святкову вечерю, яка складалася з картоплі, овочів.

У Копенкуватому купальське деревце виготовляли з величезного будяка, якого закопували в землю, а потім уже прикрашали стрічками, ягідьми, квітами, намистом, невеличкими віночками з повняків, барвінку, васильків, сокирок, нагідок, пижми, волошок. З вишень та черешень виплітали «качалочки» і ними теж прикрашали купальське деревце, *купайлицю*.

«Качалочки» виготовляли таким чином. Ягідки зривали разом зі хвостиками і зв'язували нитками в пучечки, які прикріплювали з усіх боків до невеличкої палички в 20-30 см.

В обрядодії навколо ритуального деревця, його оздобленні простежується «ремінісценція аграрно-магічних актів сприяння врожаю полів та городів засобом передачі родючої і плодючої сили дерева злакам, фруктам і овочам».⁸⁸ Окрім магічного та утилітарного, обряд з будяком мав ще й естетичний зміст, що свідчить про трансформацію обряду від його ритуально-магічної сутності до розважально-ігрової.

Навколо *купайлиці* водили ритуальні танці у формі кола, що є символом сонця. Це своєрідна спіраль світоруху, якою плине енергія життя і прядеться часова нитка вічності. Починають співати дівчата:

*А наші хлопці-недбайливці
Не вирубали купаилиці.
Якби вони про нас дбали,
То б купаилицю вирубали.*

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Опитування інформаторів свідчать, що купальське деревце могли встановлювати як хлопці, так і дівчата. Коло *купайлиці* співали пісні, якими заохочували хлопців до залицяння, до відповідної поведінки. Хлопці намагалися сподобатися дівчатам, а дівчата – хлопцям. Два модуля буття ведуть ритуальну гру, своєю енергією «закручують» спіраль життя. Словесне змагання між дівчатами та хлопцями – це елемент хаосу, а його співвідношення до ладу, порядку спостерігається у всій архітектоніці купальського дійства. Дівочий гурт стоїть з одного

⁸⁸ Климець Ю. Купальська обрядовість на Україні. Київ 1990. С. 70.

боку, а чоловічий – з другого. Таким чином дотримується класична рівновага, у якій віссю стає купальське деревце, а розподіл відповідно гендерності – полярними полюсами. Приводом до зрушення цієї класичної рівноваги служать переспіви між дівчатами та хлопцями, в яких вони дошкуляють один одному. Зрештою все це веде до об'єднання сторін у танці та музиці. Пісні у виконанні обох гуртів мають діалогізований характер.

Дівчата:

– *Покочу я теслицю, теслицю,
А ви, хлопці, – в світлицю, в світлицю!
Хоча ж вони в світлиці, в світлиці,
Проте вони паршивці, паршивці.*

Хлопці:

– *Покочу я долото, долото,
А всі дівчата – в болото, в болото!
Хоча вони в болоті, в болоті,
Проте вони – золоті, золоті.*

(Записано від Загорської Надії Кононівни, 1926 р.н.)

В кінці свята хлопці й дівчата змагаються за купальське деревце, врешті розривають його. Про це йдеться у пісні:

*Ідть, дівчата, дивитися,
Як будуть хлопці казитися,
Як буде ними мордувати,
Як будуть купайлицю ламати.*

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1926 р.н.)

У змісті купальських пісень, записаних нами, багато уваги приділяється темі залицяння, кохання, одруження. Сама природа в цей час у розквіті своїх сил вражає юні серця, спонукає до вияву найкращих людських почуттів, які виливаються в словах, музиці, танцях. Молоді люди називають конкретних осіб, називають імена закоханих:

*Ой загороджу я тереном річку,
Пуцу лебедя й лебідочку.
А сама буду дивитися,
Як буде лебідь купатися,
Із лебідкою вітатися.
Але то не лебідь і не лебідонька,*

То Іван- парубок та Ганна- дівонька.

(Записано від Джулинської Мотрі Михайлівни, 1932 р.н.)

Ім'я у змісті купальських пісень – це вираження адресата симпатичної магії, елементи якої дуже виразні. Оскільки купальські свята виконували функції привселюдного вибору пари, то називання попарно імен присутніх там хлопців і дівчат сприймаються як оприлюднення обопільних симпатій, як вияв магічного впливу, що відзначається сакральною особливістю купальської ночі.

Купальське деревце охороняють дівчата, а хлопці намагаються його розірвати, а шматки потім кидають на городину, щоб добре росла. Обрядові бешкети учасників дійства, намагання зловити дівчину, обійняти її, ритуальний хаос дозволяють різновекторним силам взаємно переливатися, «*грати*», перевіряти один одного на ідентичність в врешті знайти рівновагу. Тут співіснування різного у площині мегаходу подібне до «співіснування» у колі спиць з маточиною отвору у його центрі. Для того, щоб колесо могло виконувати своє призначення, неможливо обійтися без третього елемента – осі, яка розташовується у отворі, приводить у рух і скріплює усю конструкцію. Ідея осі Універсуму, навколо якої «обертається синтезована система представлена символічним образом осі світу»⁸⁹. Центробіжні сили тут представляють Хаос-Логос, життя – смерть, Танатос-Ерос, чоловік-жінка. Тут відбувається ще й своєрідне очищення соціуму від надлишку негативних емоцій, енергетичного бруду, негативної психічної енергії.

Коли під час купальського обряду «*гра*» закінчується, настає найважливіша мить – очищення вогнем купальського багаття. Зазвичай в Україні таке вогнище палить жінка фертильного віку. У селі Копенкуватому багаття може запалити будь-хто, зазвичай цю дію виконує молодий хлопець.

Перед тим, як стрибати через вогонь, парубок знімає з голови дівчини вінок і кладе собі на голову, а на дівчину надягає свою шапку. Перестрибнувши, молоді люди проходять навколо купайлиці й стають позаду інших учасників, розмінюються шапкою і вінком. Спочатку через багаття стрибають тільки

⁸⁹ Гаврилюк Е. Хаос, Танатос, Ерос у символіці обрядів переходу // Студії з інтегральної культурології. Спецвипуск «Народознавчі зошити». 1996. № 1. С. 66.

хлопці. Таке перестрибування має магічний зміст: чим вище злетить хлопець над багаттям, тим краще буде врожай на його полі, в городі; чим далі скочить, тим довше проживе у здоров'ї та достатку.

Професор В. Давидюк вважає, що перестрибування, проходження через вогонь потенційних партнерів має космогонічний зміст. Це ламінальний знак переходу з одного світу в інший. У піснях, що супроводжують обряд перестрибування через багаття, звучить еротичний мотив, який є відгуком магічної мети усієї купальської обрядовості – сприяти родючості, відновленню життя, посиленню його буяння. Деякі дослідники висловлюють думку, що це свято колись взагалі було еротичною містерією і її відгуком є пісня:

*Ой у Сергія високий тин,
Там зачепився Іванів син.
Ой зачепився вчора зранку
За ту Галину, за коханку.*

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

У текстах купальських пісень згадується лікарська рослина катран, «з родини хрестоцвітних, яка має давню назву *ярь-муж*. Її колись використовували з лікувальною метою для чоловіків та як приворотне зілля:

*Ой на горі катран, катран.
Стоїть Сергійко, як пан, як пан.
А за городом – петрушечка.
Стоїть Храсинка, як душечка.*

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Спочатку було очищення вогнем, а потім – водою. Дівчата і хлопці біля річки теж змагалися. Хлопець хотів обійняти дівчину, а та пручалася. Для парубків купання у воді не було обов'язковим. Якщо хлопець і опинявся у воді, то тільки з тією метою, щоб викупати дівчину. Занурення в воду співвідноситься з «повінню почуттів», неконтрольованою згубною пристрастю, «таким чином можна стверджувати, що мотив потопання чи купання вказує на «темний», небезпечний момент любовного зв'язку. Вода – прокреативна і очисна стихія, символ жіночої вологої енергії. У тексті купальських пісень вона корелює з

огнем, запліднювальним і очисним началом Вогонь – спопеляючий акцент кохання⁹⁰.

У селі Копенкувате десь у 20-х – 30-х роках дівчата ще виготовляли вінки з барвінку і пускали їх на воду з метою відгадування долі. При цьому співали:

*Наші віночки з барвінку, барвінку,
А принесіть, хлопці, горілку, горілку.
А наші віночки з верби, з верби,
А принесіть, хлопці, води, води.*

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Від респондентів нами записано 29 купальських пісень (без варіантів). Пускання вінків на воду – це давній магічний обряд ворожіння. За тим, як плили вінки (швидко крутилися, тонули, стрімко плинули по воді) передбачали майбутню долю. Найгірший знак, коли вінок тоне.

Хлопці намагалися зіштовхнути дівчат у воду, часом і вони опинялися у воді. У пам'яті наших респондентів збереглися згадки про цей ритуал, але забулися пісні, що його супроводжували. Однак ми зафіксували текст купальської пісні про гадання на вінках:

*Ой на Івана, на Купала
Та дівчинонька щастя шукала,
Щастя шукала, віночок плела,
Ой на Івана, на Купайла.
Ой плинть, плинть, віночку, по бистрій воді,
Поплинть, віночку, до милого.
Поплинть, віночку, за водою,
Бо милий серце забрав з собою.*

(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Переважна більшість текстів купальських пісень присвячена темі залицяння, женихання, кохання, одруження:

*Ой на городі купайлочка,
Там купалася ластівочка,
На бережечку сушилася,
А дівка Настя журилася:*

⁹⁰ Гаврилюк Е. Еротичні імплікації рослинної символіки в українській календарній обрядовості // Студії з інтегральної культурології. Спеціальний випуск «Народознавчі зошити».1996. №2. С. 49.

*– Я ще рушничків не надбала,
А вже Івана сподобала;
А ще рушничків не вишила,
А вже з Іваном натішилась;
А ще рушнички на верстаті,
А вже старости давно в хаті.*

(Записано від Кучеренко Ганни Леонтіївни, 1936 р.н.)

Жартівливий мотив є провідним у піснях про залицяння, сватання, кохання:

*Летіли гуси, на гречку сіли,
А на Дунай полетіли.
– Біжи, Марусю, займи гуся,
Цілуй Івана у чорні вуса.
– Ой хоч його і поцілую,
То в борідочку золотую.*

(Записано від Кучеренко Ганни Леонтіївни, 1936 р.н.)

У процесі купальського свята дівчата намагалися поглузувати з хлопців, а ті – з дівчат. Це часом добре дошкуляло, оскільки називалися імена об'єктів насміху. При цьому використовували яскраві гіперболи, порівняння:

*Ой на городі покіс, покіс.
– Чом ти, Іване, більший не виріс?
– Ой хватить мене і такенького:
Люблять дівчата й маленького.*

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Сексуальна нестриманість у піснях піддається осуду:

*Ой на городі лопух, лопух,
А у Марусі живіт розпух.
Ой нехай пухне, нехай знає,
Нехай Івана не пускає.*

Або:

*Повилася павутина шовкова,
А в Марусі дитина Карпова,
Старайся, Іване, вервечок,
То будеш колисати байстручок.*

(Записано від Чернеги Дуні Степанівни, 1939р.н.)

Об'єктом насміху також можуть бути вади молодих людей: недбальство, лінощі, легковажність, скупість, гультяйство. Наприклад:

*Вилетів шуляк із вулиці,
Вхопив Марусю за потилицю.
Біжить Маруся, кричить: «Гай-гай!».
Покинь Марусю, бо дуже жаль,
Покинь Марусю-ледащицю,
Візьми Галину-трудівницю.*

(Записано від Кучеренко Ганни Леонтіївни, 1936 р.н.)

На теренах України поширені легенди про цвіт папороті, однак в Копенкуватому таких не виявлено.

Ой на Івана, на Купала

Ой на Івана, на Купала
Чорная галка купалася,
На бережечку сушилася.
А дівчина Галя журилася:
А ще рушничків не надбала,
А вже Івана сподобала.
А вже рушничок – на кілочку,
А наша Галя – у віночку.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой на Івана, на Купала

Ой на Івана, та й на Купала
Там ластівонька купалася,
На бережечку сушилася,
А дівка Маруся журилася:
А ще рушничків не напряла,
А вже Івана сподобала.
А ще рушничків не виткала,
А вже Івана покохала,

А ще ж рушничків не вишила,
А вже Івана полюбила.

(Записано від Кучеренко Ганни Леонтіївни, 1936 р.н.)

Від 90-х років ХХ століття почали співати таку пісню:

Ой на Івана, на Купала

Ой на Івана, на Купала
Там дівчинонька щастя шукала,
Щастя шукала, віночок плела,
Ой на Івана, на Купала.

Ой плинь, віночку, на бистрій воді,
Поплинь, віночку, до милого.
Поплинь, віночку, за водою,
А милий серце забрав з собою.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Коло Мариноньки, ходили дівоньки

Коло Мариноньки, ходили дівоньки,
Стороною дощик іде,
Стороною та й на мою ружу червону.

Ой на морі – хвиля, при долині – роса,
Стороною дощик іде,
Стороною та й на мою руженьку червону.

Ой на морі – хвиля, при долині – роса,
Стороною дощик іде,
Стороною та й на мій барвіночок зелений.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

На Купала, на Івана

На Купала, на Івана
На калину роса впала.

А в нас на вулиці Купала.
Купала, на Йвана.
Купала, на Йвана.

Пішли дівки по ягідки,
А молодиці – по суніці.
Усі дівки назбирали,
А молода Маруся не набрала.
Купала, на Йвана,
Купала, на Йвана.

Гайда, дівки, по лісочку,
Чи не знайдем Мариночку.
Купала, на Йвана,
Купала, на Йвана.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Вилетів шуляк із вулиці

Вилетів шуляк із вулиці,
Вхопив Марусю за потилицю.
Біжить Іван кричить: «Гай-гай,
Покинь Марусю, бо дуже жаль.
Покинь Марусю-робітницю,
Візьми ту Галю-ледащицю.
Моя Маруся не лежала,
По сім кіп жита на день жала».

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой на Івана, на Купала

Ой на Івана, на Купала,
Вийшла Маруся гарно вбрана.
На неї хлопці зглядаються,
На мед-горілку складаються.
А той Іванко найбільше дав,
Собі Марусю у жінки взяв.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой наші хлопці – недбайливці

Ой наші хлопці-недбайливці
Не вирубали купайлиці.
Якби вони про нас дбали,
Вони б купайлицю вирубали,
Вони б купайлицю вирубали,
Ще й на вигоні закопали,
Ще й на вигоні закопали,
Ще й барвіночком присипали.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

А наші хлопці – недбайливці

А наші хлопці-недбайливці
Не вирубали купайлиці.
Якби вони про нас дбали,
То б купайлицю вирубали.

(Записано від Кучеренко Ганни Леонтіївни, 1936 р.н.)

Ой ти, Іване, попів, попів

Ой ти, Іване, попів, попів,
Чого ти в погріб влетів, влетів?
А як у погріб летів, летів,
Бо сметанки захтів, захтів.
Не так сметанки, як колотухи,
Як теї Галі-молодухи!

(Записано від Форманчук Марія Гаврилівна, 1934 р.н.)

Сяяла зірка, сяяла

Сяяла зірка, сяяла...
– З ким же ти, Марусю, стояла?
– З тобою, Іване, з тобою,
Як чесний місяць з зорою.
– По чому ж, Марусю, узнала,
Що ти мене місяченьком назвала?

– По тобі, Іване, по тобі,
Бо чорна шапочка на тобі,
Чорная шапочка, як галка,
Я ж твоя, Іване, коханка.
Чорная шапочка на кілку,
А я твоя, Іване, до віку.

(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Ой ходила Маруся по полю

Ой ходила Маруся по полю,
Вибирала пшениченьку з куколю.
Їхав той Іван, шапку зняв:
– Боже тобі, Марусю, помагай!
Боже тобі, Марусю, помагай,
Хай буде з пшениченьки коровай,
Буде з пшениченьки насіння,
Коли в тебе, Марусю, весілля?
– У суботу, дівчата, в суботу,
Бо я маю до Івана охоту;
У неділлю, дівчата, в неділлю,
Бо я маю на Івана надію;
У вівторок, дівчата, вівторок
Я маю просити дружечок сорок.

(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Ой на горі Купалочка

Ой на горі Купалочка,
Там купалася ластівочка,
На бережечку сушилася,
А дівка Маруся журилася:
Ще рушничків не напряла,
А вже Івана сподобала;
А ще рушничків не вишила,
А вже Іван полюбила;

А ще рушнички на верстаті,
А вже старости давно в хаті.
(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Ой, ти, Марусю, ой, ти, ой, ти

– Ой, ти, Марусю, ой, ти, ой, ти,
Звідки до тебе зайти, зайти?
– До мене зайти садом, садом,
Бо в мене горілка з медом, з медом;
До мене зайти подвір'ячком,
Бо в мене горілка з коріннячком.
(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Летіли гуси, на гречку сіли

Летіли гуси – на гречку сіли,
А на Дунай полетіли.
– Біжи, Марусю, займи гуся,
Цілуй Івана в чорні вуса.
– Ой хоч його поцілую,
То в борідечку золотую.
(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Ой на городі біла глина

Ой на городі біла глина,
Ой там Марусю мати біла.
Ой біла, біла – не кається,
Бо все з Іваном кохається.
Прийшов Іван питається:
– Ой ти, Марусю, моя мила,
Ой за що ж тебе мати біла?
– Ой за те мене мати біла,
Щоб я тебе не любила.
(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Качався горщик, підкидався

Качався горщик, підкидався,
А батько дочкою вихвалявся:
– Сватай, Іване, мою дочку,
То дам тобі рябу коровочку,
Рябу, рябу, круторогу,
Сватай Марусю чорноброву,
Рябу, рябу, рябесеньку,
Сватай Марусю гарнесеньку.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р..н.)

Стояла тополя край поля

Стояла тополя край поля.
– Хто ж тебе, тополе, обполе?
Хто ж тебе, тополе, обполе?
А хто ж тебе, Марусю, пригорне?
Обізвався той Іван на коні:
– Я ж тебе, тополю, обполю,
Я ж тебе, Марусю, пригорну.
Обполю тополю низенько,
Пригорну Марусю близенько;
Обполю тополю ще нижче,
Обніму Марусю ще ближче;
Обполю тополю по колінця,
Пригорну Марусю до серця.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р..н.)

Ой наші хлопці – стрільці, стрільці

Ой наші хлопці – стрільці, стрільці:
Забили жабу на камінці.
Ідуть дівчата дивитися,
Як будуть хлопці ділитися:
Тому – головка, тому – лапки,
А Іванкові – уся жабка.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р..н.)

Ой хмариться, туманиться – дощ буде

Ой хмариться, туманиться – дощ буде.

– А де ж твоя, Марусечко, ніч буде?

– Коло криниці, коло жолоба,

Коло Івана, коло голуба.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р.н.)

Ой на городі покіс, покіс

Ой на городі покіс, покіс.

– Чом ти, Іванко, більший не виріс?

– Ой хватить мене й такенького,

Бо люблять дівчата й маленького.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р.н.)

Ой вийди, Грицю, на вулицю

Ой вийди, Грицю, на вулицю,

Вирубай дівкам купайлицю!

Бо наші хлопці-недбайливці,

Не вирубали купайлиці.

Якби ви, хлопці, про нас дбали,

То б купайлицю вирубали б,

А на степочку б закопали,

Щоб ми віночки почіпляли.

Наші віночки з верби, з лози,

А ти, Іване, прийди, прийди!

А як не прийдеш на Купайла,

То вийде з тебе душа й пара.

А як не прийдеш дивитися,

То не діждеш женитися.

А як не прийдеш споглядати,

То не будеш пари мати.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1926 р.н.)

Ой на Івана, на Купала

Ой на Івана, на Купала,
Вийшла Маруся гарно вбрана.
На неї хлопці зглядаються,
На мед-горілку скидаються.
А той Іванко найбільше дав,
Собі Марусю сподобав.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1926 р.н.)

А стала Маруся у вікні

А стала Маруся у вікні,
Виглядала Івана на коні.
Іван їде на коні, як стрілок,
Забирає Марусю від дівок.
Іван їде на коні, як стрілець,
Забирає Марусю під вінець.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1926 р.н.)

Кругом Мариноньки ходили дівоньки

Кругом Мариноньки ходили дівоньки,
А стороною дощик іде,
Стороною та на мою руженьку червону.
Сьогодні – Івана, а завтра – Купала,
Стороною та й на мою руженьку червону.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1926 р.н.)

Ідіть, дівчата, дивитися

Ідіть, дівчата, дивитися,
Як будуть хлопці казитися,
Як буде ними мордувати,
Як будуть купайлицю ламати.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1926 р.н.)

Ой на городі лопух, лопух

Ой на городі лопух, лопух,
А у Марусі живіт розпух.
Ой нехай пухне, нехай знає,
Нехай Івана не приймає.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р.н.)

Ідїть, дівчата, дивитися

Ідїть, дівчата, дивитися,
Як будуть хлопці казитися,
Як буде ними мордувати,
Як буде ними підкидати.

(Записано від Бабанської Ксенії Степанівни, 1932 р.н.)

Ой сиділа Маруся при вікні

Ой сиділа Маруся при вікні,
Виглядала Івана на коні.
Іде той Іван, як стрілок,
Забирати Марусю від дівок,
Іде той Іван, як стрілець,
Забирати Марусю під вінець.

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

На городі чорнобиль

На городі чорнобиль,
Наїхало кавалерів повен двір,
Наїхало кавалерів повен двір.
– Пізнай, пізнай, Марусю, котрий твій!
– А я свого Івана добре знаю,
Поміж парубками розпізнаю.

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Ой ти, Купало, з верби, з верби

Ой ти, Купайло, з верби, з верби,
А ти, Іване, прийди, прийди,
Бо як не прийдеш на Купайла,
То вийде з тебе душа й пара.

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

На сіно, дівчата, на сіно

На сіно, дівчата, на сіно,
Бо щось наших парубків насіло:
Понадувались, як сичі,
Посідали з дідами на печі.

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Повилася павутина шовкова

Повилася павутина шовкова,
А в Марусі дитина Карпова.
Старайся, Іване, вервечок,
То будеш колисати байстручок.
Ой треба буде ложки, миски,
Ой тебе неньки до колиски,
Ой треба неньці їсти дати,
Бо буде дитину годувати.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Наші віночки з барвіночку

Наші віночки з барвіночку,
Дайте нам, хлопці, горілочки.
Наші віночки з верби, з верби,
Дайте нам, хлопці, води, води!

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

А з-за хати віре віс

А з-за хати вітер віс,
А тая Таня рожу сіє,
Рожу сіє, а рожа сходить,
А до неї Максим ходить.
Рости, рожа паперова,
А ти, Таню, чорноброва,
Гарно ходиш, гарно робиш,
За собою хлопців водиш,
А до Максима сама ходиш.

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Летіли гуси рядом, рядом

Летіли гуси рядом, рядом,
Скрикнули вони разом:
– Будете, люди, дивитися,
Як Іван буде женитися.
Буде він брати віряночку,
Дівку ту Сашу-паняночку.

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Ой у городі біла глина

Ой у городі біла глина,
А тую Стасю мати біла,
Била, біла, – не кається,
А з тим Іваном кохається.

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Ой у лісочку, на дубочку

Ой у лісочку, на дубочку,
Висить колиска на шнурочку.
А в тій колисці – качан, качан,
Там лежить той Іван, як пан,

А коло нього – подушечка,
На ній – Галя, як душечка.
(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

А на городі лопух, лопух

А на городі лопух, лопух,
А в тої Тасі живіт іспух.
Нехай пухне, нехай знає,
Нехай Івана не приймає.
(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Ой на Івана, на Купала

Ой на Івана, на Купала,
Чорна галочка купалася,
На бережечку сушилася,
А дівка Галя журилася:
Ще рушничків не набрала,
А вже Івана сподобала.
А вже рушнички на кілочку,
А вже Галя у віночку.
(Записано від Васільєвої Наталії Тихонівни, 1936 р.н.)

Петрівчані пісні

Ой, Петре, Павле, Іване

Ой, Петре, Петре, Іване,
А вже ж твоя Петрівочка минає,
Петрівочка минає, половина літа займає.
Вже половину літечка займає,
Та наш Петро пари не має.
Ой Петре, Павле, Іване,
А вже ж ваша Петрівочка минає.

Петрівочка минає, а наша Галя пари не має.
Ой хмариться – дощ буде,
Прийде Павло – пара буде.

(Записано від Гереженівської Ганни Іванівни, 1942 р.н.)

Розвивайся, сухий дубе

Ой не розвивайся, сухий дубе,
Бо ще мороз буде!
– А я в Петрівку розів'юся,
Про Купала забудуся.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Жнивварські обряди та пісні

Микола Пимоненко. Жниця.

«Перед жнивками вся сім'я ставала до сходу сонця, всі вмивалися, одягали нову одягу, молилися і йшли в поле. Брали з

собою паляницю. У цей день нікому не можна було згадувати сумне чи сваритися. Після приходу на поле господиня стелила скатертину, клала на неї хліб, сіль, глечик свяченої води і шматочок свяченої паски. Тоді всі ставали лицем до сходу і вголос молилися. Після молитви господар зривав три колоски і змочував їх свяченою водою. Це мало захистити поле від граду і дощу під час жнив. Після цього починали жати»

(Записала Пономаренко Тетяна від Макодзьоб В.Ф., 1951 р.н.)

«Обряд зажинання першого снопа називають зажинками. Бувало так, що на зажинки кликали священника. Першу зажинку починала найкраща жниця. Сніп з першого зажинку, «дідух», приносили додому, ставили на покуту під іконами».

(Записала Пономаренко Тетяна від Закирничної О.А, 1953 р.н.)

«Зажинки робили на другий день після свята Петра і Павла, а жнива починалися через тиждень».

(Записала Пономаренко Тетяна від Гереженівської Г. І., 1942 р.н.)

«Жниварі залишали трохи недожатих стебел з колосками, «Спасову бороду», зв'язували їх у пучечок червоною ниткою і пригинали до землі. Годиться лишати на дереві по груші чи яблуку, оскільки вірили, якщо зібрати все, то на наступний рік не буде врожаю».

(Записала Пономаренко Тетяна від Форманчука А.Г., 1955 р.н.)

«Раніше в селі не було техніки, тому люди урожай збирали вручну: жінки працювали серпами, а чоловіки – косами».

(Записала Пономаренко Тетяна від Гереженівської Г.І., 1942 р.н.)

«В кінці жнив робили обжинки. У той день, коли дожинали останні колоски, на поле йшли тільки жниварі, а господарі залишалися вдома і готували їм обід. Два останні жниварі збирали останній сніп, «вінець». Жінки збирали на полі колоски, з яких плели великий вінок, квітчали його маками і волошками. Цей вінок одягали найкращій дівчині на голову. А найкращому

хлопцю доручали нести останній сніп. Той сніп несли до села, до господи, його зберігали до Спаса. На Спаса несли до церкви святити».

(Записала Пономаренко Тетяна від Макодзьоб В.Ф., 1951 р.н.)

«Коли закінчували жнива, то жнивварі качалися по стерні, щоб не боліла спина і легко дожити при здоров'ї до наступних жнив. При цьому співали:

*Ой, нивко, нивко,
Верни нашу силку!
Ми на тобі жали,
Силоньку віддали.*

(Записала Пономаренко Тетяна від Форманчука А.Г., 1955 р.н.)

*Говорила нивка,
Щоб не боліла спинка,
Ні спина, ні голова,
Щоб була цілий рік здорова.*

(Записала Пономаренко Тетяна від Закирничної О.А., 1953 р.н.)

*Од межі до межі,
Боже, нам помози!
Вже недалеко край,
Боже, помагай!*

*Ой чиї ж то женці,
Дівчата та хлопці?
Вони самі молоденькі,
Мають серпи золотенькі!*

(Записал Пономаренко Тетяна від Гереженівської Г.І., 1942 р.н.)

«Жінки виходили жати серед ночі, коли колоски сиріли і не сипалося зерно. Чоловіки працювали цілоденно на пекучому сонці від зорі до зорі».

(Записано від Макодзьоб В.Ф., 1951 р.н.)

*Вгору, сонечко, вгору,
Хай я нивку дожну.
– Ой, лане-ланочку,*

*Скажи мені правдочку,
Чи підемо ми в вінці,
Чи будемо ми в кінці?
– Ой будете, будете, будете,
Хай лише нивоньку дожнете!*

(Записала Пономаренко Тетяна від Форманчука А.Г., 1955 р.н.)

Коли жниварі йшли з поля додому, то співали:
*«Ой заспіваймо, нехай вдома почують,
Нехай же нам вечероньку готують.
Утомила нас та широка нива,
Що тепер нам вечеря не мила.
Ой не так нива, як високії гори,
Ой не так гори, як широкі загони.
Не так загони, як маленькеє жито.
А вже нам спину, як кийком перебито».*

(Записала Пономаренко Тетяна від Гереженівської Г.І., 1942 р.н.)

Як дожинали ниву, то співали:
*Дивувалися ліси:
– Де поділися вівси?
– Женчики позжинали
Залізними серпами,
Залізними серпами,
Біленькими руками.*

(Записала Пономаренко Тетяна від Гереженівської Г.І., 1943 р.н.)

«У той день, коли закінчувалися жнива, дожинали останню нивку, жниварі ходили по полю, збирали колоски, з яких плели великий вінок і співали:

*Кінець нивочці, кінець,
Будемо плести вінець.
Добре нам було жати,
Бо було з ким розмовляти.
За добреє жниво
Буде горілка й пиво!»*

(Записала Пономаренко Тетяна від Закирничної О.А., 1953 р.н.)

Ой на горі зацвіли ожинки,

*А в нашого господаря дожинки.
Ой до межі, женчики, до межі.
Бо розчинені пиріжечки у діжі.
Ой жніте, женчики, до краю,
А я вам на вечерю бохінчика розкраю!*

(Записала Пономренко Тетяна від Герезенівської Г.І., 1942 р.н.)

Ліричні пісні

Костянтин Трутовський. Побачення.

Існує легенда, коли Бог наділяв людей певними дарами, то українці прийшли останніми й отримали єдине, що лишилося у Всевишнього – пісню. От і співають вони все своє життя, від колиски – до могили, і в будні, і в свята, і в радості, і в печалі. Із піснею на устах наші воїни помирали у бою. Україна вижила упродовж своєї стражденної історії завдяки пісні.

У Копенкуватому ми записали більше сотні пісень, серед них: календарно-обрядові, родинно-обрядові, родинно-побутові, соціально-побутові (чумацькі, козацькі, бурлацькі, тюремні), жартівливі, пісні до танцю, літературного походження, пісні-балади.

Значна частина пісень – родинно-побутові – ліричні музично- поетичні твори, в яких відбиті почуття переживання, думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями в сім'ї, родинними стосунками. За тематикою ці пісні поділяються на три групи: 1) про кохання; 2) про родинні стосунки; 3) про трагічні обставини в родині.

Нами записано пісні:

- про кохання – 35;
- про родинні стосунки – 15;
- жартівливі – 20;
- пісні літературного походження – 1.

Пісні про кохання – це давній пласт народної лірики. У них відображено визначальні риси української ментальності (вірність, щирість, відданість, здатність на самопожертву в ім'я кохання, чуттєвість, емоційність), окреслено моральні імперативи українського народу.

Поряд із піснями, що знані на теренах усієї України та за її межами, у Копенкуватому ми записали значну кількість пісень, мало знаних, як-от: *«І учора горох», «Ой летіла птаха», «Котилася бочка», «Де та роза, що за садом», «Молодички молодії», «А я мала сірі воли», «Ой у лісі, на дубочку», «Як приїхав козаченько з поля», «Виноград», «В садочку гуляла», «Повій, вітре буйнесенький», «Ой п'яна я та й валюся», «Віддай мене, мати», «Ой піду я в чисте поле», «Соловейко, рання пташка», «Ой на горі чорнобиля», «Туман яром, по долині», «Ой на морі, ой на морі», «Калина-малина», «Вийду я на гору», «Світить місяць, світить ясний», «Найшла чорна хмара», «Ой піду я в ліс по дрова», «Туга за тугою», «Ой Василю, Василечку».*

В багатьох піснях про кохання йдеться про красу людських почуттів, здатність на самопожертву, вірність, відданість:

- *Ой повій, вітроньку, з глибокого яру,
Прибуди, мій миленький, з далекого краю.*
- *Ой рад би я повівати, коли ж яр глибокий,*

*Ой рад би я прибувати, коли ж край дальокий,
Хилітєся, лози, звідки вітер віє,
Дивітєся, карі очі, звідки милий прийде.*

У піснях, записаних нами, утверджується своєрідний кодекс морально-етичних вимог та правил поведінки, відповідно якого складається і естетичний ідеал народу:

*Ой у лісі, на дубочку,
Колихала мати дочку,
Колихала, колихала,
Поки рута-м'ята не зів'яла.
Недоросла-переросла,
Не лягай спати з дворянином,
Бо дворянин пізно ходить,
Не одну дівчину з ума зводить.*

Зафіксовано нами й пісні про соціальну нерівність між закоханими, що стало своєрідною перешкодою до одруження:

*Ой на морі, ой на морі стоїть камінь мармуровий,
А на тому камені стоїть хлопець чорнобровий,
Ой стоїть він, стоїть і Господа просить:
– Допоможи мені, Боже, цю дівчину взяти,
Що не хоче батько, що не хоче мати...
Хоч худоби не доб'юся, а з хорошою наживуся.
Бо худоба – роса Божя: тут – буде, тут – не буде,
А з хорошою дівчиною не встид вийти межі люди.*

Найбільшою трагедією для дівчини було одруження з нелюбом:

*Ой, мати, мати, гай,
Заміж мене дай,
Та не дай мене за нелюба,
Щоб не було жаль.*

Стосунки закоханих зображаються засобами пісенної символіки. Так, пара голубів – символ закоханих:

*Туман ярм, по долині,
Широкий лист на калині,
А ще ширший на дубочку.
Кличе голуб голубочку:
– Йди, голубко, поцілую,
Хоч не свою, то чужую.*

– *Нащо ж чужу цілувати,
А своїй жалю завдавати?*

Українська усна словесність має свою систему улюблених стійких образів. Так в піснях про кохання таким є соловей. Справіку його спів надихав на поезію. Багата словесна спадщина свідчить, що ця пташка посідає особливе місце в житті закоханих. Соловей символізує настрої і поведінку молодих людей відповідно законів поетичної асоціації:

*Соловейко, рання пташко,
На чужині жити важко,
Бо чужина – не родина,
Плаче серце, як дитина.*

З опитування респондентів ми довідалися, що деякі пісні сягають у глибини часу, передаються від покоління, до покоління. У кожній родині плекається своя словесна спадщина, зберігається родова фольклорна пам'ять. У репертуарі кожної сім'ї особливе місце належать пісням про кохання та про родинне життя.

Ці твори охоплюють всі аспекти буття: стосунки між чоловіком та жінкою, невісткою і свекрухою, побутові обставини та ін. Наскрізна тема – нелегка жіноча доля у заміжжі. Такі пісні І. Франко назвав «Жіночими невольничими плачами»:

*Суха береза в полі горіла,
А свекруха лиха вогонь палила,
А свекруха лиха вогонь палила,
Щоб молода не вечеряла.*

Жінки виконували цю пісню і згадували свою молодість, недобру свекруху і плакали: «Мене свекруха не хотіла, бо я була бідна», «І мене не хотіла чоловікова рідня», «Мені діставалося від свекрухи...Не дай, Боже!»

У піснях про кохання реальне життя відступає на другий план, не згадуються побутові подробиці. Закохані перебувають в ідеальному світі, серед рідкісної природи. У піснях про кохання провідними мотивами є такі:

– мотив вірності, в якому відображено моральні імперативи українського народу, його уявлення про щасливе кохання. Таких пісень ми записали 12;

– мотив невірного, зрадливого кохання звучить трагедійно, фатально (12).

Мотив розлуки тісно пов'язаний із двома попередніми, тут ідеться про вимушену розлуку, очікування коханого чи коханої, раптова втрата милого чи милої, розрив стосунків внаслідок різних обставин («Ой повій, вітре, вітроньку», «Ой на горі високій»).

В українських народних піснях часто звучить мотив незгоди між сім'ями через майнову нерівність («По той бік гора», «Виноград». «Вийду я на гору», «Ой, Василю, Василечку»).

Є пісні, які своєю психологічною напругою наближаються до балад. Це такі: «Ой у лісі, на дубочку», «Ой п'яна я та й валюся», «Ой піду я в чисте поле», «Калина-малина», «Ой там, за горою, горою».

У деяких піснях на заваді закоханим стають мати, батько, сестри, односельці («По садочку ходжу», «На городі верба ясна», «Калина-малина»).

Образ матері-порадниці постає у піснях «Ой дівчина по гриби ходила», «І шумить, і гуде», «Ішов козак потайком», «Ой за гаєм, гаєм», «І учора горох, і сьогодні горох», «Ой сад-виноград», «Ой піду я лужком-лужком», «Ой, гай, гаю, гаю зелененький».

Пісні про кохання мають такі ознаки:

- романтичний характер зображення дійсності;
- гіперболізація душевних переживань;
- надмірна чутливість героїв, ніжність почуттів, сентименталізація;
- драматизм;
- опоетизація людських почуттів, краса душевних переживань, ліризм.

У піснях про кохання, записаних нами у с. Копенкувате, ми спостерігаємо традиційну символіку, образи-архетипи. В текстах використовуються епітети, постійні епітети, паралелізми, заперечні паралелізми, метафори, порівняння та ін.

У інтимних ліричних піснях відображено ментальні риси українців: доброта, чесність, чуттєвість, сердечність, вразливість.

Серед родинно-побутової лірики, записаної нами, є пісні про сімейне життя. Вони відрізняються від пісень про кохання,

оскільки в них відсутні романтичні картини буття, ідеалізовані почуття, елементи казковості. Тут панує реальне життя з його сірою буденністю, одноманітністю, часом навіть жорстокістю.

Наскрізна тема – нелегка жіноча доля. Особливим випробуванням для кожної жінки був перехід у сім'ю чоловіка, де вона відчувала упереджене ставлення нової рідні. Часто жінка ставала наймичкою, виконувала всю брудну роботу, запобігала усім забаганкам свекрухи чи зовиці. Любов молодих людей, романтичні мрії юності затьмарював жорстокий побут. А найгірше було молодій жінці тоді, коли вона не відчувала підтримки з боку коханого, коли він починав пиячити, ледачкувати, виявляти зневагу. Такі реалії життя відображено в піснях: *«Віддала мене мати», «Суха береза в печі горіла», «Соловейко, рання пташка», «Ой вийду я, вийду я на ту гору», «Ой гай, мати, гай», «Ой піду я в ліс по дрова», «Туга за тугою, журба за журбою», «Чого дуб зелений?»*.

Однією з типових рис характеру українців є їх невичерпний гумор, важливий складник психіки. Стихія смішного виражається в наших усних оповіданнях, казках, анекдотах, прислів'ях. А в жартівливих піснях переливаються всі барви народного гумору, всі нюанси смішного, весела вдача народу. Комічні ситуації і випадки в родинно-побутових відносинах, різні аномалії – на все це гостро реагує пісня.

Значна частина таких пісень присвячена негативним сторонам сімейних відносин. Народ щедро зневажає безгосподарність, ледарство, скупість, безвідповідальність, схильність до чарки, норovitість і невихованість. Легковажність жіноцтва – наскрізна тема пісень, записаних нами під час експедицій 2009 – 2019 років, а саме: *«А я мала сірі воли», «Молодички молодії», «Ой поїхав син Ванюша», «Була в мене парова машина», «Пішла мати по роду гуляти», «Ой дорогою я корову пропила»*.

У піснях *«Ой ходімо, жінко», «Ой піду я лугом», «Чи не той то Омелько»* народ висловлює зневажливо-іронічне ставлення до ледачих чоловіків та жінок.

Трагедія жінок-п'яниць розкривається у пісні баладного типу *«Ой п'яна я, п'яна»*.

Однією з найхарактерніших рис українського світогляду є антропоморфізація образу Долі, яка «буває доброю і лихою, активною і пасивною. Кожна людина мусить знайти свою долю (кому поталанить), а хто її не знайде, то буде битися, як риба об лід, і все без толку». «Люди уявляють долю в образі жінки, або гарно одягненої, або в обдертому одязі (кому яка).

(Записано в селі Копенкувате в 2019 році).

Тема нещасливої Долі звучить у піснях «Ой летіла галка», «Ой гай, мати, гай», «Найшла чорна хмара», «Нікому не збудить».

То неспростована істина: «Народна пісня – одна з унікальних форм усної народної поетичної творчості. Вона синтезує в собі глибоку думку, викінченість форм, лаконічність словесної тканини, свіжість і неповторність образної системи. Саме в цьому її незгасне буття. Виростаючи в ранкову чи полуденну пору, вона всотує барви минувшини і своїми орлиними крилами сягає обріїв прийдешнього».⁹¹

Ой дівчина по гриби ходила

Ой дівчина по гриби ходила
В зеленому гаю заблудила. (2)

Приблудила к зеленому дубу:
– Ой тут же я вечеряти буду. (2)

Я ж думала, що дуб зелененький,
А то стояв козак молоденький. (2)

І сказала:
– Козаче-гультяю,
Вивідь мене з зеленого гаю. (2)

Вивідь мене з зеленого гаю,
Бо я, молода, дороги не знаю. (2)

⁹¹ Холодний М. Про душу в пісні та про пісню в душі: Торонто. 1981. С. 121.

– Коли б дівка дороги не знала,
То б козака гультяєм не звала. (2)

А сказала б: « Козаче-соколе,
Вивідь мене з зеленого бору. (2)

Вивідь мене з зеленого бору
Та й доведи до самого двору». (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

І шумить, і гуде

І шумить, і гуде,
Дрібний дощик іде.

– Ой хто ж мене, молодую,
Та й додому проведе? }2

Обізвався козак

На солодкім меду:

– Гуляй, гуляй, дівчинонько,
Я ж додому проведу! }2

– Не веди ж ти мене,

Не прошу я тебе,

Бо лихого мужа маю,

Буде бити мене. }2

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Чорноморець, матінко, чорноморець

Ой сиділа дівчина
Край віконця,
Виглядала дівчина
Чорноморця. } 2

Чорноморець, матінко,
Чорноморець

Вивів мене босую
На морозець. } 2

Вивів мене босую
Та й питає:
– Чи є мороз, дівчино,
Чи немає? } 2

– Є мороз, козаченько,
Та й байдуже,
Бо я чорноморчика
Люблю дуже } 2.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.).

Ішов козак потайком

Ішов козак потайком (2)
До дівчини-серденька вечерком.

– Ой, дівчино, одчини, (2)
Своє-моє серденько звесели.

– Ой не буду відчинять, (2)
Бо ти будеш, серденько, жартувать.

– Ой не буду, не буду, (2)
Пожартую трошечки та й піду.

Жартували до зорі (2)
Поки стало виднесенько на дворі.

– Ой, козаче, утікай, (2)
Та й на мене славоньки не пускай.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.).

Ой за гаєм, гаєм

Ой за гаєм, гаєм,
Гаєм зелененьким,
Там орала дівчинонька
Воликом чорненьким. }2

Орала, орала,
Не вміла гукати,
Та й найняла козаченька
На скрипочку грати. }2

Козаченько грає,
Бровами моргає,
Вража його мати знає,
На що він моргає. }2

Чи на мої воли,
А чи на корови,
Чи на моє біле личко,
Чи на чорні брови? }2

Воли та корови
Колись поздыхають,
А біле ж личко, чорні брови
Повік не злиняють. }2

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

По садочку ходжу

По садочку ходжу,
Кониченька воджу,
Через свою неньку
Нежонатий ходжу. }2

Через свою неньку,
Через рідні сестри

Не можу кохану
До двору привести.}2

Доле моя, доле,
Що мені діяти?
Тільки тебе одну
Буду вік кохати.}2

По садочку ходжу,
Кониченька воджу,
Через свою неньку
Нежонатий ходжу.}2

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

По той бік гора, по цей бік друга

По той бік гора, по цей бік друга,
Поміж тими та й горами сходила зоря.(2)

Ой то ж не зоря – дівчина моя.
З новенькими відерцями по водицю йшла.(2)

– Дівчино моя, напій же коня
З новенької криниченьки, з повного відра. (2)

– Козаченьку мій, коли б я твоя,
Взяла б коня я за повід та й напоїла. (2)

– Дівчино моя, чом заміж не йшла?
– Бідна була та й служила, пари не знайшла. (2)

– Дівчино моя, сідай на коня
Та й поїдем в моє село, до мого двора. (2)

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

А вже третій вечір

А вже третій вечір, як дівчину бачив,
Ходжу біля хати – її не видати.

– Вийди, дівчино, вийди, рибчино,
Вийди, серденя, утіха моя!

– Не вийду, козаче, не вийду, соколе,
Мене мати лає, гулять не пускає.

– Брешеш, дівчино, брешеш, рибчино,
Брешеш, серденя, утіхо моя.

– Та було б не рубати зеленого дуба,
Та було б не сватати, коли б я нелюба.

– Правда, дівчино, правда, рибчино,
Правда, серденя, утіхо моя!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Розпрягайте, хлопці, коні

Розпрягайте, хлопці, коні
Та лягайте спочивать,
А я піду в сад зелений,
В сад криниченьку копать.}2

Копав, копав криниченьку
У зеленому саду.
Чи не вийде дівчинонька
Рано-вранці по воду?}2

Вийшла, вийшла дівчинонька
В сад вишневий воду брать,
А за нею – козаченько
Веде коня напувать.}2

Просив, просив відеречко –
Вона ж йому не дала,
Дарив, дарив з руки перстень –
Вона ж його не взяла. }2

Знаю, знаю, дівчинонько,
Тим я тебе розгнівив,
Що я вчора ізвечора
Кращу тебе полюбив.}2

Вона ростом невеличка
Ще й літами молода:
Руса коса до пояса,
В косі лента голуба.}2

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

На городі верба рясна

На городі верба рясна,
Там стояла дівка красна. (2)

Вона гарна ще й вродлива,
Та її доля нещаслива. (2)

Її доля нещаслива:
Нема того, що любила. (2)

Нема його та й не буде:
Розраяли «добрі» люди. (2)

Розраяли-розсудили,
Щоб ми в парі не ходили. (2)

А ми в парі ходять будем,
Як любились, так і будем! (2)

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

В кінці греблі шумлять верби

В кінці греблі шумлять верби,
Що я й насадила.
Нема того козаченька,
Що я й полюбила. }2

Нема його та й не буде:
Поїхав за Десну,
Казав: «Рости, дівчинонько,
На другу весну». }2

Росла, росла дівчинонька
Та й на поріг стала,
Ждала-ждала козаченька
Та й плакати стала:}2

– Плачте, очі, плачте, карі,
Така ваша доля:
Полюбила козаченька,
При місяці стоя. }2

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Копав, копав криниченьку

Копав, копав криниченьку
Неділеньку-дві.
Любив козак дівчиноньку
Людям не собі.

Приспів:

Ой жаль-жаль мені буде,
Візьмуть її люди,
Візьмуть її люди:
Моя не буде.
Ой жаль-жаль.

А вже ж тої криниченьки
Воли воду п'ють,
А вже ж туо дівчиноньку
Сватати ведуть.

Приспів:

Один веде за рученьку,
Другий – за рукав,
Третій стоїть, гірко плаче:
Любив та не взяв.

Приспів:

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Цвіте терен, терен цвіте

Цвіте терен, терен цвіте,
А цвіт опадає.
Хто в любові не знається,
Той горя не знає.}2

А я, молода дівчина,
Та й горя зазнала:
Вечороньки недоїла,
Нічки недоспала.}2

Ой візьму ж я кріселечко,
Сяду край віконця.
Іще й очі не дрімали,
А вже сходить сонце.}2

Хоч дрімайте, не дрімайте –
Не будете спати:
Десь поїхав мій миленький
Другої шукати.}2

Очі ж мої, очі карі,
Що ж ви наробили,

Що всі люди обминали,
А ви полюбили?}2

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

І учора горох

І учора горох, і сьогодні горох.
Прийди, прийди, мій миленький,
Поговоримо вдвох.

І учора куліш, і сьогодні куліш.
Прийди, прийди, мій миленький,
Моє серце потіш.

І учора кабак, і сьогодні кабак,
Прийди, прийди, мій миленький,
Та не бійся собак.

І учора галушки, і сьогодні галушки,
А у мене, мій миленький,
Є пухові подушки.

І по той бік гора, і по цей бік гора.
Годі, милий, говорити,
Цілуватись пора.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой летіла птаха

Ой летіла птаха,
А за нею – сива.
– Скажи мені, мати,
Чом я нещаслива?} (2)

Чи ти ж мене, мати,
В пижмі не купала,
Що ти ж мені, мати,
Та й щастя не дала?} (2)

– Не раз тебе, доню,
У зіллі купала,
Не раз, моя доню,
У піч заглядала. } (2)

Не раз тебе, доню,
До церкви носила,
А там двоя доля
По світу ходила. } (2)

– Скажи мені, мати,
Де терен ламати,
Де терен ламати,
Де щастя шукати? } (2)

– Терен зелененький
Не треба ламати,
Само щастя прийде,
Не треба й шукати. } (2)

Ой летіла пара,
А за нею – друга,
То де ж моє щастя,
Мамцю ж моя любя? } (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Котилася бочка

Котилася бочка
Та все з огірками.
Зажурились багатії
Бідними дівками. } (2)

Не журіться, багатії,
Така ваша доля.
А в котрої добра доля,
Та піде без поля. } (2)

А бідная дівчинонька
Дві копи нажала,
А багата дівчинонька
В борозні лежала. } (2)

В багатій дівчиноньки
Намисто на грудях,
А попід гору несе воду –
Хрипить їй у грудях. } (2)

А в бідній дівчиноньки
Багато родини,
А попід гору несе воду,
Цвіте, як калина. } (2)

А в бідній дівчиноньки
Намиста немає,
А попід гору несе воду,
Як мак, процвітає. (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1934 р.н.)

Як покосю овес

Як посію овес
Та й до зерна увесьь.
До зерна, до зерна,
До зерна увесьь. } (2)

Подорожу овес
Та й до зерна увесьь.
До зерна, до зерна,
До зерна увесьь. } (2)

Покосу я овес
Та й до зерна увесьь.
До зерна, до зерна,
До зерна увесьь. } (2)

Молотю я овес
Та й до зерна увесьь.
До зерна, до зерна,
До зерна увесьь.} (2).

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой ходімо, жінко, ходімо, ходімо

- Ой ходімо, жінко, ходімо, ходімо,
Ой ходімо в поле пшеницю в'язати.
- Ой хоч піду, в'язати не буду,
Бо в пшениці полова, болить мене голова.
- Ой ходімо, жінко, ходімо, ходімо,
Ой ходімо, жінко, ячмені в'язати.
- Ой хоч піду, в'язати не буду,
Бо в ячмені гістячки, болять в мене кісточки.
- Ой ходімо, жінко, ходімо, ходімо,
Ой ходімо, жінко, буряки копати.
- Ой хоч піду, копати не буду,
Бо велика гичка, а я невеличка.
- Ой ходімо, жінко, ходімо, ходімо,
Ой ходімо, жінко, до кума гуляти.
- Ой дай, Боже, сто років прожити,
Через день, через два до кума ходити.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Де та роза, що за садом

Де та роза, що за садом,
Де та роза, що в саду?
Не той милий, що двох любить,
А той милий, що одну.} (2)

– Усе листя пожовтіло,
А ти, травко, зеленій.
Мене дома всі ругають,
А ти, милий, пожалій.} (2)

– Пожалів би тебе, мила,
Якби думав тебе брать,
Через місяць, чи раніше,
Буду тебе покидать.} (2)

– Покидаєш мене, милий,
Покидаєш – покидай,
Тільки що було між нами,
Нікому не odkривай.} (2)

Коли роза розцвітала,
Ти хотів її зірвать.
Коли роза вже зав'яла,
Ти хотів її топтать.} (2)

Є у мене старший брат,
Хоче тебе в куми взять.
Давай, милий, покумаємось,
Буду кумом тебе звать.} (2)

Давай, милий, покумаймось,
Буду кумом називать,
Буде легше мому серцю
Тебе, милий, забувать.} (2)

Раз пішла я на весілля,
Стала собі в стороні:
В нього сльози покотились
Ще раніше, ніж мої.} (2)

Кому – місяць, кому – зорі,
А мені – завжди туман.
Кому – радість, кому – горе,
А мені – авжди обман.} (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

В саду гуляла

В саду гуляла, квіти збирала,
В саду гуляла, квіти збирала,
Кого любила – причарувала.
В саду гуляла, квіти збирала,
Кого любила – причарувала.

Причарувала серце і душу,
Причарувала серце і душу,
Тепер з тобою гуляти мушу.
Причарувала серце і душу,
Тепер з тобою гуляти мушу.

Ходити буду, любити буду,
Ходити буду, любити буду,
Скажу по правді, сватать не буду.
Ходити буду, любити буду,
Скажу по правді, сватать не буду.

Ой ти, дівчино, гарна та пишна,
Ой ти, дівчино, гарна та пишна,
Чому до мене гулять не вийшла?
Ой ти, дівчино, гарна та пишна,
Чому до мене гулять не вийшла?

Я виходила – тебе не було,
Я виходила – тебе не було,
Я постояла та й повернула.
Я виходила – тебе не було,
Я постояла та й повернула.

Я більш не вийду з тобою не стану,
Я більш не вийду, з тобою не стану,
Пришлю сестрицю таку саму.
Я більш не вийду, з тобою не стану,
Пришлю сестрицю таку саму.

А я з сестрою всю ніч простою,
А я з сестрою всю ніч простою:
Не та розмова, що із тобою.
А я з сестрою всю ніч простою:
Не та розмова, що із тобою.

Не та розмова, не тії слова,
Не та розмова, не тії слова,
Не білолиця, не чорноброва.
Не та розмова, не тії слова,
Не білолиця, не чорноброва.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой сад-виноград

Ой, сад-виноград,
Кучерява вишня.
Стоїть хлопець під вікном,
Щоб дівчина вийшла. } (2)

Ой, руб-руба-я,
Ой, руб-руба-я,
Руба-руба-руба-я,
Люба милая моя. } (2)

А дівчина не виходить,
В хаті прибирає.
Стоїть хлопець під вікном
З жалю завмирає. } (2)

Ой, руб-руба-я,
Ой, руб-руба-я,
Руба-руба-руба-я,
Люба милая моя. } (2)

Ой не стій під вікном,
Не тупай ногою,
Ой не вийду і не стану
Говорить з тобою. } (2)

Ой руб-руба-я,
Ой руб-руба-я,
Руба-руба-руба-я,
Люба милая моя. } (2)

Ой не ходи по саду,
Не топчи травиці,
Як не люблять тебе дівки,
То йди до вдовиці. } (2)

Ой руб-руба-я,
Ой руб-руба-я,
Руба-руба-руба-я,
Люба милая моя. } (2)

Ой сад-виноград,
Кучерява вишня.
Стоїть хлопець під вікном,
Щоб дівчина вийшла. } (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

А я мала сірі воли

А я мала сірі воли,
Сірі воли продала,
За хороші тії гроші
Я музики найняла.

Сірі воли продала,
Музику найняла,
Аби грали «Коваля»,
А я танцювала.

Ой музики, ой музики найняла,
Аби грали, аби грали «Коваля». } (2)

А я мала ще й корову,
Ту корову продала.
За хороші тії гроші
Я музики найняла.

Ой музики, ой музики найняла,
Аби грали, аби грали «Коваля». } (2)

Продала я ту корову,
Продала іще й теля,
Бо не можу вже прожити
Я без того «Коваля».

Ой музики, ой музики найняла,
Аби грали, аби грали «Коваля». } (2)

Полюбила коваля –
Стала Ковалиха,
Вже не маю горя я,
Вже не маю лиха!

Ой музики, ой музики найняла,
Аби грали, аби грали «Коваля». } (2)

Коваль підкує коня,
Підрехтує бричку
Та ще й гарно поцілує
Мене, молодичку.

Ой музики, ой музики найняла,
Аби грали, аби грали «Коваля».} (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой там з-за гори

Ой там з-за гори їдуть дударі.} (2)
Їдуть, їдуть дударики до своєї дівчиноньки.} (2)
Та все з-за гори їдуть дударі.} (2)
Свічечка горить, а в серці щемить.} (2)
– Стук-грюк в віконечко, вийди, Галю, на крилечко.}
(2)
Візьми поводи та й коня веди.} (2)

– Ой не можу встать, поводочки взять.} (2)
Наказала мені мати з козаченьком не стояти.} (2)
Я її боюсь, але не каюсь.} (2)
Селом їхали, людей питали.} (2)
– Ой, що ж то за дівчина, червона, як калина?} (2)
Ой поїду я зарученая.} (2)

Ой там з-за гори їдуть дударі.} (2)
Їдуть, їдуть дударики до своєї дівчиноньки.} (2)
Та все з-за гори їдуть дударі.} (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Молодички молодії

Молодички молодії, (2)
Чи добрі в вас чоловіки, чи лихії?(2)

– А у мене – козачище: (2)
Не пускає на вулицю, на ігрище. (2)

А я його одурила: (2)
В полив'янім горшку каші наварила. (2)

Наварила й накормила, (2)
Під припічком йому постіл постелила. (2)

Постелила ще й приспала, (2)
Сама пішла на вулицю, погуляла. (2)

Встала я, пішла додому, (2)
Бачу іде чоловік мій з кочергою. (2)

– Де ж ти була, наречена,
Що ще вчора ізвечора наряджена?

– Я в кошарі ночувала, (2)
А я твою худобоньку доглядала. (2)

Там ярочка окотилась, (2)
А сірая коровонька отелилась. (2)

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

Ой гай, гаю, гаю зелененький

Ой гай, гаю, гаю зелененький,
Того тебе полюбила, що ти молоденький.
Очерет, осока, чорні брови в козака.
Мене мати породила, щоб дівчина любила.
А дівчина-горлиця, до козака горнеться,
А козак, як орел, як побачив – так і вмер.

І в місті була, і горілку пила,
Розсади купила – город посадила.
І розсада моя прийнялася уся,
А дівчина козаком пойнялася уся.

І капусточка, і качаннячко –
Вірнеє в козака жениханячко.

Ой гай, гаю, гаю зелененький,
Того тебе полюбила, що ти молоденький.
Очерет, осока, чорні брови в козака.
Мене мати породила, щоб дівчина любила.
А дівчина-горлиця, до козака горнеться,
А козак, як орел, як побачив – так і вмер.

Ой, мамо моя, а я – дочка твоя,
Треба було мене вчити, як маленька була.
А тепер я – велика, мені треба чоловіка:
Ні старого, ні малого, а козака молодого,
Щоб у полі орав, і додому шукав,
А ще й мене, молодую, хазяйкою називав.

Ой гай, гаю, гаю зелененький,
Того тебе полюбила, що ти молоденький.
Очерет, осока, чорні брови в козака.
Мене мати породила, щоб дівчина любила.
А дівчина-горлиця, до козака горнеться,
А козак, як орел, як побачив – так і вмер.

І бийте мене, і лайте мене,
Якщо я вам докучила,
То віддайте мене.
Віддате мене за волошина,
Бо я дівчина та й хорошая!

Ой гай, гаю, гаю зелененький,
Того тебе полюбила, що ти молоденький.
Очерет, осока, чорні брови в козака.
Мене мати породила, щоб дівчина любила.
А дівчина-горлиця, до козака горнеться.
А козак, як орел, як побачив – так і вмер.

Умер батько – байдуже,
Вмерла мати – байдуже,
Умер милий-чорнобривий –
Жаль мені його дуже.
Я за батька подам,
Я за матір подам,
А за свого миленького –
Цуцика рябенького.

Ой гай, гаю, гаю зелененький,
Того тебе полюбила, що ти молоденький.
Очерет, осока, чорні брови в козака.
Мене мати породила, щоб дівчина любила.
А дівчина-горлиця, до козака горнеться.
А козак, як орел, як побачив – так і вмер.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой у лісі, на дубочку

Ой у лісі, на дубочку
Колихала мати дочку,
Колихала, колихала,
Поки й руга-м'ята не зів'яла.
– Недоросла, переросла,
Не лягай спать з дворянином,
Бо дворянин пізно ходить,
Не одну дівчиноньку з ума зводить.
Ізвів з ума – сів на коня,
А ти оставайся тепер сама.
– Десь у лузі кущ калини та розцвівся квітками:
Не сама я зостаюсь, а з діточками.
А ти, сестро моя рідно,
Поколиши дрібні діти, бо я бідна.
– Щоб ти, сестро, не діждала,
Щоб я твої дрібні діти колихала.
– Ой, ти, сестро, Бог з тобою,

Заберу я своїх діток із собою,
Одне – втоплю, друге – кину,
А свого дворянина не покину.

(Записано від Плаксивої Олександрри Макарівни, 1937 р.н.)

Як приїхав козаченько з поля

Як приїхав козаченько з поля,
Та й прив'язав до явора коня,
А сам пішов до синього моря,
Бо заболіла голівонька з горя:
– Просваталась дівчинонька моя.
Ой піду я старостів шукати,
Щоб послати дівчину сватати.
А старости та й пішли до хати,
А сам пішов під вікно слухати,
Що буде дівчина казати.
А дівчина по світлонці ходить
Та в матері порадоньки просить:
– Ой, ти, мати, порадице в хаті,
Порадь мені, що людям казати.
– Не радилась гостинчика брати,
Не радься, що людям казати.
Батько каже: «Рушнички давати!»
Мати каже: «До осені ждати!»

(Записано від Плаксивої Олександрри Макарівни, 1937 р.н.)

Мала мати одну дочку

Мала мати одну дочку(2)
Та й купала в барвіночку.(2)
Та купала-вимивала, (2)
А щастя-долі не віддала.(2)
Щастя-долі не віддала: (2)
За п'яницю заміж дала. (2)
Що п'яниця, то й ледащо, (2)
Пропає мій вік анізащо (2)

(Записано від Плаксивої Олександрри Макарівни, 1937 р.н.)

«Колись дівчата були старші, а я була мала. А вони в лісі були на роботі. А коли йшли з лісу, то співали оцю пісню»:

Тече річка невеличка, береги крутії

Тече річка невеличка, береги крутії,
А в тюрмах сидять жульмани, хлопці молодії.
Один жульман, один жульман не п'є, не гуляє,
Він про свою дівчиноньку день і ніч думає:
– Злой начальник, злой начальник, відпусти додому,
Бо вже скучилась, бо вже змучилась дівчина за мною.
(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Виноград

Посаджу я винограда високого,
Перекажу я його роду далекому.
По багату сестроньку коні запряжу,
По бідную сестроньку перекажу.
Багата сестронька кіньми їде,
А бідная сестронька пішком їде.
Багата сестронька доїжджає,
А бідная сестронька добігає,
А братик перед нею воротечка зачиняє.
– Не зачиняй, братику, підем разом!
– Перелізеш, сестронько, перелазом.
Багата сестронька сидить з родом,
А бідная сестронька – за порогом.
– Щось тре братіку до комори?
– Оступися, сестронько, із дороги!
– Чим я тобі, братіку, не вгодила?
Може на ніженьку наступила?
– Бо ти мені всю родину засмутила.
Якби ж то ти, сестронько, у жупані,
То сиділа б коло роду, як та пані.
А ти прийшла, сестронько, у свитині,
Наробила ти позору всій родині.
– Одна мати, братику, нас родила,

Та не одним щастячком наділила.
Тобі дала, братику, сірі воли,
Мені дала біле личко та чорні брови.
Тобі дала, братику, ще й телицю,
Мені дала мужа-п'яницю.

(Записано від Теліжняк Надії Миколаївни, 1938 р.н.)

Туман яром

Туман яром, туман долиною. (2)
За туманом нічого не видно. (2)
Тільки видно дуба зеленого. (2)
Під тим дубом *керниця* стояла, (2)
В тій *керниці* дівка воду брала, (2)
Утопила золоте відерце – (2)
Заболіло у дівчини серце. (2)
– А хто ж цеє відерце дістане, (2)
Той зі мною на рушничок стане. (2)
Обізвався козак молоденький: (2)
– А я ж цеє відерце дістану (2)
І з тобою на рушничок стану. (2)

(Записано від Кротюк Ніни Петрівни, 1935 р.н.)

В садочку гуляла

В садочку гуляла, квіточки рвала,
Попід ворота милому кидала.
Кидала, кидала та попід ворота.
– Не смійся, козаче, що я сирота.
Не смійся, козаче, не насміхайся,
Бо не буду твоєю, і не сподівайся!

– Та травка зелена, бо близько вода,
А гарна дівчина, бо ще молода.
По тій травці ходжу – не находжусь,
На гарну дівчину та й не надивлюсь.

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Повій, вітре, буйнесенький

– Повій, вітре буйнесенький, з зеленого яру,
Прийди, прийди, милесенький з далекого краю!

– Ой рад би я та й приїхать, коли ж яр глибокий,
Ой рад би я та й приїхать, коли ж край дальокий.

– Ой коли ж я миленького та й на фронт проводжала,
Дала йому зозуленьку, щоб йому кувала.
Дала йому зозуленьку, собі – соловейка:
Ой щоб йому було сумно, а мені – веселенько.

Летить ворон та й з чужих сторони, літаючи, кричить:
– Перекажеш дівчиноньці, хай вона не плаче.

Передай та й дівчиноньці, нехай не журиться,
Нехай вона іде заміж, бо я оженився.

– А щоб тебе та й женила лихая година,
Бо ж зв'язала білі ручки мала дитина.

Ой зв'язала та й білі ручки, тепер не розв'яжу,
Ой кому ж я молоденька це горе розкажу?

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Ой п'яна я та й валюся

Ой п'яна я та й валюся,
Ой п'яна я та й валюся,
А йду додому та й боюся,
Бо милого мужа маю,
Бо милого мужа маю,
Буде бити – добре знаю.

Буде бити ще й ляти,
Буде бити ще й лаяти,
Ще й із дому вигонити:

– Іди, жінко, утопись,
Іди, жінко, утопись,
Бо ти ж мені не годися.

Ой прийшла я до Дунаю,
Ой прийшла ж я до Дунаю,
Стану, гляну, подумаю:
– Ой, Дунаю, Дунаєчку,
Ой Дунаю, Дунаєчку,
Прийми ж мене, хазяєчку.

Прийняв отця, прийняв неньку,
Прийняв отця, прийняв неньку,
Прийми й мене, молоденьку.

(Записано від Кучеренко Ганни Леонтіївни, 1936 р.н.)

Віддай мене, мати

– Віддай мене, мати, за кого бажаю:
Сім день буду бита, а нікому не скажу.
Ой віддала мати за кого я *хтіла*:
Зашуміла нагаєчка коло мого тіла.
Нагайка-дротянка з кілочка звисає,
А білий рушник на кілочку від сліз висихає.
Іде мати з поля, до дочки звертає,
Сидить дочка на порозі, синці оглядає.
– Доню ж моя, доню, що ж ти наробила,
На личку змарніла, що все почорніло?
– Мати моя, мати, я гуляла в полі,
Я гуляла, мамо, в полі й покусали бджоли.
– Доню моя, доню, ой, що ж то за бджілка,
Чого ж вона не кусала, як була ти дівка?
– Вона не кусала, бо права не мала,
А тепер вона кусає, бо всі права має.
То не тая бджілка, що медочок носить,
А це тая бджілка, що медочок просить.
Це не тая бджілка, що в саду гуляє,
А це тая бджілка, що все п'є-гуляє.

– Доню, моя доню, що ж ти наробила,
Що всі люди обминали, а ти полюбила?
– Мамо, моя мамо, я в цьому не винна:
Всі дівчата вийшли заміж, а я теж повинна.
– Доню ж моя, доню, що ж ти наробила,
Що такий наш рід великий, а ти засмутила?!

(Записано від Гереженівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Ой піду я в чисте поле

Ой піду я в чисте поле, терном поколишу.
– На кого ж я, товаришу, цю дівчину лишу?
– Лишай, лишай, товаришу, дівчину на мене,
А як з війська повернешся, горілки нап'ємось.
– На кого ж я, товаришу, цю дівчину лишу?
Козак з війська повертає, йде прямо до хати,
А там дитя невеличке вчиться рачкувати,
А там дитя невеличке вчиться рачкувати.
– А щоб тебе доглядала лихая година,
Була дівка, як яблучко, а тепер, як глина.

(Записано від Гереженівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Соловейко, рання пташка

Соловейко, рання пташко,
Соловейко, рання пташко,
На чужині жити важко.
Бо чужина – не родина,
Бо чужина – не родина,
Плаче серце, як дитина.
Воно плаче, знає чого,
Воно плаче, знає чого:
Нема ласки ні від кого,
Ні від сестри, ні від брата,
Ні від сестри, ні від брата,
Ні від мами, ні від тата.
Хтось нап'ється – та й до роду,
Хтось нап'ється – та й до роду,

Я ж за відра – та й по воду.
Я ще й води не набрала,
Я ще й води не набрала,
Як на коси роса впала.
Стала косу я чесати,
Стала косу я чесати –
Нема чого заплітати.
Була коса – важко нести,
Була коса – важко нести,
Тепер нема чого заплести.

*(Записано в 2009 році від Жорнавської Насті, 1934 р.н.
та Гордієнко Марії Василівни, 1932 р.н.)*

Ой гай, мати, гай

– Ой гай, мати, гай, заміж мене дай,
Та не дай мене заміж за нелюба,
Щоб не було жаль.

Бо моя врода, як чиста вода,
А моє личко хорошеє, рум'янеє,
Як повна рожка.

– Ой, доню, моя, вибирай сама.
Вибирай, доню, щасливу долю,
Ти ще молода.

– Ой, мати моя, вибирала я,
Вибирала я, не вгадала я,
Така доля моя.

Ой мати моя, чи не буде гріха,
Як прийдеться долю покидати
В половині віка?

– Ой живи, доню, краще всіх людей,
Та не жур мене, мої головоньки,
Не сміши людей.

– Ой пропав мій вік, як із маку цвіт:
Сьогодні цвів – завтра впав.
Отак, ненько мій вік пропав.

*(Записано в 2009 році від Жорнавської Насті, 1934 р.н.
Та Гордієнко Марії Василівни, 1932 р.н.)*

Ой на горі чорнобиля

Ой на горі чорнобиля, ой на горі похилився,
Десь мій миленький, чорнобривенький в чужині опинився.
Запрягай, брате, коня, коня вороного
Та й поїдем на чуже село до мого миленького.
Як приїхали в село, а в ньому так весело.
Приїхали на подвір'ячко, а в милого весіллячко.
Як прийшли ми до хати, не знали, що казати,
Чи вітатися, чи питатися, чи назад вертатися?
– Чоловіче, Михайле, щось до нас приїхало,
Чи то родина, чи чужина, чи твоя перша дружина?
– Жінка моя, Тетяно, серце моє кохане,
Ленточки зав'яжи, коси заплети, як ходила, так і ходи.
– Ой на горі чорнобиля і рожеві квіточки,
Що ж ти не сказав, що ж ти не сказав, що в тебе діточки?

*(Записано в 2009 році від Жорнавської Насті, 1934 р.н.
Та Гордієнко Марії Василівни, 1932 р.н.)*

Туман яром, по долині

Туман яром, по долині,
Туман яром, по долині,
А лист широкий на калині,
А ще ширший на дубочку,
А ще ширший на дубочку.
Кличе голуб голубочку:
– Йди, голубко, поцілую,

Йди, голубко, поцілую,
Хоч не свою, так чужую.
– Нащо чужу цілувати,
Нащо чужу цілувати,
А своїй жалю завдавати?
Туман яром, по долині,
Лист широкий на калині.

*(Записано в 2009 році від Жорнавської Насті, 1934 р.н. та
Гордієнко Марії Василівни, 1932 р.н.)*

Ой на морі, ой на морі

Ой на морі, ой на морі стоїть камінь мармуровий,
А на тому каменю стоїть хлопець чорнобровий. (2)

Ой стоїть він, стоїть, Господа просить:

– Допоможи мені, Боже, цю дівчину взяти, (2)

Що не хоче її батько, що не хоче її мати!

Хоч худоби не доб'юся, а з хорошою наживуся! (2)

А худоба – роса Божа: тут – буде, тут – не буде,

А з хорошою дівчиною не встид вийти межи люди. (2)

Бо худоба, роса Божа, всю обору заляже,

А горе тому в світі жити, хто з нелюбом життя зв'яже. (2)

(Записано в 2009 році від Кучеренко Ганни Леонідівни, 1936 р.н.)

Калина- малина

Калина-малина над яром стояла,

Над яром стояла, біло процвітала. (2)

Молодая дівчинонька шиття вишивала,

Шиття вишивала, посилки широкі.

– Зачекай, дівчино, може ці два роки?(2)

– Ой рада б я, милий, та ще й три чекати:

Наврядтись мати за нелюба дати. (2)

– Як будеш, дівчино, на рушник ставати,

Не забудь, дівчино, листа написати, (2)

Листа написати правою рукою

Та його передати бистрою рікою. (2)

В неділю, рано, ще сонце не сходить,

Молодий Ванюша по казармі ходить, (2)
По казармі ходить, листа в руках носить,
Листа в руках носить, командира просить: (2)
– Командире, брате, відпусти додому:
Стукалась новина – йде заміж дівчина. (2)
– Не пуцу, козаче, я тебе самого,
А дам тобі, козаче, коня вороного, (2)
Коня вороного і нове сидельце,
Поїдь в Україну, розвесели серце. (2)

(Записано в 2009 році від Кучеренко Ганни Леонідівни, 1936 р.н.)

Вийду я на гору

Вийду я на гору, на гору крутую,
Стану, гляну, подивлюся на річку биструю.(2)
А на тії річці щука-риба грає,
А там козак молоденький без пари гуляє. (2)
Тільки в нього й пари, що оченьки карі,
Тільки в нього й розмови, що чорнії брови. (2)
– Чорні брови маю, я лише хвалюся,
Тече річка бистра – піду та й втоплюся. (2)
– Не топись, козаче, сизокрилий орле,
А хто ж мене, молоденьку, в цей вечір пригорне? (2)
– Пригортайсь, дівчино, товаришу мому,
Лиш не кажи правди, що мені самому. (2)
Ждала вечір, ждала, не могла дождати,
Та й мусила цюю правду другому сказати. (2)

(Записано 2009 р. від Ткаченко Ольги Григорівни, 1934 р.н.)

Зайшло сонце за віконце

Зайшло сонце за віконце, за вишневий сад,
Взяла парня за рученьку та й повела в сад.
Положила білу *простінь*, положила спать.
А сама сіла коло нього, зажурилася.
– Не журися, дівчинонько, ти будеш моя,
Є у мене кінь вороний, бричка золота.
– Тільки сядеш та й поїдеш до мого двора,

Скажеш: «Тещо, моя мила, я – твій любий зять,
Чи дозволиш твою дочку взять?

Є у мене кінь вороний, бричка золота!»

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Світить місяць, світить ясний

Світить місяць, світить місяць ясний,

А зіроньки миготять.

Не пускає мене мати в сад вишневий погулять.

– Пусти мене, моя мати, я там довго не буду:

Защобече соловейко, послухаю, та й прийду.

– Ой ти, доню моя, доню, неправдива річ твоя!

Відчини своє віконце й слухай всю ніч солов'я!

Відчинила я віконце – ясний місяць у дворі.

Мати зятя вибирає, а донечка – ні!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Найшла чорна хмара

Найшла чорна хмара, а за нею – сива.

– Чи є така друга, як я, не щаслива?

Скажи мені, мамо, де терен ламати?

Скажи, де є щастя, я піду шукати.

– Терен зелененький не треба ламати,

Щастя само прийде, не треба й шукати.

– Десь ти мене, мати, в квітах не купала,

Десь ти мені, мати, щастя не бажала.

– Не раз тебе, доню, я в квітах купала,

Не раз лиха доля в купіль заглядала.

Найшла чорна хмара, а за нею – сива.

– Скажи мені, мамо, чом я не щаслива?

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой піду я в ліс по дрова

Ой піду я в ліс по дрова та й наламаю лома.
Завів мене дурий розум в чужий край, сторонку.(2)
А в чужій сторонці – ні батька, ні неньки,
Тільки в саду вишневому поють соловейки.(2)
– Співай, співай, соловейку, всіма голосами,
А я піду в сад зелений, залиюсь сльозами.(2)
Ой вирву я з рожі квітку та й пушу на воду:
– Пливи, пливи, з рожі квітка, аж до мого дому!(2)
Пливла, пливла з рожі квітка, на камені стала,
Вийшла мати воду брати та й квітку пізнала. (2)
– Квітко моя, квітко з рожі, чого ж ти зів'яла?
Доню моя, доню любя, чого стара стала?(2)
Чи ти сина оженила, чи ти доню віддала?
Чого ж оця з рожі квітка та й на воді зів'яла?(2)
– А я сина не женила, дочку не віддала:
Попалася лиха доля – навіки пропала (2)

(Записано 2009 р. від Загорської Надії Кононівни, 1926 р.н.)

Ой з-за гори кам'яної голуби літають

Ой з-за гори кам'яної голуби літають,
Не зазнала в батька долі, вже й літа минають.

Не зазнала в батька долі, замужем не буду,
Ой чим же я літа свої споминати буду?

Запрягайте, хлопці, коні, коні вороні
Та й поїдем доганяти літа молоді.

Доганяла літа свої на кам'янім мості:
– Ой верніться, літа мої, та й до мене в гості!

– Не вернемось, не вернемось, бо нема до кого:
Було літа шанувати, як здоров'я свого.

Було пізно не лягати, рано не вставати,
Було літа молодії медом напувати.

– Ой як же їх шанувати, як я їх не вмiла,
Бо я була молоденька та й людей не смiла.

Я ранесенько вставала і пізно лягала,
Часті були вечерочки, що й не вечеряла.

Літа мої, літа мої, літа мої втішні,
Ой, як буде добре жити, будьте довговічні!

Літа мої, літа мої, літа молоденькі,
А як буде горе жити, будьте коротенькі!
(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Туга за тугою, журба за журбою

Туга за тугою, журба за журбою:
Віддав мене батько заміж молодію.(2)
Я ж находилася, я ж наробилася,
Від свого роду далеко відбилася.(2)
А брат сестру має та її питає:
– Ой як живеш, сестро, поміж ворогами?(2)
– Отак живу, брате, межі ворогами,
Як тая *кирниця* межі дорогами:(2)
Хто йде – не минає, водиці нап'ється,
А з мене, молоді, кожен насміється.(2)

(Записано в 2009 році від Бабанської Ксенії Степанівни,
1932 р.н.)

Ой, Василю, Василечку, не ходи до мене

– Ой, Василю, Василечку, не ходи до мене,
Ти – багатий, а я – бідна, не візьмеш ти мене!
– Ой хоч візьму, хоч не візьму, то хоч похвалюся,
А на твої очі та на чорні брови та й не надивлюся.
Ой у полі, край дороги, *кирниця* стояла,

Василеві рідна мати коня напувала.
А кінь води не хоче пить, кінь на воду дує,
Бо він знає, бо він чує, де Василь ночує.
Він ночує в чистім полі, де орел літає,
Кличе мати вечеряти – Василя немає.
– Ой вечеряй, моя мати, що ти наварила,
Бо вже мені, молодому, вечеря немила,
Бо я буду вечеряти, де дівчина мила.
Голуб сивий, голуб сивий, а голубка сивіша.
Батько рідний, мати рідна, а дівчина миліша.
З батьком, матір'ю посварюся – гріха наберуся,
А з дівчиною ніч простою – не наговорюся.

(Записано 2009 р. від Смілянець Надії Петрівни, 1934 р.н.)

Ой повій, вітроньку

– Ой повій, вітроньку, з глибокого яру,
Прибуди, мій миленький, з далекого краю.
– Ой рад би я повіяти, коли ж яр глибокий,
Ой рад би я прибувати, коли край *дальокий*.
– Хилитесь, лози, звідки вітер віє,
Дивіться, карі очі, звідки милий прийде.
Хилилися лози та й стали всихати,
Дивилися карі очі та й стали плакати:
– Дайте сокироньку вирубати лози,
Дайте мені хустку витирати сльози.
Тупа сокиронька лози не рубає,
Шовкова хустина сліз не витирає.

(Записано в 2009 році від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Прийшов хлопець під вікно

Прийшов хлопець під вікно:
– Добрий вечір, дівчино!
Добрий вечір, дівко чорноброва,
Чи вечеря готова?
– Зажди, милий, годину, невеличку хвилину,
Нехай же я своїй неньці вечерю наварю.

Вечерю наварю, білу постіль постелю,
Тоді вийду, молодий козаче, з тобою постою.
– Добре тобі, дівчино, по кімнаті ходити,
Ой як мені, хлопцю молодому, на морозі стояти,
На морозі стояти, чашу з медом тримати?
Прикіпають ніжки до доріжки, чаша з медом – до руки.
Ти думаєш, дівчинонько, що я тебе так люблю?
Де найбільше хлопців буде, перед ними насмію.

(Записано 2009 р. від Ткаченко Ольги Григорівни, 1934 р.н.)

Ой на горі росте два дубочки

Ой на горі два дубочки,
Що схилилися докупочки,
Схилилися верхом докупочки,
Де сиділи два голубочки.
Вони сиділи – знялись, полетіли,
В чистім полі, на роздолі сіли.
В чистім полі, на роздолі сіли,
Крилечками круту гору вкрили.
Крилечками круту гору вкрили,
Ніжечками жовтий пісок збили.
Горе тому, хто в цім піску бродить,
Горе тому, хто без пари ходить.

(Записано 2009 р. від Кротюк Ніни Петрівни, 1935 р.н.)

Чого дуб зелений?

Чого дуб зелений, бо близько вода;
Чого дівка гарна, бо ще молода:
Недавно минуло двадцять три года.
Недавно минуло двадцять три года,
А вже тая стежка терном поросла.
Ой заросла терном та ще й терниною,
Де я погуляла іще дівчиною.

(Записано 2009 р. від Сівач Марії Кузьмівни, 1926 р.н.)

Шуміла ліщина

Шуміла ліщина, шумів темний гай,
Вродливу дівчину козак покохав.
– Як хочеш, козаче, моєї краси,
Візьми в мами серце й мені віднеси.
Три дні і три ночі козак сумував,
Четвертої ночі він серце виймав.
Як вийняв він серце – упав і лежить,
Питає в матусі: – Чи дуже болить?
– Болить, мій синочку, вставай, не лежи,
Бери моє серце, дівчині неси!
Прийшов до дівчини, на порозі став:
– Чого ти хотіла, то те я дістав.
– Козаче-соколе, що ти наробив?
Я ж пожартувала, а ти матір убив!
Ти матір убив, не здригнулась рука,
А скільки ж ти випив її молока?
Ти матір убив вона – рідна твоя,
Мене ж ти уб'єш, бо я – чужа!
Носила-тулила до серця свого,
Не знала матуся, що ти виймеш його.
Шуміла ліщина, шуміла вона,
А вродлива дівчина і досі сама.
– Іди ж ти, козаче, у темні ліси,
Шукай собі пару своєї «краси»!

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Біля калини плакала мати

Біля калини плакала мати,
Падали сльози до ніг:
– Скільки ще, синку, тебе чекати
Із невідомих доріг?
Ой ти, калино, рідна сестрице,
В серці не мовкне кам'яний дзвін,
Часто ночами син мені сниться,
Вірю, повернеться він.

Вічная слава всім, хто загинув
В битві кривавій з горем і злом!
Син України десь під Берліном
Спить, як герой, вічним сном.
Хай же на щастя родить калина,
Сонцем ясніє хай долина.
Хай же ніколи матір із сином
Не розлучає війна!

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Усі гори зеленіють

Усі гори зеленіють,
Де багаті жито сіють.
Тільки одна гора чорна,
Де сіяла бідна вдова.
Там сіяла, волочила,
Слізоньками примочила.
Чорна хмара наступає,
Сестра з братом розмовляє:
– Ой, братику-сокілоньку,
Прийми ж мене на зимоньку,
Буду тобі догоджати,
Дітей в хаті колихати.
– Сестро ж моя, перепілко,
Як у тебе дітей трійко,
Буду тобі догоджати,
Дітей з хати виряджати.
– Ідіть, діти, ідіть з хати,
Бо буде дядько обідати.
Мати дітей виряджає,
Дядько скоса поглядає.

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Там, на краю лісу, старий дуб стоїть

Там, на краю лісу, старий дуб стоїть,
А під отим дубом партизан лежить.
Він лежить, не чує, він неначе спить,
А золоте волосся вітер шевелить.
А над ним старенька матінка стоїть,
Сльози витирає, тихо говорить:
– Було в мого батька п'ятеро синів,
А ти, наймолодший, сину мій Андрій.
Як ти був маленький, батько воював,
Він за Україну і життя віддав.
Там на краю лісу старий дуб стоїть,
А під отим дубом партизан лежить.

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Ой сватай, синочку, багачку

– Ой сватай, синочку, багачку,
Багачка, вона не бідна,
Вона приведе волів пару
Та ще й вороного коня.

– Ой піду я в сад погуляти,
Там пташечки пісню поють,
Вони мені душу розривають,
Вони мені спать не дають.

– Ой сватай, синочку, багачку,
Багачка полюбить тебе.
Якщо ж ти полюбиш батрачку,
Батрачка погубить тебе.

– Не треба мені ні багатства,
Не треба мені тих волів,
Навіть не треба вороного,
Бо я вірну дівчину зустрів.

Ой вийду я в сад по малину:
Її там ніхто не збирав.
В саду я зустріну дівчину,
Яку всім серцем покохав.

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Чом ти, білая береза, на яр похилилась?

Чом ти, білая береза, на яр похилилась?
Чом ти, милий, такий гарний, що я і влюбились?(2)

Ой влюбились я у тебе, не було й сімнадцять літ,
Першу нічку я не спала до дванадцяти годин. (2)

А в дванадцятім часочку перший сон уздріла я.
Сняться мені карі очі, темно-русі волоса. (2)

Постелю постіль біленьку, спи, подушечко, сама,
А я піду подивлюся з ким мій миленький гуля. (2)

Пливе човен води повен ще й гострісенький носок,
Чути милого гармошку ще й подружки голосок.(2)

Я з подружкою дружила, з одної чашки чай пила,
Розпроклятая подружка мене з милим розвела. (2)

Кину, кину ключ у воду – нехай накупається,
Дам я миленькому волю – нехай нагуляється (2)

Кину, кину ключ у воду та й не буду витягать.
Якщо ж він мене не любить, то й не буду горювать!

(Записано від Форманчук Марії Гаврилівни, 1934 р.н.)

Тече річечка-невеличечка

Тече річечка-невеличечка, схочу-перескочу.
Віддай же мене, моя матінка, за кого я хочу! (2)

Як віддала, то й приповіла: «В гостях не бувати!
А як прийдеш, моя доню, то вижену з хати!» (2)

Терпіла год, терпіла другий, а на третій не стерпіла:
Перетворилась в сиву зозулю, до роду злетіла. (2)

Прилетіла в сад, сад вишневенький, сіла на калині,
Стала кувать, жалю завдавать всій своїй родині. (2)

Сидить матінка край віконця, рушник вишиває,
А менший брат на порозі ружжо заряджає. (2)

– Дозволь, матінко, дозволь рідная цю зозулю вбити,
Бо вона кує, жалю завдає – горе мені жити! (2)

– Не дозволю я, не дозволю, синку, цю зозулю вбити,
Бо цій зозулі, як моїй дочці, на чужині жити! (2)

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Гора за горою

Гора за горою, біда за бідою.

– Віддай мене, мати, заміж молодою!(2)

Дала мати заміж та ще й приказала,

Щоб я миленького весь вік шанувала.(2)

За лісом не бачу, за вітром не чую,

А за лихим мужем вдома не ночую.(2)

– Пусти ж мене, милий, до броду по воду,

До броду по воду, до рідного роду! (2)

– І сам я не піду, і тебе не пущу,

Бо ти все розкажеш про нашу незгоду. (2)

– Не буду я, милий, нічого казати,

А як будуть питати, то вийду із хати. (2)
Як питає сестра – нічого не скажу,
А питає мати – гірко заплачу. (2)
Не питався батько, не питалась мати,
Як хлинули сльози, то вийшла із хати. (2)
Як хлинули сльози, то я вийшла з хати,
Тоді здогадались і батько, і мати. (2)
Дала мати заміж в Зелену неділю,
Дала гірку долю, де ж я її діну?
(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Ой летіла зозуленька

Ой летіла зозуленька понад круту гору,
Виклювала пшениченьку – осталась солома. (2)
Нащо ж мені та полова, як зерня немає,
Нащо ж мені та родина, як мами немає? (2)
Ой вийду я на ту гору та й гляну на грядку:
Нема мої мами живої, немає порядку. (2)
Ой вийду я на ту гору: пшениця не сходить,
А на маминій могилі косар сіно косить. (2)
Усі діти мамів мають, а я тата маю:
Сім раз води приносила з тихого Дунаю. (2)
Сім раз води я принесла, восьмий – напилася.
Якби ж моя мама жива була, я б не журилася (2)
(Записано від Кнурової Олена Іванівни, 1948 р.н.)

Ой чий то кінь стоїть

Ой чий то кінь стоїть, що сива гривонька?
Сподобалась мені, сподобалась мені тая дівчинонька.(2)

Не так дівчинонька, як біле личенько,
Подай же, дівчино, подай же, гарная на коня рученьку. (2)

Дівчина підійшла, рученьку подала:
– Ой краще б я була, ой краще б я була кохання не знала. (2)

Посади, дівчино, сухую тополю,
Як вона прийметься, то візьму шлюб з тобою. (2)

Ввечері садила – вранці полила,
Сухая тополя, сухая тополя листя розпустила. (2)

Листя розпустила та й почала цвісти.
– Якщо ж ти не любив, нащо писав листи? (2)

– А я писав листи на жартування,
Щоб ти, мила, знала, щоб ти, мила, знала, що таке кохання! (2)

Кохання, кохання з вечора до рання,
Як сонечко зійде, як сонечко зійде, кохання відійде. (2)
(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Літа минають

Літа минають, літа минають,
Бо їх нічим не зупинить.
А серце крає, а серце крає,
А серце крає і болить. } 2

Були ми гожі, цвіли, як рожі,
Цвіли уста, як маків цвіт.
Було кохання, було чекання,
Адже було сімнадцять літ. } 2

Літа минають, літа минають,
І час нам коси побілів,
Та не забути, та не збагнути
Того, що кожен пережив. } 2

Літа минають, літа минають,
І живемо ми, як усі.
І в двадцять років, і в сорок років,
І в сімдесят ми молоді } 2

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

На городі верба ясна

На городі верба ясна, (2)
Там стояла дівка красна. (2)

Вона гарна ще й вродлива, (2)
Її ж доля нещаслива. (2)

Її доля нещаслива: (2)
Нема того, що любила.(2)

Нема його та й не буде: (2)
Розраjali лихі люди. (2)

Розраjali, розсудили, (2)
Щоб ми в парі не ходили.(2)

А ми в парі ходить будем,(2)
Як любили, так і будем (2)

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Ой нагорі, на високій

Ой на горі, на високій, де нескошена трава,
Там стояло дві дівчини, тільки плакала одна.
– Товаришко, подруженько, що я тебе попрошу,
Помири мене із милим, а я тобі заплачу.
Помири мене із милим, а я тобі заплачу.
– Подруженька моя мила, як я буду вас мирить?
Як подивлюся на нього, то аж серденько болить!
Ой на горі, на високій, де вже скошена трава,
Там стояло аж дві пари, розлучилася одна.

(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Дощик накрапає, дощик накрапає

Дощик накрапає, дощик накрапає на білу березу,
А я своєму миленькому сорочку мережу.
Дощик накрапає, дощик накрапає, буде чим журитись:
Не хоче мій милий, не хоче мій милий на мені женитись.
Дощик накрапає, дощик накрапає, зморозило ясен,
Коханнячко прийде, коханнячко прийде, як сонечко ясне.
А я свого миленького, а я свого миленького женила, женила:
Нове коромисло, нове коромисло на ньому побила.
(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

В чистім полі вітер віє

В чистім полі вітер віє,
В річці синяя вода.
– Ти скажи, скажи, калино,
Як попала ти сюда?

– Якось ранньою весною
Хлопець гарний проїжджав,
Довго мною любувався,
А тоді з собою взяв.

Обіцяв мене, калину,
Посадить в своїм саду,
Не довів додому, кинув,
Дунав, що я пропаду.

Я за землю ухопилась,
Стала в полі виростать,
І назавжди залишилась
Одиною стоять.

(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Чорнії брови, карії очі

Чорнії брови, карії очі,
Страшно дивитись в цей час на вас.
Не будеш спати ні вдень, ні вночі,
Все будеш думать очі про вас.

Вас і немає, а ви, мов тута,
Світите в душу, як дві зорі.
Чи в вас улита якась отрута?
Чи, мабуть, справді ви – знахарі.

(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Нікому не збудить

Нікому не збудить:
Батько в домовині вже давно лежить.(2)
Батько в домовині, матінки нема, (2)
Доле моя, доле, доленька моя, (2)
Чом ти не така, як доля людська?(2)
Чом ти не така, як доля людська?(2)
Людям дано щастя, а мені нема!(2)

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928р.н.)

Ой ішли ми низом та низом

Ой ішли ми низом та низом,
Ой ішли ми низом та низом,
Заросла нам дороженька хмизом.
Ой його кінь вороненький,
Він перескочив хмиз зелененький,
А у нього кінь вороніший,
Перескочив хмиз зеленіший.

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928р.н.)

Суха береза в печі горіла

Суха береза в печі горіла,
А свекруха лиха вогонь залила.
Свекруха лиха вогонь залила,
А щоб молода не вечеряла,
Щоб молода не вечеряла,
Без вечероньки спатоньки лягла.
Заснула я сон, як місяць зійшов,
Заснула я другий, як милий прийшов.
– Чи ти мила спиш? Чи ти так лежиш,
Про своє життя думку гадаєш?
– Ой як була я в батька дівкою,
То вмивалася мед-горілкою,
А як стала я молодичею,
То вмиваюся кровавицею.

(Записано від МуканьФросини Данилівни, 1928 р.н.)

Ой поїхав син Ванюша

Ой поїхав син Ванюша на три годи на війну,
Та й покинув Катерину на хазяйстві саму.(2)
Та й покинув Катерину на хазяйстві саму.
Вона ж коні вороні порозбрамовувала, (2)
Вона бричку ще й колеса попрогулювала.
Як приїхав син Ванюшка та йчерез три года: (2)
– Вийди, вийди, Катерино, відчиняй ворота!

(Записано від МуканьФросини Данилівни, 1928 р.н.)

Ой вийду, вийду я на ту гору

Ой вийду я на ту гору,
Подивлюся на долину:
Долина широка,
Калина висока,
Аж додолу гілля гнеться.

А під тою калиною
Стояв козак з дівчиною.
Дівчина стояла,
Сльози проливала,
Свою долю проклинала.

– Ой, якби я була знала,
Не йшла б заміж та гуляла,
У рідного батенька,
У рідної неньки
Горенька була б не знала.

А тепер я мушу знати:
Пізно лягти, рано встати.
Пізненько лягала,
Раненько вставала,
Свою долю проклинала.

Ой вийду я на ту гору,
Подивлюся на той місяць.
– Ой, місяцю ясний,
Який ти прекрасний,
Який заміж мій нещасний!

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928 р.н.)

Ой там за горою, горою

Ой там за горою, горою стелиться туман,
Там виходив до гаю із дівчиною козак.
Вони ходили, ходили, а там циганка була:
– Дай мені ленту червону, правду скажу тобі я!
Як не даси червоної, то тоді дай голубу,
Милий тебе вже покинув, милий кохає другу!

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928 р.н.)

Пішла мати до роду гуляти

Пішла мати до роду гуляти,
Пішла мати до роду гуляти.
Туди-сюди льон-льон,
До роду гуляти.

А з обідця дитину колише,
А з обідця дитину колише.
Туди-сюди льон-льон,
Дитину колише.

А свекруха вечеряти варить,
А свекруха вечеряти варить.
Туди-сюди, льон-льон,
Вечеряти варить.

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928 р.н.)

Червона калина

Червона калина, червона калина
Віконце заслонила, (2)
Там Катя ходила, там Катя ходила,
Цвіт калини ламала, (2)
Цвіт калини ламала, до личенька рівняла,
До личенька рівняла. (2)
До личенька рівняла, з батеньком розмовляла:
– Ой, батечку, ой я, ой я, (2)
Чи буду я така, як ця калина твоя?
– Будеш, донечко, будеш, (2)
Поки у мене будеш, поки у мене будеш.
А як підеш від мене, (2)
Спаде красонька з тебе, спаде красонька з тебе.
Іспаде краса з тебе, (2)
Іспаде краса з тебе, як з калиноньки роса.
Бо в чужої матінки, (2)
Сніданочку нема, сніданочку нема.
Сніданочку нема, (2)

Сніданочку нема, а обід десь під полудень.
Як вечеряти сідають, (2)
Як вечеряти сідають, то по воду посилають:
– Йди, невістко, по воду, (2)
Йди, невістко, по воду, до широкого броду,
Щоб відерця малесенькі, (2)
Щоб були повнесенькі, щоб були повнесенькі.
Повнесеньких не набрала, (2)
Повнесеньких не набрала, слізоньками доливала.

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Ой гора, гора висока

Ой гора, гора висока. (2)
А на тобі, гора, чотири сокола. (2)
Чотири сокола, а п'ята березонька. (2)
Стояла дівчина у платті розовім, (2)
У платті розовім, плаття цвіточками. (2)
Лились її сльозоньки та й ручайками: (2)
– Уїхав милий мій, не знаю куди! (2)
А я осталася, круглая сирота (2)

(Записано від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Шумить, гуде сосонька

(Козацька пісня)

Шумить, гуде сосонька,
Плаче, тужить дівчинонька,
Плаче, тужить і ридає,
На битий шлях поглядає.
Битим шляхом козаки йдуть,
З-під милого коня ведуть.
– Ой, коню мій білогривий,
Скажи мені, де мій милий?
– А твій милий в степу лежить,
Холодної води бажить,
Над криницею похилився,
За серденько ухватився,

Рукою воду набирає,
На серденько поливає,
З товаришем розмовляє:
– Товариші мої милі,
Перекажіть моїй милій,
Нехай вона віддається,
Бо мене вже не діждеться.
А як їй добре буде,
Вона мене не забуде.
А як їй попечеться,
Вона гірко наплачеться.

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Закувала зозулечка

(козацька пісня)

Закувала зозулечка на дубі сидячи,
Заспівав соловейко угору летючи.
Защебетав соловейко – пішла луна вгору.
А дівчина спить при лузі, при битій дорозі.
А спить вона і не чує, як кує зозуля.
А тим часом з-за діброви козак виїжджає,
Бідний коник потомлений насилу ступає.
– Затомився, товаришу, сьогодні спочинеш,
Близько хата, де дівчина ворота відчинить.
А може вже відчинила, не мені, другому.
Швидше, коню вороненький, поспішай додому.
Ось і дуб той кучерявий. Вона! Боже милий,
Виглядала та й заснула, моя чорнобрива!

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Жартівливі пісні

Була в мене парова машина

Була в мене парова машина,
А я її продала,
А за ті гроші музики хороші
Найняла, найняла.
Ой музики мої, ви заграйте мені
Ковалю, ковалю.
А коваль ковалю через ножку валя
Раз -у- раз, раз -у- раз.
Була в мене сіренька хустина,
Та я її продала.
А за ті гроші музики хороші
Найняла, найняла.
Було в мене червоне намисто,
Та я його продала.
А за ті гроші музики хороші
Найняла, найняла.
Ой, музики мої, ви заграйте мені
«Ковалю», «Ковалю».
А коваль ковалю через ножку валя
Раз - у- раз, раз- у- раз.

(Записано від Герезенівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Ой дорогою я корову пропила

Ой дорогою я корову пропила
З кумом Іваном,
З сусідом Степаном,
З кумою Параскою,
З сусідкою Палажкою.
Тепер сиджу та журюся:
За корову боюся.
Що ж буде від милого,

Мого чорнобривого?
Приїхав милий з дороги,
А я йому бух у ноги:
– Що ж я, милий, наробила?
Коровоньку пропила!
Милий милую жалує,
Знов коровоньку дарує:
– Пий, мила, не біда,
Буде ціла череда!

(Записано від Гереженівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Купила мама черевики

Купила мама черевики,
Щоб я танцювала.
Як врзали ті музики –
А я гайда-драла!
Черевики я порвала –
Чоботи купили,
А я геть підлітки відірвала:
Гопака все танцювала!

(Записано від Гереженівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Карате

Був із нею і не знав про те,
Що його дівчина любить карате.
Йому як вгилила – він на землю впав,
Думав, що могила, проте схопився, встав,
Підійшов до неї та й поцілував:
– А хто ж у твій мозок карате напхав?
Вона засміялась – не було кінця.
Тепер з чоловіком підуть до вінця.

(Записано від Гереженівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Ой піду я лужком, лужком

Ой піду я лужком, лужком.
Ну-да-я, ну-да-я!
Там мій милий оре плугом.
Ну-да-я, ну-да-я!
Понесу я йому їсти,
Ну-да-я, ну-да-я!
Чи не скаже мені сісти?
Ну-да-я, ну-да-я!
Вже й наївся, вже й напився,
Ну-да-я, ну-да-я!
Та й на ріллю похилився.
Ну-да-я, ну-да-я!
– Чого лежиш та й думаєш?
Ну-да-я, ну-да-я!
Чого не п'єш, не гуляєш?
Ну-да-я, ну-да-я!
– А я лежжу та й думаю,
Ну-да-я, ну-да-я!
Що погану жінку маю.
Ну-да-я, ну-да-я!
– Який тобі дідько винен,
Ну-да-я, ну-да-я!
Що ти гарний чорнобривий?
Ну-да-я, ну-да-я!
А я руда родилася,
Ну-да-я, ну-да-я!
Чорнявому віддалася.
Ну-да-я, ну-да-я!
А я брови в сажу мажу,
Ну-да-я, ну-да-я!
Чорнявого переважу.
Ну-да-я, ну-да-я!

А я брови підмалюю
Ну-да-я, ну-да-я!
Чорнявого поцілую
Ну-да-я, ну-да-я!

(Записано від Герезенівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Чи не той то Омелько?

Чи не той то Омелько,
Чи не той то Омелько,
Чи не той то Омелько,
Що жне жито помаленьку?
Чи не той то Омелько,
Що жне жито помаленьку?

Він нажав пів снопа,
Він нажав пів снопа,
Він нажав пів снопа,
А хвалиться, що копа.
Він нажав пів снопа,
А хвалиться, що копа.

Він нажав цілий сніп,
Він нажав цілий сніп,
Він нажав цілий сніп,
А каже, що десять кіп.
Він нажав цілий сніп,
А каже, що десять кіп.

А як сяде за обід,
А як сяде за обід,
А як сяде за обід,
То з Омелька ллється піт.
А як сяде за обід,
То з Омелька ллється піт.

Він за мною упадає,
Він за мною упадає,

Він за мною упадає
Ще й сватати обіцяє.
Він за мною упадає
Ще й сватати обіцяє.

– Іди проч, іди проч,
Іди геть, іди проч,
Іди геть, іди проч,
Голівоньки не мороч.
Іди геть, іди проч,
Головоньки не мороч.

Бо ти ледачий, наче пень,
Ти ледачий, наче пень,
Ти ледачий, наче пень:
Жменю жнеш за цілий день.
Ти ледачий, наче пень:
Жменю жнеш за цілий день.

(Записано від Герезенівської Марії Юхимівни, 1931 р.н.)

Балади

Балада – це ліро-епічний пісенний твір з гостро драматичним сюжетом, що виражає з точки зору народної моралі трагічні конфлікти, породжені незвичайними чи фантастичними ситуаціями, вчинками та фатальними збігами обставин в особистому чи суспільному житті⁹².

В Копенкуватому нами записано 15 пісень-балад різного типу. На користь того, що ці тексти належать до жанру балад, свідчать такі аргументи:

- подібність до ліричної пісні;
- наявність сюжету, епічного начала;
- наявність кількох дійових осіб, стосунки яких розкриваються за законами епосу;

⁹² Лановик М., Лановик З. Українська усна народна поетична творчість: Підручник. Київ: Знання-Прес, 2006. С. 305.

- незвичайні, навіть фантастичні події в основі сюжету;
- прийом метаморфози;
- зображені події стосуються окремої людини, а не суспільства чи спільноти;
- дійові особи балади – звичайні люди;
- звичайний герой діє за трагічних обставин;
- балада має трагічне закінчення;
- високий рівень драматичного напруження;
- драматизм виявляється у діалогічній формі;
- спрямованість баладного драматизму на сильний психологічний ефект;
- підкреслена реалістичність, що виявляється у зображенні часу і подій, що відбуваються;
- зображені події відбуваються не в далекому минулому, а недавно;
- усі події, попри присутність фантастичного елемента, є дійсно можливими;
- тут представлено зіткнення сильних характерів у реальному житті;
- дидактичність, що стоїть на стороні традиційних моральних імперативів.

Балада була найулюбленішим жанром поетів-романтиків, а сьогодні залишається улюбленим жанром побутової словесної традиції. Я. Грімм вважав цей жанр неусвідомленим вираженням народного духу. Українські народні балади починають записувати на початку ХІХ століття, а сам термін науково обґрунтував В. Гнатюк у 1900 році в «Етнографічних матеріалах Угорської Русі». Проблема походження жанру причинила появу значної кількості праць в царині фольклористики та літературознавства. Її розглядали О. Веселовський, В. Гнатюк, Я. Грімм, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Лінтур, Г. Нудьга, Т. Персі, О. Потебня, М. Сумцов.

У багатьох роботах розглядає цю проблему П. Лінтур («Баладная песня», «Баладная песня и обрядовая поэзия», «До проблем походження слов'янської баладної пісні», «Баладная песня и народная сказка»). В останній праці він за допомогою історико-порівняльного методу визначає чотири типи балад, що відповідають чотирьом етапам розвитку жанру:

- архаїчна балада;
- епічна балада;
- лірична балада;
- нова балада⁹³.

Григорій Нудьга поділяє балади за часом їх виникнення на три групи:

- найдавніші, в яких розкривається міфологічні уявлення та поетичний світогляд народу;
- історичні;
- соціально-побутові, в яких розкриваються моральні імперативи, етика, родинний устрій, побут народу.

Дослідниця Софія Грица визначає чотири основні групи балад (міфологічні, сімейно-побутові, історичні, соціально-побутові).

Найпоширеніший мотив балад – це нещасливе кохання або трагічні обставини життя. В основі таких творів глибокий психологізм, метаморфоза. Наприклад, балада «**Понад лугом зелененьким**», записна від Плаксивої Олександрри Макарівни, 1934 р.н. Мати не погоджується на одруження сина і проклинає його:

– *Щоб ти їхав – не доїхав,
Щоб додому не приїхав,
Щоб твій коник став горою,
А ти ж, сину, явориною.*

Мати сховалась у полі від дощу під явором, з якого почала рвати листя, щоб витерти лице, і дерево заговорило до неї голосом сина:

*Не рви, мамо, листя з мене,
Бо це ж не явір зелененький,
А це твій син молоденький.*

Мати в розпачі пробачає сина і кличе:

– *Йди вже, сину, додомоньку,
Сватай свою удовоньку!*

На це явір «відповідає»:

– *Пізно, мамо, догадалась,
Бо вдовиця вже віддалась.*

⁹³ Линтур П. Баладная песня и обрядовая поэзия // Русский фольклор. 1965. Т. 10. Москва: Наука. С. 228–236.

До давніх належить також балада «**Не ходи, улане**», записана від цієї ж респондентки. В основі цього тексту також метаморфоза. Трагічні обставини життя призвели до того, що:

*Пішов козак ярмом, пішов козак ярмом, дівка – долиною,
Зацвів козак терном, зацвів козак терном, а дівка –
калиною,*

Ой то ж не терночок, а то ж мій синочок,

Ой то ж не калина, а то моя дитина.

Складається враження що текст цієї балади зазнав часових змін і втрат, відчувається якась неповнота зображуваних подій, відсутність певних складових елементів. У майбутньому необхідно буде пошукати повний текст цієї балади і реставрувати її на основі порівняльного аналізу.

Деякі балади справляють враження страшної кримінальної хроніки з жорстокими і цинічними вбивствами. Переважна більшість таких текстів були поетичним криком-символом української людини, котра переживала руйнацію своєї традиційної культури, а з нею споконвічних моральних вартостей»⁹⁴.

Баладу «**На одній горі сонце сходить**» ми записали від Ольги Григорівни Ткаченко, 1934 р.н. Жонатий чоловік щовечора ходить до дівчини, яка спонукає його убити свою жінку. Чоловік виконує волю коханки. Сусіди дають знати, що зависла загроза життю жінки, її матері. Однак події розгортаються швидко, стрімко. Старенька застає трагедію: «Лежить доня на подвір'ї, кров'ю істікає». У розпачі мати гукає:

– *Доню моя, доню моя, чом ти провинила?*

Ой що ж твоя кров червона всю землю покрила?

– *Мамо моя, мамо моя, я зовсім не винна,*

– *Тільки винна та дівчина, що підговорила,* – відповідає нещасна.

Зафіксовано нами баладу про дівчину, що помандрувала зі спокусником. У Копенкуватій вона має назву «**Їхали козаки із Дону додому**». Легковажна дівчина спокушається на обіцянку козаків «в нас будеш жити, як попова дочка», «будеш мед-вино пити», «будеш ходити у шовку та злоті», покидає рідний край і

⁹⁴ Пастушенко Н. Етичні вартості традиційного українця в баладах про дівчину, що помандрувала зі спокусником // Народознавчі зошити. 1996. № 3. С. 172.

мандрує за чужинцями, порушує закони вірності традиціям роду. Вона пішла не з любові, втратила дівочу честь, тому піддається у баладі осуду. У світоглядних уявленнях українців утвердилася думка про те, що переступ моральних законів дівчиною до шлюбу є злочином, безчестям родини, що карається вигнанням з батьківського дому, навіть смертю. Спокусники поглумились над дівчиною:

Прив'язали Галю до сосни косами:

– *Вже ж ти не повернеш до рідної мами.*

Прив'язали Галю, сосну підпалили.

Сосна догоряє, дівча промовляє:

– *А хто дівчат має, нехай навчає,*

Нехай на вулицю гулять не пускає.

Дівчину прив'язують косами до сосни, яка символізує весільне гільце (дереvence), священне дерево. А ми знаємо, що в українській звичаєвості священні речі, після того, як вони виконали свою функцію, годилося спалити⁹⁵. Саме тому сосну підпалюють. Моральний імператив звучить у словах спокути дівчини:

– *А хто дівчат має, нехай навчає,*

Нехай на вулицю гулять не пускає.

Мотив трагічного кохання звучить у баладах «**Ой зійшов місяць, зійшов ясний**», «**Згадай, як зорі нам світили**», «**Ой сватай, синочку, багачку**». На заваді коханню стають економічна нерівність, людський поговор, рідня. Ці балади вирізняються високою мірою драматичного напруження, яке набуває трагічного характеру. Конфліктна ситуація в основі баладного сюжету зворушує до глибини душі, викликає спектр емоцій. Протистояння батьків і дітей у баладі завжди закінчується трагічно для останніх. На заборону матері одружуватися з коханою дівчиною син відповідає самогубством:

Вдруг вистріл у хаті роздався –

Синочка на світі нема,

Не б'ється вже більше серденько,

Бо в серденьку пуля була.

⁹⁵ Пастушенко Н. Етичні вартості традиційного українця в баладах про дівчину, що помандрувала зі спокусником // Народознавчі зошити.1996. № 3. С. 173.

Чаклунство з описом його наслідків – це поширений баладний сюжет. Про отруєння невірною нареченою йдеться у баладі «**Ой не ходи, Грицю**». Тут описується процес приготування чарівного трунку. Чаклунство залишається непокараним, дівчина помстилася за зраду і не шкодує:

– *Ой у мому серці та й жалю немає,
Нехай же Гриць разом та двох не кохає,
Нехай він не буде ні їй, ні мені,
Нехай достанеться та й сирій землі.*

У цій баладі спостерігаємо прийом нарощування психологізму через градацію дій в часі:

*У неділю рано зілля копала,
А у понеділок – переполоскала,
У вівторок рано та й зілля варила,
А в середу рано Гриця отруїла.
Як прийшов четвер – то вже Гриць помер,
А прийшла п'ятниця – поховали Гриця.
А в суботу рано мати дочку біла:
– Ой нащо ж ти, дочко, Гриця отруїла?*

В українських народних баладах звучить мотив вірності в коханні. Козак гине, але залишається вічно жити у дівочому серці. Ця тема звучить у баладі «**Оксана**». Дівчина проводить на війну коханого і просить:

– *Вернись, соколе, буду тебе вірно любить.*

Коханий гине, а про його смерть Оксану сповіщає соловейко:

– *Ой вийди, Оксано, приніс тобі звістку:
Загинув твій любий козак.
З тих пір вже Оксана в садок не ходила,
Милому букет не рвала.
І більше Оксана тих слів не чувала:
«Оксано, дружино моя»...*

Опитування наших респондентів свідчить, що ця балада набула популярності у 40-х – 50-х роках ХХ століття, коли багато жінок залишилися вдовами, а дівчата – вічними нареченими.

Мотив зрадливого кохання є основним в баладі «**Ой у лісі, під білою березой**». Марусю зраджує коханий, і вона закінчує своє життя в глибинах ріки. Тут простежується символічна

парадигма *вода-кохання*. Потопати у глибинах вод – значить занурюватися у чуттєвість, гинути від кохання.

– *Ой ти, річко, широка, глибока,
В тобі бистра холодна вода,
Занеси мене, річко, далеко,
Щоб не знала матінка, де я.*

У баладі постають образи смерті, могили:

*У неділю, рано-пораненьку,
Пастушки по череду ідуть.
А вже ж тую Марусю нещасну
Молодою в могилу кладуть.*

У цьому тексті реперезентована дидактична тенденція, притаманна народним українським баладам. Мораль звучить в епілозі, а її зміст посилений емоційним застереженням:

*Ой дивіться ви, хлопці й дівчата,
До чого ж ця любов довела,
Що така молода дівчина
Із любові в могилу лягла.*

Село Копенкувате під час війни було в центрі подій. Про це йдеться в оповіді про історію села, усних переказах, зафіксованих нами. Природно, що у селі побутують балади на історичну тематику, зокрема баладний новотвір «**За великим селом, за Оришком**».

Події розгортаються під час Великої Вітчизняної війни. На полі бою залишилися поранені і мертві воїни, серед них і молодий лейтенант. На поле приходить жінка-мародерка і починає знімати чоботи, одягу з лейтенанта. Всю «здобич» приносить додому в подарунок чоловікові. Той схвалює її вчинок, тішиться «дарами». Але в кишені гімнастюрки вони знаходять документи власного сина. Жінка голосить:

– *Ой прости, ой прости, мій синочку,
Твоя мати тебе роздягла.*

Питома вага балад серед усього фольклорного масива у Копенкуватуому залишається високою, хоча їх тематичний діапазон значно звузився у порівнянні з минулим. Найбільше балад присвячено темі кохання. В них виражено морально-етичні переконання українців, а їх дидактична спрямованість досить очевидна. Конфлікти, що в їх основі, лише тоді набувають

драматичного характеру, коли одна зі сторін протистояння виражає певний ідеал, викликає емоційне зворушення. Сюжет балад побудований таким чином, щоб тримати слухача чи читача у напруженні. Велику роль у цьому відіграють як композиція балади загалом, так і окремі її компоненти: метафоричні порівняння, поетичні паралелізми⁹⁶.

На одній горі сонце сходить

На одній горі сонце сходить, на другій – заходить,
Там жонатий до дівчини щовечора ходить.
Ой як прийшов до дівчини:
– Добрий вечір, серце!
Вона йому відказала:
– Убий жінку сперше!
Убий жінку, ще й дитину, положи на лавку,
Тоді прийдеш ізвечора, та й будеш до ранку.
– Ой як же я буду різать, як же буду бити,
Моя жінка, як голубка, та й буде просити.
– Закрий вікна, закрий двері, іди в корчму пити,
А як прийдеш із корчми, почни її бити.
Ой прийшов же він додому, став ножа точити,
Його жінка догадалась та й стала просити:
– Зажди, милий, зажди, милий, хоч час, хоч хвилинку,
Нехай же я нагодую малую дитинку.
– Тоді будеш, моя мила, дитя годувати,
Як я піду до Дунаю ножа полоскати.
Як пішов він до Дунаю ножа полоскати,
Добрі люди-сусідоньки дали ненці знати.
Іде ньєнка, йде старєнка, дрібнєнєко ступає –
Лежить доня на подвір'я кров'ю істікає.
– Доню моя, доню моя, чим ти провинила,
Ой що твоя кров червона всю землю покрила?
– Мамо моя, мамо моя, я зовсім не винна,
Тільки винна та дівчина, що підговорила.

(Записано 2009 р. від Ткаченко Ольги Григорівни, 1934 р.н.)

⁹⁶ Козловський В. Категорія драматичного в українській народній баладі // Народна творчість та етнографія». 2004. № 6. С. 75.

За великим селом, за Оришком

За великим селом, за оришком,
Там немало бійців полягло,
А між ними був ранений тричі
Ще зовсім молодий лейтенант.
Лейтенанта усі поважали
За хорошу хоробрість в бою,
Бо він перший ішов у атаку
І вів першим частину свою.
Коли бій відступився далеко
І не було вже чути гармат,
Із села повиходили люди,
Дехто вийшов своїх пізнавать.
І пішла якась жінка старенька,
Що не можна обличчя пізнать,
Нахилилась над раненим близько,
Стала чоботи з нього знімать.
– Не знімайте, прошу, не знімайте,
Не знімайте, бо больно мені,
Бо із ваших, я добре це знаю,
Що із ваших є хтось на війні.
А на ранок старий стару хвалить:
– Добрий одяг мені принесла.
– Ось і гроші, якісь документи,
Я у нього в кармані знайшла.
Положила на стіл фотокартку,
Похилилась, на стіл ізлягла:
– Ой, прости, ой, прости, мій синочку:
Твоя мати тебе роздягла.
(А тоді сусід привіз на возі цього сина мертвого)
То сусіда, товариш старого,
Дядько мертвого сина привіз.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Понад лугом зелененьким

Понад лугом зелененьким (2)
Брала вдова льон дрібненький.
Вона брала-вибирала, (2)
Тонкий голос подавала.
А там Василько сіно косить, (2)
Тонкий голос переносить.
Кинув косу додолоньку, (2)
А сам пішов додомоньку,
Сів собі на лавоньку, (2)
Схилив сумно голівоньку.
Вийшла з хати стара мати, (2)
Стала Василя питати:
– Чого сидиш та й думаєш, (2)
Чого не п'єш, не гуляєш?
– Дозволь, мати, вдову брати, (2)
То буду пити ще й гуляти.
– Не дозволю вдову брати: (2)
Вдова вміє чарувати.
Зчарувала мужа свого, (2)
То зчарує й сина мого.
Та син матір не послухав, (2)
Всідлав коня та й поїхав.
Пішла ж мати до кімнати, (2)
Стала сина проклинати:
– Щоб ти їхав – не доїхав, (2)
Щоб додому не приїхав,
Щоб твій коник став горою, (2)
А нагайка – гадиною,
А ти – явориною.
Пішла мати жито жати, (2)
Став тут дощик накрапати,
Стала мати утікати, (2)
Щоб під явором сховатись.
Стала листя з нього рвати, (2)
Щоб ним лице утирати.
– Не рви, мамо, листя з мене: (2)

Будеш мати гріх за мене.
Бо це ж не явір зелененький, (2)
А це ж твій син молоденький.
– Йди вже, сину, додомоньку, (2)
Сватай свою удовоньку.
– Пізно, мамо, догадалась, (2)
Бо вдовиця вже віддалась.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой зійшов місяць, зійшов ясний

Ой зійшов місяць, зійшов ясний та й усю долину освітив.
Як освітив всю долину, то став за хмари заходить. (2)
А в тій долині є хатина, там повсігда вогонь горить,
Там мати дочку навчає, а дочка заплакана сидить. (2)
– Не плач ти, доню, не журися, ти ж в мене донечка одна,
Не жди, не жди, кого любила: його на світі вже нема. (2)
Багато хлопців поверталось, багато деяких нема,
Багато дівчат повінчалось, а ти чого сидиш сама? (2)
Іди, дитино, за старого, старий – це парочка тобі.
– Як віддаси мене за нього, то буду гнить в сирій землі! (2)
Та в ту хвилину стало тихо, лиш було чути плач дочки.
На другий вечір за нелюба давала Галя рушники. (2)
Ой зійшов місяць, зійшов ясний та й усю землю освітив,
По морю плавали два трупа, а кінь по берегу ходив. (2)
(Записано 2009 р. від Гевел Ніни Іванівни, 1929 р.н.)

Згадай, як зорі нам світили

– Згадай, як зорі нам світили, як соловейко щебетав,
Згадай, як ми з тобою сиділи, згадай, що ти мені казав.
Я твого слова послухала, бо я ще була молода,
Свій край рідненький полишила, з тобою я поїхала.
А ти завіз мене далеко, за кругі гори і моря,
Сам полюбив собі другу, я ж залишилася сама.
Куди не піду – чужі люди, куди не піду – пропадай!
Ой піду, піду в сад зелений із соловейком розмовлять.
А в тім садочку тече річка, у ній я маю потопать.

Прощай прощай, коса дівоча, більше не буду заплітати.
Шуміли верби і діброви, шуміла в лузі калина.

– Прощай, прощай, мій вірний друже,
Мені вже вічна могила.

(Записано 2009 р. від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Ой сватай, синочку, багачку

Ой сватай, синочку, багачку, багачка – не те, що бідная:

Вона приведе волів пару і ще й вороного коня. (2)

Сиджу я з богачкою в садочку, багачка так радо сидить,

А чогось на моєму сердечку, неначе той камінь лежить. (2)

Сиджу з багачкою в садочку – так радо поють солов'ї!

Почув же я голос милої аж там, на найвищій скалі: (2)

– Ой сватай, миленький, багачку, щасливо вам в світі прожить,

А ти, Дніпро-річко, роздайся, ви, хвилі, мене приберіть. (2)

Ускочила дівчина в воду, так радо вода прийняла...

...Покинув багачку в садочку, побіг, де миленька була. (2)

А витяг миленьку на берег, вона вже була нежива.

На ній було шовкове плаття, круг шию коса обвила... (2)

– Послухай, мій любий синочку, що буду тобі я казати:

А завтра святая неділя, ми будем весілля гулять. (2)

– Послухайте, рідна матенько, що буду тобі говорити:

А завтра, в святую неділю, ти будеш мене хоронити (2)

Вдруг вистріл у хаті роздався – синочка на світ нема,

Не б'ється вже більше серденько, бо в серденьку пуля була. (2)

– Ой хто ж мені сина підійме, щоб я веселенька була?

Тому б я дала волів пару та ще й вороного коня! (2)

(Записано 2009 р. від Ткаченко Ольги Григорівни, 1934 р.н.)

Ой вишенько, черешенько

Ой вишенько, черешенько, чом рясно не родиш?

Молодая дівчинонько, чом гулять не ходиш?

– Ой, як мені рясно родить за високим тином?

Як же мені гулять ходять за вдовиним сином?

Ой та вдова молодая чарувала сина,
Чарувала руки й ноги, ще й чорнії очі,
Щоб не ходив до дівчини та й темної ночі.
(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

В чистім полі вітер віє

В чистім полі вітер віє,
В річці синяя вода.
– Ти скажи, скажи, калино,
Як попала ти сюда?

– Якось ранньою весною
Хлопець гарний проїжджав,
Довго мною любувався,
А тоді з собою взяв.

Обіцяв мене, калину,
Посадить в своїм саду,
Не довів додому, кинув,
Думав, що я пропаду.

Я за землю ухопилась,
Стала в полі виростать,
І назавжди залишилась
Одинокою стоять.

(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 р.н.)

Була в батька дочка

Була в батька дочка, Маруся одна,
Їй циганка гадала, щоб заміж не йшла.
– Не йди, дівко, заміж – в світі проживеш,
А як вийдеш заміж – то в море впадеш.
Сповнилось Марусі вісімнадцять літ,
Наїхало сватать: кінця-краю *ніт*.
От приїхав хлопець з чужого села:
– Чи підеш, Марусю, заміж за мене?

Мій батько багатий, він вистроїв мост,
Широкий, далекий, за тисячу *вьорст*.
А по тому мосту вагони ідуть,
В середнім вагоні Марусю везуть.
Сиділа Маруся й дивилась в вікно,
Схилилась – упала у море, на дно.
Бодай та циганка в світі прожила,
Вона Марусі правду сказала.

(Записано в 2009 році від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Оксана

Ой там, у садочку, соловейко щебече,
Він кличе Оксану у сад:

– Ой вийди, Оксано, приніс тобі вістку: тебе у саду жде
козак...

Оксана, мов пташка, у сад прилетіла, милому букет нарвала,
Військову шинель обняла руками і гірко плакати почала.

Козак сів на коня, махнув хустиною, а кінь копитами
дзвенить.

Оксана кричала:

– Вернися, соколе, буду тебе вірно любити!

– Ой вернися, мила, вернись чорнобрива, якщо не
розлучить війна.

Тоді будеш, мила, ти дуже щаслива і вірна дружина моя.

Ой там, у садочку, соловейко щебече, він кличе Оксану у
сад:

– Ой вийди, Оксано, приніс тобі звістку: загинув твій
любий козак.

З тих пір вже Оксана в садок не ходила, милому букет не
рвала.

І більше Оксана тих слів не чувала: «Оксано, дружино
моя»...

*(Записано 2009 р. від Жорнавіської Насті, 1934 р.н.
та Гордієнко Марії Василівни, 1932 р.н.)*

Ой у лісі, під білою березой

Ой у лісі, під білою березой,
Ясний місяць із неба світив,
Там сиділа русява Маруся,
А їй Ваня слова говорив:
– Ой ти гарна, ти гарна, Марусю,
Як та роза в вишневім саду.
Та шукай собі хлопця другого,
А я ж для себе другу знайду.
Ой побігла, побігла Маруся,
Проминула вишневий садок,
Стала вона й заплакала:
Пригадала глибокий ставок.
– Ой, ти, річка, широка, глибока,
В тобі бистра холодна вода,
Занеси мене, річко, далеко,
Щоб не знала матінка, де я.
У неділю, рано-пораненку,
Пастушки до череди ідуть.
А вже ж тую Марусю нещасну
Молодую в могилу несуть.
Ой дивіться ви, хлопці й дівчата,
До чого ж ця любов довела,
Що така молода дівчина
Із любові в могилу лягла.

(Записано 2009 р. від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси

Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси, (2)
Чия ж то дівчина розпустила коси?
Коси розпустила, гулять не ходила. (2)
Козак має жінку, а вона полюбила.
Козак має жінку ще й діточок троє, (2)
А його серденько крається надвоє.

Крається надвоє, на дві половини: (2)
Одна – для козака, друга – для дівчини.
(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Ой, не ходи, Грицю

Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки-чарівниці.
Одна дівка Галя та всі чари знала,
Вона ж того Гриця та й причарувала.

У неділю рано та й зілля копала,
В понеділок рано та й прополоскала,
У вівторок рано та й зілля варила,
А в середу рано Гриця отруїла.

Як прийшов четвер – та вже Гриць помер,
А прийшла п'ятниця – поховали Гриця.
А в суботу рано мати дочку била:
– Ой нащо ж ти, дочко, Гриця отруїла.

– Ой у мому серцю та й жалю немає:
Нехай Гриць же разом та двох не кохає!
Нехай він не буде ні їй, ні мені,
Нехай достанеться та й сирій землі...

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Їхали козаки із Дону додому

Їхали козаки із Дону додому
Та й зустріли Галю, забрали з собою. (2)
– Їдем, Галю, з нами, з нами козаками,
Буде тобі краще, як в рідної мами. (2)
А в рідної мами грубая сорочка,
В нас будеш ходити, як попова дочка. (2)
А в рідної мами треба все робити,
А з нами, козаками, будеш вино пити. (2)
А в рідної мами все в тяжкій роботі,

В нас будеш ходити у шовку та злоті. (2)
 Галя дурна була, розуму не мала:
 Сіла на коника, з ними поїхала. (2)
 Мандрує дівчина, мандрує хороша,
 Тільки золотіє її жовта коса. (2)
 Як примандрували та до зелен-дуба:
 – Вертайся, дівчино, бо ти нам не люба. (2)
 Як примандрували до чистого поля:
 – Вернися, дівчино, бо в ніженьки коле. (2)
 Та й примандрували та до зелен-жита:
 – Вернися, дівчино, бо ще будеш бита. (2)
 Привели дівчину та й до зелен-гаю:
 – Вертайся, дівчино, бо ми жінок маєм. (2)
 – Не можу, козаки, додому вертати,
 Краще мені в лісі у муках сконати. (2)
 Прив'язали Галю до сосни косами:
 – Вже ж ти не повернеш до рідної мами. (2)
 Прив'язли Галю, сосну підпалили,
 Сосна догоряє, дівча промовляє: (2)
 – А хто дівчат має, нехай навчає,
 Нехай на вулицю гулять не пускає. (2)

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Не ходи, улане

– Неходи, улане, не ходи, улане, яром-берегами,
 Не в'яли серденька, не в'яли серденька чорними бровами.
 – Чорні брови маю, чорні брови маю, ними не хвалюся,
 Ними не хвалюся, ними не хвалюся, а піду та й втоплюся.
 – Не топись, козаче, не топись, козаче, бо дівчина плаче.
 – Нехай вона плаче, нехай вона плаче, вона переплаче.
 Нехай вона тужить, нехай вона тужить, вона перетужить.
 Пішов козак яром, пішов козак яром, дівка – долиною,
 Зацвів козак терном, зацвів козак терном, дівка – калиною.
 Ой то ж не терночок, та й ото ж не терночок, а то ж мій синочок.
 Ото ж не калина, ото ж не калина, то ж моя дитина.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1934 р.н.)

А у вдови та дві дочки

А у вдови та дві дочки,
Обидві вони близнючки,
Обом було по двадцять літ.
Старшу любили, а меншу – ні.
Старша меншу манила:
– Ходімо, сестро, до броду,
Подивимося на воду:
Котра з нас краща на вроду.
Старша меншу втрутила –
Біла хусточка сплинула.
– На тобі, сестро, хусточку,
Занеси мамі вісточку;
На тобі, сестро, обручку,
Витягни мене за ручку;
На тобі, сестро, золотий пояс,
Втягни мене хоч на час!
Ой там на селі смеркає,
А вдова дочку шукає.
Засвіти вдова свічечку,
Пусти її на річечку:
Ой там, де свічечка горіла,
Там твоя дочечка сиділа;
А де свічечка крутилась,
Там твоя дочка втопилась.

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Родинно-обрядова творчість села Копенкувате

Весільна обрядовість

Українське весілля складеться з таких етапів:

- 1) передвесільний: сватання, звручини;
- 2) приготування до весілля: запрошення на весілля, випікання короваю, виготовлення гільця, дівич-вечір (вінкоплетення);
- 3) власне весілля: посад, розплетени, батьківське благословіння, приїзд нареченого, гостина, «викуп» нареченої, прощання нареченої з рідними, від'їзд подружжя до дому молодого, гостина в домі нареченого, «комора»;
- 4) післявесільний обряд: понеділкування, пропій чи презва.

Упродовж свого існування весільний обряд у Копенкуватуму зазнав деяких змін. Уже перший етап, сватання, тут має свої особливості і варіанти.

Перший варіант. *Хлопець присилає своїх батьків на договір. Ті приходять з хлібом і питають: «Чи можна сідати?». Якщо господарі дому дають згоду, то сідають за стіл, накритий скатертиною, кладуть на нього хліб. Коли господарі розрізали хліб, то ото й був сигнал до початку розмови.*

Через тиждень присилають старостів. Вони заходять до хати і починають розповідь про те, що йшли вони, йшли, а попереду бігла куниця і заскочила у це двір, де живе красна дівця. Старости питають: «Чи ж ми сюди попали?» Їм відповідають: «Сюди, сюди!» Після такої відповіді заходить дівчина з рушниками, перев'язує ними старостів. Вже тоді заходить рідня з батьками, всі сідають за стіл і домовляються про весілля.

(Записано від Плаксивої Олександрі Макарівни, 1937 р.н.)

Другий варіант. *Старости приходять до батьків нареченої і кажуть: «Бачили, що летіла зозуля, нам треба її знайти. Вона, мабуть, залетіла до іншої хати. Де ж та зозуля?» В цей момент*

виходить молода. Сватам каже: «Щоб ви не втекли, то ми вас перев'язуємо». Дівчина перев'язує сватів рушниками, а жениха хусткою і звертається до нього такими словами: «Дарую тобі хустку, що береш мене за дружину».

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Дівчина сама виготовляла рушник: пряла нитку, скручувала її, звивала у клубок, ткала на верстаті, визначала узори, символи-знаки, розкладала їх в уяві на полотні, вишивала, і цим уподібнювалася Творцеві. Кількість виготовлених рушників могла досягати тридцяти-сорока. Ця традиція зберігалася до початку ХХ століття. Зразки вишиваних весільних рушників нам удалося зафотографувати. З часом домоткані та вишивані рушники змінили магазинні, які виготовлялися зі спеціального шторного полотна. В довжину вони мали до 2-х – 3-х метрів, а в ширину – 40 – 50 см.

Весільний рушник. Фото.

Ритуальне «зав'язування» було знаком вдалого сватання. Вчені вважають, що цей звичай походить з давніх часів, коли гостей-чужинців зв'язували допоки не з'ясувалося, чи все, сказане ними, було правдою, чи дійсно цей рід достойний, чи можна до нього віддавати дівчину.

Якщо дівку хочуть віддати заміж, то мати приймає хліб і кладе його на полицю або край стола.

На знак відмови дівчина підносила парубкові гарбуза (донині ця традиція не збереглася). Сватання відбувалося ввечері, щоб на випадок відмови односельці не помітили ганьби. З цієї ж причини не годилося під час сватання співати пісні.

Коровай

Весільний коровай. Фото.

Важливою частиною підготовки до весілля є приготування короваю. Пекти коровай запрошують парну кількість жінок що гарно прожили життя у шлюбі, мають дітей, ладно ведуть домашнє господарство. Весільна мати пов'язує коровайницям нові «хвартухи», які було придбано у великій кількості заздалегідь і перев'язує рушниками. Хрещена мати також топила піч «під коровай». У селі Копенкувата коровай печуть в четвер, вдень. Знаною старшою коровайницею на селі була Фюзеляж Анастасія, 1922 р.н. Вона використовувала спеціальні форми, розфарбовувала коровай фарбами, прикрашала квітами та птахами.

Майстерно печуть короваї Плаксива Олександра Макарівна, Кнурова Олена Іванівна.

*Івана Макарович тримає коровай, випечений
Олександрою Макарівною.*

Старша коровайниця відповідає за вдалу випічку короваю. Вона перев'язує спочатку першу пару коровайниць рушником, потім звертається до старости:

Ст. коровайниця:

- *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть молодому (молодій) коровай розчинити!*

Староста:

- *Хай Бог благословить!*

Ст. коровайниця:

- *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть вдруге молодому (молодій) коровай розчиняти!*

Староста:

- *Хай Бог благословить!*

Ст. коровайниця:

- *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть втретє молодому (молодій) коровай розчиняти!*

Староста:

- *Хай Бог благословить!*

Коровайниці співають:

*Благослови, Боже,
І татку, і мати,
Своєму дитяті
Коровай розчиняти.
І в другий раз у Божий час...
І в третій раз у Божий час.*

Починають місити по черзі, по парі коровай. У Копенкуватому побутує традиція перев'язування коровайниць рушником у пару, що символізувало міцну родину у майбутньому.

Коровайниці співають:

*А з суботоньки на неділеньку година,
А з суботоньки на неділеньку година,
Та зійшлася, з'їхалась Катрусина родина,
Та зійшлася, з'їхалась Катрусина родина.
Ой знесли, звезли сім мірок муки на короваль,
Ой знесли, звезли сім мірок муки на короваль.
Ой гоже-гоже буде пшеничний короваль,
Ой гоже-гоже буде пшеничний короваль.
Ой знесли-звезли сім кіп яєць на короваль,*

*Ой знесли-звезли сім кіп яєць на короваль.
Ой гоже-гоже буде на яйцях короваль,
Ой гоже-гоже буде на яйцях короваль.
Та ніхто не вгадає, що в нашім коровалю
З семи ланів пшениця, з семи керниць водиця,
З семи курочок яйця, що несли місяця марця.
Ще й майове масло – дивитися красно!
(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.).*

Місять коровай:

*Як ми коровай місили,
Гуртом воду носили
Не з джерела, не з річки,
А з чистої кринички.
Місили коровай сестричці.*

Вироблений коровай кладуть на віко від діжі, посипане мукою і ставлять на теплому місці, щоб тісто сходило:

*Рости, рости, короваю:
Ширше від Дунаю,
А вище від плота,
Краще срібла-злата*

Коли садять коровай у піч, то співають:

*1) Наша піч регоче,
Короваю хоче,
А челюсті посміхаються,
Короваю дожидаються.*

*2) А в нашої печі
Золотії плечі,
А срібнії крила,
Щоб нам коровай гнітила.*

Поки коровай печеться, мати нареченої чи нареченого пригощає коровайниць і дарує їм шерстяні хустки.

Коровай виймають з печі і співають:

*Короваю наш, раю,
Я тебе убираю
То в шовк, то в барвінок,
То в пахучий васильок,*

*То в рожевії квіти,
Щоб родилися діти*

З випіканням короваю пов'язана низка прикмет. Наприклад, якщо він репне, то молодим не судилося жити у парі, пригорить – зять чи невістка будуть мати важку вдачу, погано зійшло тісто – молоді житимуть у злиднях і т.п. У зв'язку з цим коровайниці дуже ретельно спостерігали за процесом випікання, ставилися до цього з великою відповідальністю.

Окрім короваю, для весільного обрядодійства випікають голуби, качки, «подарунки», шишки. Остання назва походить від схожості виробу із сосною шишкою, яка є символом життєвої сили.

Робили шишки в такий спосіб: *«Тісто розкачували коржем і різали на смуги шириною 7–8 см., які підрізали з одного боку ножем, згортали в «качалочку» так, щоб один бік залишався гладеньким (це був низ), а другий, порізаний, розпустився квіткою – це був верх шишки».*(Записано від Плаксивої О. М.)

Пісні коровайниць відзначаються своєрідною образністю, використанням специфічних конкретних числових виразів, гіперболізацією, вживанням метафор. На коровай беруть муку з пшениці, що сім років у стозі стоїть, носять воду з семи криниць або навпаки – несуть *«три хунти мучиці; три ложки водиці»*. Сакральне число 7 причетне до Місяця. Вимірюючи тісто, жінки співають, що вода для святого короваю взята з 7 криниць, мука з 7 міхів пшениці, зрослої на 7 полях; до короваю вбито 7 яєць від 7 білих курей, масло для короваю – з 7 кадовбів, збите з молока від 7 телиць⁹⁷. Сім – це символ, що постав із певних біофізичних властивостей.

Символізацію числа «три» пояснено кібернетично: «три» – мінімальна кількість повторів, яка сприймається як значуща, як «сигнал», а не «шум» (два повтори можуть бути сприйняті як випадковий збіг). Символізацію числа «сім» біофізики виводять з властивостей людської пам'яті: сім знаків – максимальний об'єм «миттєвого» усного запам'ятовування та відтворення. Оскільки в архаїчних культурах знання запам'ятовувалися і передавалися усно, то, очевидно, саме цим пояснюється стабільне значення

⁹⁷ Наливайко С.І. Индоарійські таємниці України. Київ: Просвіта, 2004. С. 153.

«семи» як «усієї можливої кількості», «межі», «нарешті, просто «як завгодно багато». «Сім» у фольклорі також обов'язково фіксує певний стійкий зв'язок понять⁹⁸.

Спираючись на праці провідних учених, сучасна дослідниця І. Щербина переконує, що коровай символізує:

- 1) предмет жертвоприношення богам;
- 2) жертвний предмет богів людям;
- 3) предмет трансубстанції хліба в тіло, муки у кров;
- 4) складовий символічний елемент кровомішання та єднання двох родів;
- 5) символ небесних подругів сонця та місяця;
- 6) символ молодого та молодої;
- 7) символ подружнього життя молодих;
- 8) символ добробуту, родючості, життєдайності⁹⁹.

М. Сумцов вважав, що ритуальний хліб замінив з часом жертвну тварину, корову, тому в тексті пісні «*коровай багатий, коровай рогатий*». Елементи цього обряду тісно пов'язані з народною магією, в основі його культ сонця (кругла форма), культ вогню (піч), культ води (непочата вода з семи чи трьох криниць), культ зерна (мука з семи чи трьох млинів), культ дерев (шишки на короваях), культ яйця (40 штук яєць).

Під час випікання короваю годиться говорити тихо, лагідно, співати пісні, подібні до замовлянь, які б сприяли зросту тіста і добробуту молодих, навіть думки повинні бути позитивними:

*Міси, сестрице, короваль,
Нічого злого не думай.
Тільки думай та гадай,
Щоб був хороший короваль*

(Записано у 2009 році від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.).

Пісню

*«Я на коровай ішла,
Коробку яєць несла.
Передибали мене хлопці,
Побили яйця в коробці –*

⁹⁸ Новикова Марина. Коментар // Українські замовляння. Київ : Дніпро, 1993. С. 283.

⁹⁹ Щербина Інна. Архаїка коровайних пісень // Народознавчі зошити. 1999. № 6. С. 901.

*Зробили мені біду!
З чим же ч на коровай піду?»*

У селі Копенкувате співають як звичайну коровайну, однак вона має свій підтекст у весільній обрядовості в інших селах Уманщини. Її співали тоді, коли мали пекти коровай нареченій, яка до весілля втратила свою цноту або взагалі виділялася легкою поведінкою, порушувала норми звичаєвого права.

Від Плаксивої Олександрри Макарівни, 1934 р.н., ми записали дані про архітектоніку короваю: «Коровай прикрашали. Брала велике деко, на деко клали «підошву», на «підошву» – корж, а на корж викладали прикраси (квітки, голуби)».

Гільце

Гільце – частина весільного обряду, під час якого плетуть обрядове деревце, а кожен гілочку його прикрашають квітами, колоссям, калиною, кольоровими стрічками; разом з хлібом-короваєм символізує єдність двох родів.

Гільце в'ють усі присутні, але основна роль належить молодому і молодій. Дружки роблять багато квіточок з паперу. На верхівку гільця чіпляють дві найкращі квітки, які наречені повинні виготовити самі, без будь-чєї допомоги. Гільце прикрашають різнокольоровими стрічками та цукерками.

У хаті молодого гільце прикрашали світилки, а в хаті молоді – дружки.

Міфологічна основа ритуального цього дійства до нашого часу не збереглася у селі Копенкувате. У 50-х роках ХХ століття в селі Перегонівка була майстриня Настя, яка виготовляла шедевральні гільця з печеного тіста, а ще ткала на верстаті килимки.

Витоки обряду коріняться у міфологічній добі, коли давня людина по-особливому сприймала рослинний світ. Для неї дерево було живою істотою, оскільки воно має власне тіло, власні органи чуття, а поранене, може стікати «кров'ю», плакати і страждати, як і людина. Його кора – це шкіра, тому дерти кору – погано, зелене листя – одяг, шум листя – мова. Ріст дерева та зростання людини можуть зумовлювати один одного. Дерево є вмістилищем духу, який може діяти, впливати на людину, а тому йому належала не остання роль в релігійних обрядах наших далеких пращурів. Анімістичний погляд на дерево передався таємничому життю лісу¹⁰⁰.

У давнину був звичай вінчати наречених обведенням навкруг дерева. У російському фольклорі до цього часу збереглося прислів'я «Венчались вокруг ели, а черти пели», а в українському – «*В кропиві шлюб брав*».

Весільна роль окремого дерева згодом перейшла на весь ліс.

Про старовинний козацький звичай красти наречену М. Сумцов розповідає так: «Козаки крадуть дівчат, навіть доньок поміщиків. Украдач спішив сховатися з дівчиною у найближчому лісі і перебував у ньому не менше 24 годин. Якщо його наздоганяли чи знаходили у лісі до кінця доби, то убивали. Боплан пише про вимирання у першій чверті ХVІІ століття цього явища народного життя, оскільки він упродовж свого 17-річного перебування в Україні нічого подібного не бачив»¹⁰¹.

Згідно досліджень етнографів та фольклористів, сосна серед весільних дерев на теренах України посідає перше місце. У давнину вона була символом відтворювальної сили природи. Мабуть, саме тому її гілочка стала важливим весільним атрибутом.

¹⁰⁰ Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. Москва: Восточная литература РАН, 1996. С. 139.

¹⁰¹ Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. Москва: Восточная литература РАН, 1996. С. 10.

Запросини на весілля

М. Сом. Запрошення на весілля. 1966 р.

На весілля запрошувала у суботу молода з двома дружками, перша – несла сумку з булочками, друга – «куклу», виготовлену з конопель. Молода мала при собі два калачі, з дірочкою всередині, зв'язані до купи хусточкою. Батьки благосовляли дочку з дружками.

Дорогою дружки співають:

*1) Світи, зірко, з неба,
Бо нам тебе треба,
Бо завтра неділя.
Просимо на весілля!*

*2) Попід городи йдемо,
А в городи не зайдемо,*

*А в городі рута,
А в город м'ята.
Скажіть, добрі люди,
Де Іванова хата?*

*3) Місяцю, круговою,
Світи нам дорогою йдучи,
З барвінку вінки в'ючи,
З усякого зілля,
А просимо на весілля.*

*4) Йшла та Галя попід терен,
Махнула хусточку наперед.
– За мною, дружечки, за мною,
Як за ясною зорою.*

Наречена з дружками запрошує рідню на весілля «за сонцем». Врешті приходить черга запросити батьків молодого. Коли підійдуть до його двору, то дружки співають:

*Добрий вечір тому,
Хто в цьому дому:
І старому, і малому,
І Богові святому.*

Їм відповідають:

*Здорові, гості, були,
Що за нас не забули,
Що за нас нагадали,
«Добрий вечір!» сказали.*

Молоду з дружками запрошують до хати. Заходять. Молода просить на весілля:

«Прошу тата за тата, маму за маму, брата за брата, сестру за сестру і всю рідню. А тебе, Петре, прошу за чоловіка не на день, не на рік, а на цілий вік!».

Молода кладе на стіл калач.

Власне весілля Розплетини

«Колись весілля святкували від неділі до неділі. Це тепер у два дні. Якщо молодий не з нашого села, то у першу неділю гуляють у нього, а у другу – у молодої. На весілля йшли тільки дорослі, а дітей не брали. Вінок нареченої робили з дротику, на який намотували вату, а потім її макали в парафін».

(Записано від Кучеренко Ганни Іванівни, 1939 р.н.)

Як ішли за молодою, то співали:

*1) Вилетів горобець з-під ворітець,
Виряджай мене, мати, бо я не вдівець.
А я – до тої Галини гордої,
До теці молодої.*

*2) Ой виряджай мене, ненько, на село,
Печи мені подарки весело,
Печи мені подарки на виду,
Бо я тобі дружечок наведу.*

*3) Соловейко маленький,
В тебе голос тоненький,
Дай моїй теці знати,
Що вже ж бо я коло хати.*

*4) Не гнівайся, теще, (2)
Що я запізнився,
Бо не був же я дома,
А був у короля,
Там вчився читати, писати,
Щоб Марусю взяти.*

*5) Не гнівайся, теще, (2)
Не багацько йде ще:
Тридцятєро троє*

*На подвір'я твоє.
Ой, матінко-юдно, (2)
Убирайся хутко,
Убирайся хутесенько,
Бо я вже близесенько!*

За молоду одягали пожилу жінку, дівчата її обступали. Потім випробували, чи терплячий молодий, чи ні, знову ще одну бабу виводили. А тоді свахи говорять: «*Ось так! Ну, що нам тепер залишається? Не хочуть нашого молодого!*» Потім уже молода виходить.

Як заходили до хати, то співали:

*На добрий день тому,
А хто в цьому дому:
І старому, і малому,
І Богові святому!
І в другий раз у Божий час!
І в третій раз у Божий час!*

А їм відповідають тричі:

*Здорові, свати, були,
Що за нас не забули,
Що за нас нагадали,
На добрий день сказали.*

Потім світилки співають:

*Дайте нам кожуха,
Щоб сіла молодуха,
Дайте нам гребінця
Ще й сала та хлібця.*

Їм дружки відповідають:

*Ще й верби не вродили,
Ще й стільця не зробили,*

*Ще й не пошили кожуха,
Щоб сіла молодуха.*

(Записано від Кучеренко Ганни Іванівни, 1939 р.н.)

Нарешті старший боярин садить молоду на стілець.

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть молоду розплітати.*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть вдруге молоду розплітати!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть втретє молоду розплітати!*

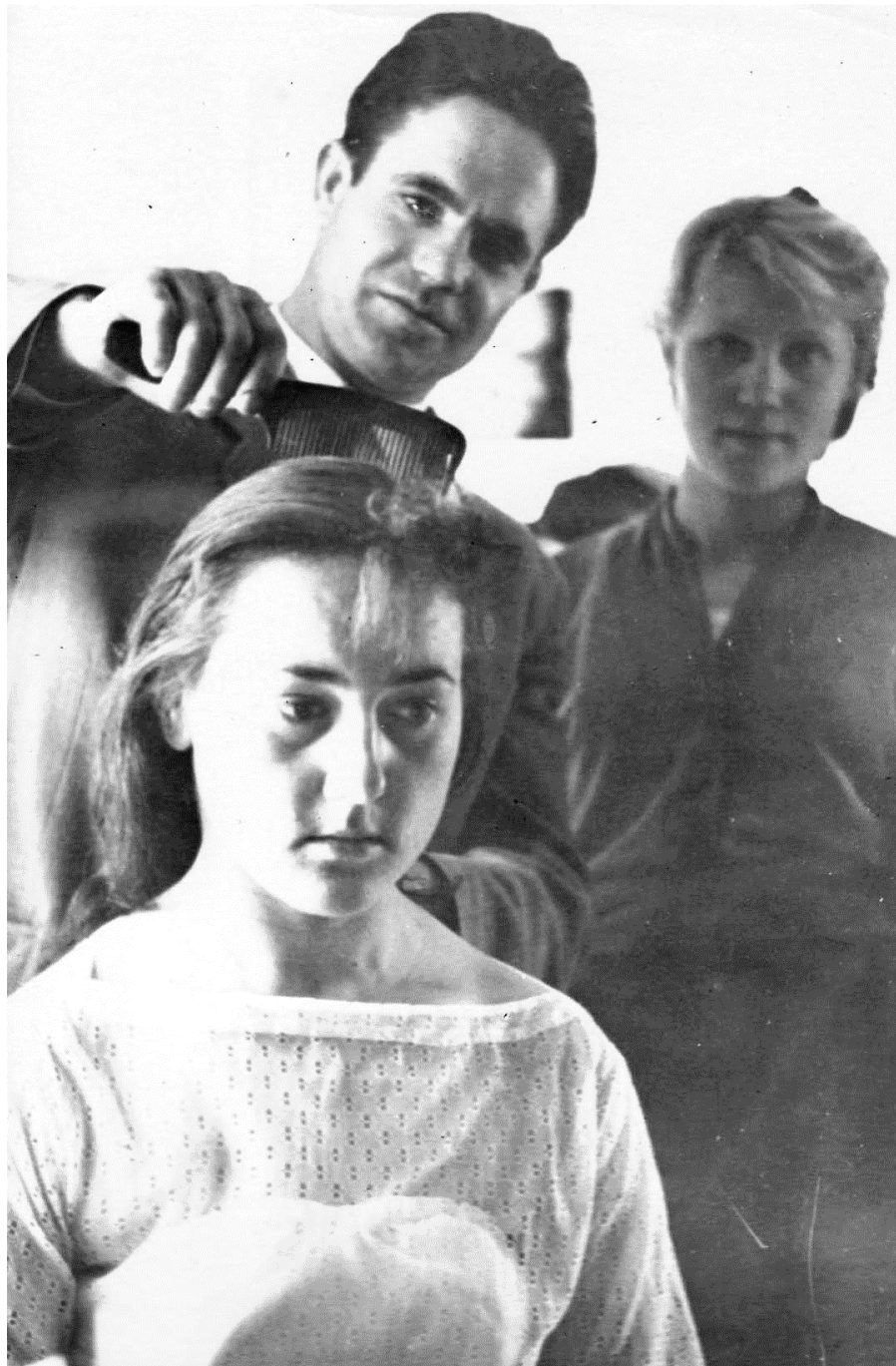
Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Дружки:

*Благословіть, мамо,
Благословіть, тато,
Своєму дитяті
Русу косу розплітати!
І в другий раз у Божий час!
Благословіть, мамо,
Благословіть, тато,
Своєму дитяті,
Русу косу розплітати!
І в третій раз у Божий час!
Благословіть, мамо,
Благословіть, тато,
Своєму дитяті,
Русу косу розплітати.*

(Записано від Кучеренко Ганни Іванівни, 1939 р.н.)

Розплетини, 1962 р.

Дівочій косі у весільній пісні дають означення «руса» («*Руса коса до пояса, в косі лента голуба*»). Означення «руса» відносно коси вказує на переповненість її росю, вологою жіночою енергією. Розплітання коси, її розчісування має магічний зміст і означає вивільнення життєвої сексуальної енергії

в ритуальному акті ініціального переходу від дівчини до нареченої.

Розплетини, надзвичайно цікава частина весільної обрядовості, оскільки у ній збереглися до нашого часу пережитки доби матріархату. На думку В. Охримовича, який досліджував проблему у контексті еволюції сім'ї, становлення цього обряду слід віднести до тієї епохи матріархату, коли мати за допомогою своїх старших дітей берегла і виховувала молодших; коли не мали ніякого значення зв'язки між батьком та дітьми; коли батько не мав стосовно своїх дітей жодних прав і обов'язків¹⁰². Мати на весіллі – це особа, яка здійснює найбільше обрядів; наречена – особа, над якою здійснюється найбільша кількість обрядів¹⁰³.

Наша землячка Докія Гуменна вважає, що обряд розплітання коси належить до періоду оріньяку: «Це ініціація, підготовка дівчини до переходу в новий стан. Розплести косу, як і порозпускати всі вузлики, – це магія, щоб легше відбулася дефлорація. Подібний обряд розчісування волосся та підпалювання живим вогнем, добутим із кременю, урочисто проходить і молодий»¹⁰⁴.

У процесі розплетин прослідковується також непересічна роль брата, на що вказують і тексти пісень, записаних нами. У контексті розплетин проглядається, що в давнину саме брат, а не батько мав право продавати наречену, і справді продавав її; брат користувався цим правом більшою мірою, ніж інші члени роду¹⁰⁵.

Брат молоді (або боярин) ставить посеред хати стільця, на який кладуть кожух. На стілець сідає сестра молоді, а старший боярин викупляє того стільця, потім садить на нього молоду, а вона не хоче, опирається.

Дружки співають:

*1) Дай, матінко, масла,
Я ж корову насла,*

¹⁰² Охримович В. Значение свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. I. Матриархат // Этнографическое обозрение. 1891. № 4. С. 53.

¹⁰³ Охримович В. Значение свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. I. Матриархат // Этнографическое обозрение. 1891. № 4. С. 95.

¹⁰⁴ Гуменна Докія. Благослови, мати!: Казка-есеї. Київ: КМ Academia, 1994. С. 132.

¹⁰⁵ Гуменна Докія. Благослови, мати!: Казка-есеї. Київ: КМ Academia, 1994. С. 92.

*Виганяла на росу,
Дай масла на косу.*

*2) А брат сестрицю та й розплітає,
Все рожу споминає:*

*– Не йди, сестрице, заміж молода,
Бо ще рожка не розцвіла,
Розцвіла сестриця зросла,
Бо вже її пора прийшла.*

*3) А брат сестрицю розплітав,
Де ж він виплітки подівав?*

*Поніс на базар, не продав,
А меншій сестриці подарував:*

*– На тобі, сестрице, цей випліт,
Щоб ти діждалась таких літ.*

Зазвичай молодуха була заплетена звечора у дві коси, які тепер і розплітали.

«Коли молоду розплели, тоді старшу дружку садять на стілець і піднімають на “гура”».

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Шлюб, вінчання і обід у молодого

Батьки проводжають молодих до шлюбу (церква чи сільрада), дають їм ікону, нею благословляють.

Дружки співають пісню:

*Ой знала мати, як дочку годувати,
А тепер знає, як її виряджати:
Через сінечка – з білими калачами,
За ворітечка – з молодими дружками.*

Дорогою дружки теж співають:

*1) Дорожку, Маріє, дорожку
Посипав Василько горошком.
А ти його позбирай
Та обідать поспішай.*

2) Гнися, гнися, калиновий мосте,
Гнися, не вломися,
Молодая Марусенька,
Низенько вклонися
І старому, і малому,
І Богові святому.

3) Ой, коні, коні сиві,
Чи чуєте ви сили?
Чи вивезете молоду
Під цю гору золоту?

4) А в городі – черешенька, а за городом – дві
Розцвіли білим цвітом разом обидві.
А розпався цвіток надвоє,
А хороші молодята обидвоє.

Коли йшли після вінчання до хати молодого, то співали:

1) Свекрушечко, голубочко,
Подивися у віконечко:
Чи то метіль мете,
Чи то невісточка йде,
Усіх дружечок веде
Сімсот ще й чотири,
Всі хороші, чорнобриві.

2) – Здрастуй, здрастуй, свекрушечко, чи ж ти рада?
Ведем тобі невісточку з винограда,
Чи ти ж нею не гордуєш, чи для неї обідець готуєш?
– А я нею, молодою, не гордую, я для неї обід готую,
Я для неї лавочки застеляю, я її на посад саджаю.

3) Дорожку, Маріє, дорожку
Та посипав Іван горошком.
А ти, Маріє, позбирай,
До нього на обідець поспішай,
Нехай вийде мати з калачем,

*Бо звінчалася її донька з паничем;
Не так з паничем, як з мужиком,
Що зв'язав піп руки рушником.*

Приходять до подвір'я молодого. Батькі з хлібом виходять і просять до хати.

Дружки співають:

*1) Іде та Марія на посад,
Зустрічає її Господь сам
З її долею щасливою,
З доброю годиною.*

*2) Ой в Умані, на ринку,
Та й п'є батько горілку
Ії зеленої бутилки
До рідної дитинки,
До одної, рідної,
А до другої, судяної.*

Світилки співають:

*1) – Ой, сину наш, сину,
Ти привів нам чужу дитину.
Що нам тебе зробити,
Щоб за рідну всиновити?
– Треба шовком обшити,
Медочком облити,
Тоді скаже вся родина,
Що це наша дитина.*

*2) Не сиди, Маріє, боком,
Це ж тобі не ненароком,
Присунься близенько
До Івана-серденька.*

Весільне застілля також супроводжувалося піснями:

*1) Ой нема того на селі,
Що у нашого Івана на столі.
Ой є що їсти, є що пити,*

*Є кому припросити.
Ходить батенько старенький,
Як голубчикок сивенький,
Прийде до столу близенько,
Схилить голову низенько,
По хаті ходить, гостеньків просить:
– Гості мої любі, гості мої милі,
Просимо обідать!*

*2) Ходить матінка старенька,
Як голубонька сивенька,
Прийшла до столу близенько,
Схилила голову низенько,
По хаті ходить, гостеньків просить:
– Гості мої любі, гості мої милі,
Просимо обідать!*

У процесі обіду подача кожного блюда супроводжується піснями. Зазвичай у меню були: борщ, капуста, холодець, картопля з м'ясом, голубці, локшина, ягідки (кисль).

*1) Я борщу не хочу,
І ложки не вмочу,
Дайте того трошки,
Що висяти з ложки «ножки».*

*2) Я не вмію локшину їсти,
Я не вмію через тин лізти,
А вмію через дручечки,
Дайте нам пиріжечки!*

*3) Їжте капусту ложками,
Бо в нас капуста діжками.
А як не буде хватати,
То підем у сусіда позичати.*

*4) А голубці з перцем кипіли,
У горщику добре упріли,*

*Хоч з першем – не з перцем,
Аби з щирим серцем.*

До чарки приспівували:

*1) Де той дядько Йосип,
Що горілку носить,
Під полою тисне?
Нехай вона йому скисне!*

*2) Ой чиї ж то стакани
На столі рядком стояли
Із медом-вином,
З кучерявим пивом,
Гіркою горілкою?*

*3) То ж Іванові стакани
На столі рядком стояли
Із медом-вином,
З кучерявим пивом,
З гіркою горілкою.*

*4) Горілка вівсяна,
Я й трошки не п'яна,
На столі – три пляшки,
Я не п'яна й трошки.*

*5) Боярине-білозорчику,
Прошу тебе на горілочку
Хочу тобі чарку дати,
Та не знаю, як тебе звати.*

Дружки за столом зазвичай найбільше співають і спонукають до співу світилок:

*На дворі півні піють,
А в хаті світилки мліють.
Чого вони мліють?
Бо співати не вміють.*

Приходить пора виходити з-за столу і йти у двір танцювати.
Вся челядь співає:

*Спасибі, матінко, за вашу честь,
Бо доволі хліба й солі на столі єсть.
Доволі хліба, солі і вина.
Спасибі, матінко, сповна!*

Далі пісню перехоплюють дружки:

*Ви, старосто-дядьку,
Дайте нам порядку,
Виведіть з хати
На двір погуляти,
По дворі проходитеся,
На боярів подивитися:
Чи високі, чи низькі,
Чи далекі, чи близькі,
Чи високі підбори,
Чи чорнії брови,
Чи сліпі,
Чи горбаті,
Чи вміють танцювати?*

Молодь танцює під музику. Далі всі сідають за другий стіл.
Через деякий час просяться дружки до молодої на гостину і співають:

*1) Загір'я, сонечко, загір'я,
Вийшла та Марія з-за стола,
Бо то не батькове, не материне подвір'я.*

*2) Перед порогом висока гора,
А на тій горі рожка розцвіла,
А в тої рожі – насіння,
А ми просимо до нас, на весілля!*

*3) Свекрушечко, не гай мене,
Прошу тебе, виряджай мене*

*Зараня зараненько,
Щоб не гнівилася ненька.*

*4) Котиться сонечко додолю,
Заскучала Марія додому,
Веди її, Іване, де взяв,
Щоб її віночок не зів'яв.
– Не зів'яне, є в тебе старша дружка,
Вона й догляне.*

Батьки випроводжають молодих до молодої, часом це відбувається уже надвечір. За кінці хустки беруться молоді і батьки, таким чином виводять з хати, благословляють.

Дружки співають:

*1) Скрипу, скрипу, ворітечка, –
Вони не скриплять:
Десь моя матінка дома сплять,
Десь моя матінка заснула,
Що за мене, молодую, забула.
Буде тобі горе жити без мене:
Буде нікому сіни й хату замести,
Холодної води принести.
А я ж тобі сіни й хату підмету,
Холодної водиці принесу.*

*2) Були ми в молодого,
А в городі – сосонка,
А за городом – дві,
А разом обидві.
Рознався цвіток надвоє,
А хороші молодята обоє.*

Від молодого йшли боярин з гільцем, староста з хлібом, свахи, світилки, дружки. Дорогою співали:

*1) Ой ви, сусіди, вороги,
Не перходьте дороги-
Нехай перейде родина,
Щоб була щалива година.*

2) *Ой лети, лети, соколоньку попереду нас,
Та принеси звісточку перше за нас.
Нехай вийде стара ненька з калачем,
Бо звінчалася її дочка з паничем.*

3) *Не так з паничем, як з мужиком.
Він взяв під руку рушничком,
Зв'язав попід рученьки,
Щоб не було розлученьки.*

Перейма

К. Трутовський. Весільний викуп в Київській губернії.

«Перейма» – це своєрідний торг між молодим і парубками села за дівчину-відданицю. Зустрічали молодого хлібом-сіллю, а він повинен був дати для всієї парубоцької громади «викуп», який складався з кварта горілки і шишки.

Починається «перейма». Перед ворітьми біля хати молодої стоїть стіл, на якому хліб-сіль, відро з водою та кварта, а за ним – парубки. Молоді повинні були напиться води. Хлопці ж пропускають на подвір'я

лише молоду, а з молодого та його гостей вимагають «столове» (викуп).
Зазвичай молодий дає гроші й горілку і його пропускають.

Світилки: *Копенкуватські хлопці – цигани,
Поставали на воротах з киями,
За чарку горілки не пускають до дівки.*

Молодий приєднується до молодої і стає з нею біля порога.
Дружки:

*1) Не пізнала мати свого дитяти
За дрібними слізеньками
Межи нами, дівоньками.
Матінко моя рідна, чи я ж тобі не рідна?
Відколи я прийшла, ти до мене не вийшла.
Проминула ворота та й стою, як сирота.
Тільки матінка на поріг,
Їй донечка аж до ніг:
– Ой спасибі вам, моя матінко,
За ваше коханнячко.
Ой що ви мене кохали, на гуляннячко пускали.
Раненько піду, а пізенько прийду –
Нічого не казали.*

*2) Усі двори обходила, (2)
Слізеньки не проронила.
Як на батьків двір прийшла, (2)
Стала та й заплакала.
Яворе –явороньку, (2)
Ой, дворе мій, двороньку,
Я ж тебе обмітала (2).
Чому ж я тобі тяжка стала?
Не так цьому дворові, (2)
Як рідному батькові.
Я ж батька любила (2)
Та чимось не вгодила.*

*3) Прилетіла пава,
На порозі впала,
В рутянім віночку
Схилила голівочку.
То ж не пава впала,
То Галина стала.
В рутянім віночку
Схилила голівочку.*

Батьки стрічають молодих з хлібом, (хліб, що приносив молодий, мати міняла), заводять їх за хусточку до хати і запрошують усіх на гостину. Усі сідають за перший стіл, пригощаються. У хаті молодої співають таких пісень, як і в молодого.

Після першого столу молодь виходила танцювати.

Батьки запрошували усіх до другого столу.

Почесна

Почесна – частина весільного обряду під час якого родину нареченої (нареченого) представляли громаді, вшановували, пригощали горілкою, а ті виголошували здравиці молодим і дарували подарунки.

Дружки починали співати:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Весь рід частувати.
І в другий раз у Божий час,
Благослови, Боже...
І в третій раз...*

Насамперед просили на почесну батьків, хрещених, родичів, молодь. Староста накликав: «*Десь тут у нашого молодої є батько й мати, просимо на почесну!*». Грала музика, батьки виходили, випивали по чарці, виголошували здравицю на честь молодих, клали гроші. Якщо в чарці залишалася крапля горілки, то виливали під стелю: «*Щоб молоді довго брикали та не старілися!*». Староста дарував частку короваю і гілочку від гільця.

Зазвичай під час почесної виголошувалися такі здравиці:

Перепиваю гречку, щоб не було суперечки.

Перепиваю гроші, щоб було здоров'я хороше.

Перепиваю мірку гороху, щоб мали дітей до року.

Перепиваю граблі й вила, щоб молода гарно борщ варила.

Перепиваю золотого дуката, щоб родина була багата.

Перепиваю золотого дуката, щоб молода була дитьми багата.

Перепиваю гроші мідні, щоб молоді не були бідні.

Перепиваю горшик з глини, щоб скоро покликали на хрестини.

Перепиваю зграю синиць, щоб молодий не скакав до чужих молодиць.

Перепиваю стовбчик, щоб народився першим хлопчик.

Перепиваю дубочка, щоб народилася перше дочка.

Перепиваю вила, щоб у молодого завжди була сила.

Перепиваю відро проса, щоб не ходила молода боса.

Перепиваю троячку, щоб молоді купили конячку.

Перепиваю вінок цибулі, щоб невістка не давала свекрусі дулі.

Перепиваю тернову хустину, щоб молода мала до року дитину.

Перепиваю купу жита, щоб молода не була бита.

Перепиваю шовкову ряднину, щоб скоро були родини.

Перепиваю білу березу, щоб молодий завжди був тверезий.

Перепиваю відро суниць, щоб молодий не ходив до чужих молодиць.

Перепиваю мило, щоб молода довіку любила.

Останніми кликали на почесну музик, їм вручали «підощву» від короваю.

Покривання молодої

А. Ждаха. Покривають молоду.

Покривання – весільна обрядодія, у процесі якої на голову молодої надівають убір заміжньої жінки, хустку.

Покривання молодої – важлива частина весільного обряду і найбільш емоційна. Зазвичай молода перед покриванням ховалася, бо не хотіла прощатися з дівочтвом. Її «шукали», знаходили і вели покривати.

Коли покривали молоду, то дружки співали сумних пісень:

*1) Ти ж казала, моя нене,
Що не збудешся мене,
А тепер ти, моя нене,
Надивляйся на мене.
Як захотіла зятя мати,
Було б мене змалювати
У сінечках, на дверечках,
У світлонці, на віконці.
А як вийдеш води брати,
Будеш мене споминати:
«Десь-то моє дитя ходить,
Десь-то воно комусь робить,
Десь-то воно комусь робить,
Та нікому не догодить:
Ні старому, ні малому».*

*2) Вечірня зірка зійшла,
Та Марія з села прийшла.
Ой прийшла ж вона із села
Сумна та невесела.
Ой по подвір'ячку ходить,
До явора говорить:
– Ой, яворе, яворе, розвийся зелененько,
Розвийся зелененько, розвесели серденько,
Бо воно засмучене, вже ж воно заручене.
Заручили батько та мати,
Бо хотіли зятя мати;
Заручили брати і сестри,
Бо захтіли коси плести;
Заручили сусідоньки,*

*Бо захтіли горілоньки.
Заручити – заручили,
А робити не навчили.*

*3) Ішла лісом ще й доріжскою,
Зустрілася з товаришкою,
Зустрілася й заплакала:
–Товаришко, я – засватана.
–Товаришко, не плач, нежурися,
Прийде весна, то віддасися,
Прийде весна зеленесенька,
Віддасися, молодесенька.*

*4)Ти ж казала, зозулечко,
Що не полинеш;
Ти ж казала, Марусино,
Що заміж не підеш.
Ти ж казала, зозулечко,
Що політаєш;
Ти ж казала, Марусенько,
Що погуляєш.*

*5) Літала, літала сива зозуля увесь день веселенька,
Стало вечоріти, стало примеркати, стала вона кувати.
– Ой чого куєш, чого жалуєш, сивая зозуленька?
– Ой же жаль мені на соколика, що зігнав з яворонька,
Що не дав сісти, гнізда звити, ні в ньому посидіти.
Ходила, ходила молодая Марія увесь день веселенька,
А як стало вечоріти, стало примеркати, стала вона плакати.
– Ой чого плачеш, чого жалуєш, молода Маруся?
Ой чи жаль тобі батька старого, чи подвір'ячка його?
– Ой не жаль мені батька старого, ні подвір'ячка його,
Тільки жаль мені русої коси та дівочої краси.*

Молодий і молода сиділи на посаді, на кожусі. Старша дружка каже: «Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодій русу косу покривати!» «Нехай Бог благословить!» – відказував дружбо. Дружки співали:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Кісоньку покривати.*

Тричі проспівали. Мати заносила на тарілці хустку. Молодий брав хустку з тарілки, клав на неї гроші, знімав з молодої вінок, який її сестра клала собі на голову. Молода ніяк не хотіла покриватися.

Дружки співали:

*Ститайся, Маріє, ститайся,
Покриватися не давайся,
Закрий кісоньку рукавом,
А ви, свашечки, з хати – вон!*

Свашки співали:

*Дайте нам тарілку,
На тарілку – хустку,
Бо будемо починати
Молодую покривати.*

Мати молодої кладе на стіл хустинку на тарілці. Молода тричі її відкидає, а мати тричі повертає.

Дружки:

*Догадайся, Ганнусю,
Чого мати до комори пішла?
Чи по той серпаночок?
Чи по рутвяний віночок?
Чи по теє завиваннячко,
Що останнє дівуваннячко?*

Дружки співають:

*Ой що ж бо то та унесено
Та на столі та й покладено?
Чорне, мов каглянка,
Грубе, як ряднянка?
Треба його взяти
Й ним каглу затикати.*

Світилки у відповідь:

*Ой що ж бо то та й унесено,
Та на столі та й покладено?
Як біль – білесеньке,*

*Як папір тонесеньке,
Треба його взяти,
Голівку зав'язати.*

Дружки побачили, що свашки намірилися знімати квітки з молодої починають співати:

*1) Корініся, сухий дубе, корініся,
Молодая Наталю, боронися,
Не дай свої кісоньки ламати,
Краще було б дівкою гуляти.*

Дві свахи (від обох родин) стають по обидва боки від молодої, розправляють хустку за чотири кінці і махають нею над головою молодої, потім починають знімати вінок. Врешті молоду покривали хусткою.

Свашки співали:

*1) Зробили ми діло,
Аж чоло нам впріло:
З хліба – паляницю,
З дівки – молодицю.*

*2) Зробили ми діло,
Яке самі хтіли:
Із хліба – паляницю,
Із дівки – молодицю,
Із хліба – півхліба,
А з парубка – діда.*

*3) Коца, коца по садочку,
Вибрехала в свата дочку.
За чарку горілки
Вибрехали в свата дівку.*

Маленький брат молодої сідав коло неї, а молодий повинен був подарувати йому ножика.

Свахи лізуть у курник, ловлять курку, з нею танцюють і співають:

*1) До нас іди, Маріє, до нас,
Бо в нас лучче, як у вас:
Сама діжа хліб пече,
Вода сама до хати тече,*

*А вітерець повіває,
Хатоньку замітає*

*2) Сватове-панове, просимо вас,
Полетіла наша утка звечора до вас,
Не бийте її, не лайте, за гостю її приймайте,
Щоб не були вікном двері, щоб не лягла без вечері.*

Молодий виводить молоду з-за столу.

Словесне змагання дружок та світилок

Після покривання молодої дружки й світилки вступали у словесну «перепалку».

Світилки:

*Чого ви, дружки, сидите,
Чом додому не йдете?
А вже Марія наша – не ваша,
З собою не візьмете!*

Дружки:

*Ой хоч же ми сидимо,
Та вашого хліба не їмо,
Вашого хліба, вашої солі,
Бо все нашої молодої.*

Світилки:

*А ви, дружечки, не сидіть,
Беріть торбинки та й ідіть:
Село від села, від хати до хати,
То будете щось мати.*

Дружки:

*На стінах шпалери, шпалери,
А світилки холери, холери,
За стіл позалазили,
Щоб вам очі повилазили!*

Світилки:

*Скаче блоха з тину –
Привела дружка дитину...*

Дружки:

*Світилка в танці скаче,
За нею байструк скаче.
А вона його за руку:
«Відчепися, байструче!»*

Світилки:

*Одна дружка – як дружка,
Друга дружка – як подушка,
Третя – як корова,
Усіх людей поколола.*

Дружки:

*Світилочка-пані
В синьому жупані,
В черевички взулась,
Як жаба надулась.*

Світилки:

*З'їв собака грушку,
Злякав старшу дружку,
Побіг додому,
Сказав рудому.
А рудий з того страху
Украв старшу сваху.*

Дружки:

*Понаїжджали бояри з чужого села
Та й привели світилочку – мовчазна.
А що ж їй дати їсти?
Качана!
Щоб пісеньку почала.*

Світилки:

*А під столом калябатина,
Лежить свиня обталапана.
А дружка думала, що то – мати,
Давай їй цілувати.*

Дружки:

*А в миснику пляшка стояла,
А в ту пляшку кицька
А дружки не знали
Та світилок почастували.*

Світилки:

*Кленові листочки,
Ви ж – хазяйські дочки,
Як би розум мали,
То цього б не співали.*

Дружки:

*Мир – миром,
А вареники – з сиром,
А зверху – цибуля!
Світилко-сивульо,
Помирімося!*

Світилки:

*Мир – миром,
А вареники – з сиром,
А зверху – сметана,
А дружка засіяна,
Помирімося!.*

Дружчини або дружчине весілля

Батьки дружки накривали стіл для молоді. Боярин повинен був «скупити» дружку, покласти їй на тарілку гроші, щоб мати право сісти коло неї.

Дружка з тарілочкою в руках стає на лавку і починає танцювати.

Дружки співають:

*1) Виліз боярин на липку,
Заглядає у калитку:
Одного шага має,
Сам собі думає:
Чи тютюну купити,
Чи дружку скупити?*

2) *А боярин до боярина шепче:
«Позич грошей, серце,
Позич хоч копійку
Викупити дівку!»*

3) *Було б тобі не боярувати,
Було б тобі не боярувати,
Було б тобі ціна в руки брати
Та йти молотити, грошей заробляти,
Дружечку викупляти!*

Боярин бере чарку і п'є до дружки за її здоров'я, а на тарілку кидає мідні гроші.

Дружки співають:

*Я не вмю казанів латати,
Я не вмю мідяків щитати,
Кидай мені бумажані гроші,
Боярин хороший!*

Врешті боярин кладе на тарілку бумажані гроші, тоді старша дружка дозволяє йому коло неї сісти:

*1) Боярине, сядь коло мене,
Боярине, обійми мене,
Боярине, поцілуй мене.
Дам тобі гусака-щупака,
Дам тобі курочку рябеньку,
Сватай мене молоденьку.*

*2) Наша хата не мальована,
Наша дружка не цілована.
Треба хату помалювати,
Треба дружку поцілувати.*

*3) Наш графинчик не мальований,
Наш боярин не цілований.
Треба графина помалювати,
Треба боярина поцілувати.*

Молодь іде танцювати.

Проводжають молоду до молодого

Настає час прощання молодої з рідною домівкою. Старша світилка заводить пісню:

*До нас, молода, до нас,
Бо у нас лучче, чим у вас:
Під піч вода тече,
Сама діжа хліб пече,
А вітерець повіває,
Світлоньку вимітає.*

Дружки:

*1) Виряджай мене, мати, виряджай,
Що маєш дати, то давай –
І свитку, і кожуха,
Бо вже йду до свекрухи.*

*2) Жалуй мене, батенько, жалуй мене,
На чужую сороньку не дай мене,
Бо чужая сторононька від вітру шумить,
А чужий батько, чужа мати не б'є, а болить,
Лиш словами покарає – серденько болить.
А як піде до сусід та ще й обсудиць:
– Сусідко, сусідко, голубко моя,
Сонливая, дрімливая невістка моя:
Щоб я її не збудила, то спала б до дня;
Щоб я їсти не зварила, то б голодна була.
Сусідонько, голубонько, сусідко моя,
Як ми були невістками, то спали до дня.*

*3) Чим я тобі, моя нене, докучила,
Що ти мене проти ночі вирядила?
Ой дай мені хоч братика-провідника,
Ой дай мені хоч сестрицю-провідницю,
Щоб вивели мене за ворота.
А я від воріт сама піду, як сирота.*

Старший боярин підходить до матері нареченої за приданим.

Свашки співають:

*На баранові вовна,
На цапові застір,
Готуй, мати, постіль:
Дві подушки пухові,
Два ряденця шовкові,
Скриню-махиню
Й Марію-господиню.*

Менша сестричка чи брат сідають зверху на подушки і не злазять звідти, поки не візьмуть з боярина викуп.

Свахи (від молодої) співають:

*Болять мене пучки,
Болять мене пучки,
Бо дерла пір'я на подушки.
А хто на них буде спати,
Той хай іде викупляти.*

Боярин викупляє подушки у свашок.

Свашки співають:

*1) Випроводжай мене, мамо, випроводжай,
І що маєш дати, то давай.
Вже не буду ночувати з тобою,
Бо приїхали ще звечора за мною.
Приїхали полозками забирати з подушками.*

*2) – Ой, ненько, ненько, вже не раненько,
Чом не вчиш мене, ненько?
– Я ж тебе вчила, ще й научала
Ще вчора ізвечора:
Устань раненько, вмийся біленько,
Скажи: «Добрідень Вам, ненько!»,
Держи хату, як у віночку,
Рушники – на кілочку,
Щоб відеречка все чистесенькі,
Водиці повнесенькі.
Прийдуть до тебе зовиці пити водиці,
Будуть тебе хвалити:
– А в нас невісточка, а в нас молода,
В неї холодна вода.*

«Мати також дає два хліба, одіяло ватне, дві подушки, простінь, рушники, скатерки, рядна, хустки, сорочки, дві ложки, що були на столі, полумиски (все по двоє), червоний пояс, калач, образ».

(Записано у 2019 р. від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937р.н.)

Мати проводить молодих з хусткою за ворота.

Свашки співають:

*1) Кропи нас, мати,
Свяченою водою,
Виряджай нас, мати,
Щасливою годиною.*

*2) А брат сестрицю випроводжав,
Василечками дорогу вистеляв:
– Щаслива тобі, сестро, дорога
Аж до самого порога,
Йди до свекрухи здорова!*

Молодих обсипають житом, копійками та цукерками.

В цей час музики грають марш. Молоді тричі кланяються. По вулиці тричі зупиняється хода, батьки тричі п'ють з молодими по чарці.

Всі пішли з двору, материне серце огорнула туга. Свахи співають сумних пісень:

*1) Доню моя дорога та мила,
Ой чого ж ти заміж поспішила?
Я ж тебе жаліла, кохала,
Я ж тебе гулять не пускала.
Не мала ти важкої роботи,
Не посіли тебе і клопоти.
То чого ж ти мене покидаєш,
На свекруху матінку міняєш?*

*2) Годуй дитя не рік, не два:
Людям – поміч, мені – нема.
Людям поміч ще й невісточка,*

*Мені ж прийде тільки звісточка.
Іду по воду – спотикаюся,
Йду з водою – оглядаюся,
Чи не біжить моя донечка,
Чи не візьме хоч відеречко?
Іде доня та й хату минає,
А моє серденько ножичком крає.*

У понеділок батьки молодої йшли до батьків молодого. Тут відбувалася почесна. На другий день також проводили обряд «Дарування тещі чобіт». Тещі зять миє ноги, одягає їй чоботи. Стелять рядно, на якому зять з тещею танцюють. Гості кидають їм на рядно гроші. При цьому співають:

*Чоботи, чоботи ви мої,
Наробили клопоту ви мені.
Оце ж тії чоботи, що зять дав,
А за тії чоботи дочку взяв.
Чоботи, чоботи ви мої...*

У вівторок батьки молодого йшли на гостину до батьків молодого.

У середу відбувалася «циганищина», «шмалили» кухарку. В четвер було дякування, в п'ятницю – похмілля, в суботу – похмілля. А в неділю знову усі сходилися. Гуляли колись весілля упродовж усього тижня.

«Циганищина». Початок 60-х років ХХ ст.

(Весільний обряд села Копенкувате записано 2021р. від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н. та Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Весілля с. Копенкувате.

*Весілля Олександри Макарівни Плаксивої та
Івана Макаровича Плаксивого.*

*Срібне весілля Олександри Макарівни та
Івана Макаровича Плаксивих.*

*Золоте весілля Олександри Макарівни та
Івана Макаровича Плаксивих.*

Ноти до весільних пісень, записаних в селі Копенкувате

А брат сестрицю та й розплітає

$\text{♩} = 70$

1. А брат се-стри-цю тай роз-плі-та - є, все ро-зу - вспо-ми-на є,

4
а брат се - стрицю тай роз-плі-та-є, все ро-жу вспо-ми - на(є).

1. А брат сестрицю та й розплітає
Все рожу вспоминає,
А брат сестрицю та й розплітає,
Все рожу вспомина(є).

2. Ой, не йди, сестро, молода замуж,
Вже рожа процвітає,
Ой, не йди, сестро, молода замуж,
Вже рожа процвіта(є).

А в нашого свата

3

А в на - шо - го сва - та,

5

А в на - шо - го сва - та з вер - би - ло - зи ха - та,

11

бо - ї - ться впус - ти - ти, щоб не роз - ва - ли(ти).

Detailed description: The image shows a musical score for the song 'А в нашого свата'. It consists of three staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. It contains a triplet of eighth notes on the first measure, followed by quarter notes. The lyrics 'А в на - шо - го сва - та,' are written below. The second staff begins with a measure rest marked '5', followed by quarter notes and eighth notes. The lyrics 'А в на - шо - го сва - та з вер - би - ло - зи ха - та,' are written below. The third staff begins with a measure rest marked '11', followed by quarter notes and eighth notes, ending with a double bar line. The lyrics 'бо - ї - ться впус - ти - ти, щоб не роз - ва - ли(ти).' are written below.

1. А в нашого свата,
А в нашого свата
З верби-лози хага,
Боїться впустити,
Щоб не розвали(ти).

2. На добридень тому,
На добридень тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому
Й Богові свято(му).

А під столом калябатина

$\text{♩} = 100$

А під сто - лом ка - ля - ба - ти - на.

5

А під сто-лом ка-ля-ба ти-на, а там сви-ня за-та-ла-па-на,

9

друж-ки ду - ма - ли що ма - ти та да-вай сви - ню сса(ти).

Detailed description: The image shows a musical score for the song 'А під столом калябатина'. It consists of three staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. It contains quarter notes and eighth notes. The lyrics 'А під сто - лом ка - ля - ба - ти - на.' are written below. The second staff begins with a measure rest marked '5', followed by quarter notes and eighth notes. The lyrics 'А під сто-лом ка-ля-ба ти-на, а там сви-ня за-та-ла-па-на,' are written below. The third staff begins with a measure rest marked '9', followed by quarter notes and eighth notes, ending with a double bar line. The lyrics 'друж-ки ду - ма - ли що ма - ти та да-вай сви - ню сса(ти).' are written below.

Біжком, коні, біжком

$\text{♩} = 100$

Біж-ком, ко-ні, біж-ком, та бі-ле - сень-ким сніж-ком,
7 віль - но - ю да по-ро - ше - ю, з мо-ло - до - ю да хо-ро - шо(ю).

The musical score is written on two staves in a 2/4 time signature with a key signature of three sharps (F#, C#, G#). The tempo is marked as quarter note = 100. The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes, with a measure rest at the beginning of the second line.

Братіку, та й не лякайся

$\text{♩} = 100$

Бра - ті-ку, тай не ля - кай - ся, не про - дай вай - сест - ру
7 за руб, за чо - ти - ри, за два зо - ло - ти - є,
13 руб гро - шей по - ло - ва, все та чор - но - бро - ва.

The musical score is written on three staves in a 2/4 time signature with a key signature of three sharps (F#, C#, G#). The tempo is marked as quarter note = 100. The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes, with measure rests at the beginning of the second and third lines.

Було ж тобі не буярувати

$\text{♩} = 100$

Бу - ло ж то - бі не бу - я - ру - ва - ти...

5 Бу-ло ж то - бі не бу - я - ру - ва - ти, бу-ло ж то - бі друж - ки не ма - ти,

11 бу-ло ж то - бі друж - ки не ма - ти, як не вмі - єш ці - лу - ва(ти).

Detailed description: The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of three staves of music. The first staff begins with a tempo marking of quarter note = 100. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllable placement. The second staff starts at measure 5, and the third staff starts at measure 11. The piece concludes with a double bar line.

Буярине, сядь коло мене

$\text{♩} = 100$

Бу - я - ри - не, сядь ко - ло ме - не.

5 Бу - я - ри - не, сядь ко-ло ме - не, бу - я - ри - не, о - бій - ми ме - не,

11 дам то - бі гу - са - ка щу - па - ка, дам то - бі пів - ни - ка спі - ва - ка,

17 дам то - бі гу - луб - ку ра - бень - ку, сва - тай ме - не мо - ло - день(ку).

Detailed description: The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of four staves of music. The first staff begins with a tempo marking of quarter note = 100. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllable placement. The second staff starts at measure 5, the third at measure 11, and the fourth at measure 17. The piece concludes with a double bar line.

В дорожку, Наташа, в дорожку

$\text{♩} = 100$

В до-рож-ку На-та - ша, в до-рож - ку, та пий го - ріл - ку

9 по-грош - ку, та пий го - ріл - ку не впий - ся, ни - зень-ко

17 сво-їй нень - ці вкло-ни - ся. Та вкло-ни - ся ї ї, ни-зень-ко,

26 та по-ду - куй ї - ї гар-нень-ко, та спа-си - бі ж то - бі, мо-я нень-

35 ко, що ти ме - не прий - ма - ла гар - нень - ко.

Доброздорові були

$\text{♩} = 100$

Доб-ро-здо-ро-ві бу - ли. Доб-ро-здо-ро - ві бу-ли,

5 що за нас не за - бу-ли, що за нас по - га - да-ли,

9 на день доб - рий ска - за(ли). 1, 2.

11 І в дру - гий раз, у Бо - жий час за(ли). 3.
І в тре - тій раз у Бо - жий час

Зробимо ми славу

$\text{♩} = 100$

Зро - би - - - мо ми сла - - - ву.

Зро - би - мо ми сла - ву, по - ло - ми - мо ла - ву,

ла - ву бу - дуть по - прав - ля - ти, нас ви - ве - дуть по - гу - ля(ти).

нас ви - ве - дуть по - гу - ля - ти, бу - я - ро - ве ог - ля - да(ти).

Чи ви - со - кий чи низь кий, чи да - ле - кий чи близь - кий,

чи вбо - гий чи ба - га - тий, чи є з ким по - гу - ля(ти).

Є ви - со - кий, є низь - кий, є да - ле - кий, є близь - кий,

є вбо - гий є ба - га - тий, є з ким по - гу ля(ти).

Їжте капусту ложками

$\text{♩} = 100$

Їж - те ка - пус - ту лож - ка - ми.

4
Їж - те ка - пус - ту лож - ка - ми, в нас ка - пус - та діж - ка - ми,

8
в нас ка - пус - та ро - ди - ла, бо На - та - ша са - ди (ла).

Detailed description: The musical score is written on a single treble clef staff. It begins with a tempo marking of quarter note = 100. The key signature has four sharps (F#, C#, G#, D#). The piece starts in 2/4 time, changes to 3/4, and ends in 8/8. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllable placement. Measure numbers 4 and 8 are indicated at the start of their respective lines.

Коло діжі да дубової

Ко - ло ді - жі да ду - бо - во - ї, ко - ло хлі - ба да пше - нич - но - го,

5
ко - ло со - лі со - ло - нень - ко - ї, по - ї - де - мо до ми - лень - ко (ї).

Detailed description: The musical score is written on a single treble clef staff. The key signature has four sharps (F#, C#, G#, D#). The piece starts in 3/4 time. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllable placement. A measure number of 5 is indicated at the start of the second line.

Ой нема того на селі

$\text{♩} = 100$

1. Ой не-ма то-го на се - лі, ой шо в На-та - ші на сто - лі,
5 ой є шо їс - ти, ой є шо пи - ти, є ко - му при-про - си(ти).

1. Ой нема того на селі,
Ой шо в Наташі на столі,
Ой є шо їсти, йой є шо пити,
Є кому прироси(ти).

2. Її нененька старенька,
Як гулубочка сивенька,
По хаті ходять, радоньку радят
Та гостей прирошу(ють).

3. Прийдут до стола близенько,
Склонят голову низенько:
«Ой проше, проше, любі гостоньки,
Ой проше поживіть(ся)».

Піч наша регоче

$\text{♩} = 100$

5 Піч на - - - ша ре - го - - - че.

Піч на - ша ре - го - че, ко - ро - ва - ю хо - че,

11 а при - піч - ки за - ли - ва - ють - ся, на ши - шеч - ки спо - ді - ва - ють(ся).

Detailed description: The musical score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of three staves. The first staff starts with a tempo marking of quarter note = 100. The melody begins with a quarter note G4, followed by a triplet of eighth notes (A4, B4, C5), then a quarter note D5, a quarter note E5, a quarter note F#5, and a quarter note G5. The lyrics 'Піч на - - - ша ре - го - - - че.' are aligned with these notes. The second staff continues with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'Піч на - ша ре - го - че, ко - ро - ва - ю хо - че,' are aligned. The third staff continues with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'а при - піч - ки за - ли - ва - ють - ся, на ши - шеч - ки спо - ді - ва - ють(ся).' are aligned.

Покривала мене дядина

$\text{♩} = 100$

По - кри - ва - ла ме - не дя - ди - на.

5 По - кри - ва - ла ме - не дя ди - на,

7 рва - ла ко - си, як та га - ди - на,

9 по - кри - ва - ла ме - не тіт - ка,

12 як рід - на ма - тін(ка).

Detailed description: The musical score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of five staves. The first staff starts with a tempo marking of quarter note = 100. The melody begins with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'По - кри - ва - ла ме - не дя - ди - на.' are aligned. The second staff continues with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'По - кри - ва - ла ме - не дя ди - на,' are aligned. The third staff continues with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'рва - ла ко - си, як та га - ди - на,' are aligned. The fourth staff continues with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'по - кри - ва - ла ме - не тіт - ка,' are aligned. The fifth staff continues with a quarter note G4, quarter note A4, quarter note B4, quarter note C5, quarter note D5, quarter note E5, quarter note F#5, quarter note G5. The lyrics 'як рід - на ма - тін(ка).' are aligned.

Пропила мати дочку

$\text{♩} = 100$

Про - пи - ла ма - ти доч - ку,
6 про - пи - ла ма - ти доч - ку
10 на со - лод - кім ме доч(ку).
14 На ме - ду на го - ріл - ці,
19 на ме - ду на го - ріл - ці,
23 чо - бо - ти на та ріл(ці).
27 Вер - ну зя - тю ви - на боч - ку,
32 вер - ну зя - тю ви - на боч - ку,
36 вер - ни ме - ні рід - ну - ю доч(ку).
40 Шей чо - бо - ти то - бі ски - ну,
45 шей чо - бо - ти то - бі ски - ну,
49 від - дай мо - ю ди ти(ну).

Сваха сваху бажала

$\text{♩} = 100$

3 Сва - ха сва - ху ба - жа - ла.

6 Сва - ха сва - ху ба - жа - ла, под - вір' - я за - мі - та - ла,

7 як би ж мо - я си - ла, я б йо - го зо - ло - ти(ла).

Detailed description: This is a musical score for the song 'Сваха сваху бажала'. It consists of three staves of music in a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The tempo is marked as quarter note = 100. The lyrics are written below the notes. The first staff starts at measure 3 and ends with a fermata over the word 'ла'. The second staff starts at measure 6 and ends with a fermata over 'ла'. The third staff starts at measure 7 and ends with a fermata over 'ла'. The lyrics are: 'Сва - ха сва - ху ба - жа - ла.', 'Сва - ха сва - ху ба - жа - ла, под - вір' - я за - мі - та - ла,', and 'як би ж мо - я си - ла, я б йо - го зо - ло - ти(ла).'

Стидайся, Наташа, стидайся

$\text{♩} = 100$

6 Сти - дай - ся, На - та - ша, сти - дай - ся,

11 по - кри - ва - ти - ся не дай - ся,

16 не дай сво - ї ру - сі ко - си по - кри - ва - ти,

21 луч - че б бу - ло дів - чи - но - ю гу - ля - ти.

26 у ба - тень - ка роз ко - шонь - ки за - зна - ти.

Detailed description: This is a musical score for the song 'Стидайся, Наташа, стидайся'. It consists of six staves of music in a treble clef with a key signature of two sharps (F#, C#) and a 2/4 time signature. The tempo is marked as quarter note = 100. The lyrics are written below the notes. The first staff starts at measure 6 and ends with a fermata over 'ся'. The second staff starts at measure 11 and ends with a fermata over 'ся'. The third staff starts at measure 16 and ends with a fermata over 'ти'. The fourth staff starts at measure 21 and ends with a fermata over 'ти'. The fifth staff starts at measure 26 and ends with a fermata over 'ти'. The lyrics are: 'Сти - дай - ся, На - та - ша, сти - дай - ся,', 'по - кри - ва - ти - ся не дай - ся,', 'не дай сво - ї ру - сі ко - си по - кри - ва - ти,', 'луч - че б бу - ло дів - чи - но - ю гу - ля - ти.', and 'у ба - тень - ка роз ко - шонь - ки за - зна - ти.'

Та й будеш ти, моя матінко, жалкувати

♩ = 100

Тай бу-деш ти, мо-я ж ма - тін - ко, жал - ку ва - ти, да як

і - ти муть под - ру - жеч - ки в сад гу ля - ти. Че-рез

твій же двір, вслід за ко - неч - ком во - ни йти - муть, да й у

ру - чень - ках смо - ро - ди - ну да й нес - ти - муть. Да й у

ру - чень - ках смо - ро - ди - на зя - гід - ка - ми, да об-

ли - єш - ся, мо-я ма - тін - ко, слі - зонь - ка - ми.

Чом ви, дружечки, сидите

$\text{♩} = 100$

Чом-ви, дру-жеч-ки, си-де - те, чом ви до - до - му не йде - те,
А ми дру-жеч-ки си-де - мо, ва - шо - го хлі-ба не ї - мо,
А ви, сві-тил-ки, не си - дить, бе - рить тор-бин-ки тай і - дить,

бо вже На - та - ша на-ша не ва-ша, з со - бо - ю не возь - ме(те).
ва - шо - го хлі-ба, ва-шо - ї со-лі, ми в сво - ї мо - ло - до(ї).
се - ло від се-ла, ха-та від ха-ти тай бу - де - те щось ма(ти).

Володимир Маковський. Дівич-вечір.

Ще ж бо я не їхала, ще ж бо я не йшла

$\text{♩} = 100$

$\text{♩} = 100$

Ще ж бо я не ї - ха - ла, ще ж бо я не йшла,

3
ще ж бо я бать - ку не дя - ку - ва - ла.

5
Дя - ку - ю то - бі, бать - ку, що ви - ко - хав та - ку лат - ку,

7
біль - ше не бу - деш, біль - ше не бу - деш.

Ще ж бо я не їхала, ще ж бо я не шла,
Ще ж бо я матері не дякувала.
- Дякую тобі, нене, що старалася на мене,
Більше не будеш, більше не будеш.
- Дякую тобі, нене, що старалася на мене,
Більше не будеш, більше не будеш.

Ще ж бо я не їхала, ще ж бо я не шла,
Ще ж бо я братіку не дякувала.
Дяку тобі, брате, що водив хлопців до хати.
Більше не будеш, більше не будеш.
Дяку тобі, брате, що водив хлопців до хати.
Більше не будеш, більше не будеш.

Весільні пісні, фрагменти обряду, записані від інших респондентів

I. Весільні пісні, записані від Кучеренко Ганни Іванівни

Ви, родичі, не лякайтеся

Ви, родичі, не лякайтеся,
Поза двері не ховайтеся,
Просимо вас до хати,
Там будемо частувати.

Коли йшли від молодого до молодої, то співали:

Були ми в молодого

Були ми в молодого,
А в городі сосонка,
А за городом – дві,
А разом обидві.
Розпався цвіток надвоє,
А хороші молодята обоє.

Котиться сонце додолу

Котиться сонце додолу,
Заскучила наша молода додому.
Ще й на ній вінок не зів'яв,
То веди, веди, щоб не пропав.

Ой лети, лети, соколоньку, попереду нас

Ой лети, лети, соколоньку, попереду нас,
Та принеси звісточку перше за нас.
Нехай вийде стара ненька з калачем,

Бо звінчалася її дочка з паничем.
Не так з паничем, як з мужиком.
Він взяв під руку рушничком,
Зв'язав попід рученьки,
Щоб не було розлученьки.

А в лісі на горісі зозуля кує

А в лісі на горісі зозуля кує,
А свекруха до невістки горілочку п'є:
– На здоров'я, невісточко, на здоров'я п'ю,
Бо беру тебе на віки за своєю!

II. Весільні пісні, записані від Слюсаренко Ольги Тихонівни

Коли покривали молоду, то співали:

Благословіть, мамо!

Благословіть, мамо,
Благословіть, тато,
Своєму дитяті
Русу косу розплітати.
І в другий раз у Божий час!
Благословіть, мамо,
Благословіть, тато,
Своєму дитяті
Русу косу розплітати.
І в третій раз у Божий час!
Благословіть, мамо,
Благословіть, тато,
Своєму дитяті
Русу косу розплітати.

Коли покривали молоду, то свашки співали:

Я ж тебе, сестрице, покриваю

Я ж тебе, сестрице, покриваю,
Щастям, здоров'ям наділяю:
Щоб була багата, як земля,
Щоб була здорова, як вода,
Щоб була гожа, як у саду рожа!

Коли наречена покрита, то стелять рядно, на ньому танцюють, кидають на нього гроші і співають:

Покривала мене дядина

Покривала мене дядина –
Рвала коси, як та гадина.
Покривала мене тітка –
Рвала коси, як та щітка.

Світилки співали дружкам:

А в миснику пляшка стояла

А в миснику пляшка стояла,
А в ту пляшку кицька насцяла,
А дружки не знали –
Світилок частували.

Цю пісню співали свахам:

Приїхали сваха до свахи

Приїхали сваха до свахи,
Притулили сраку до сраки,
А у кого срака та й більша,
Ота буде сваха рідніша.

Цю пісню співали світилки дружкам:

Била дружка сваху, била

Била дружка сваху, била,
Аж під стіл заколотила.
Вилазила дружка з-під столу
Із рудою головою.
Була одна волосина,
І ту блоха прокусила.

Після гостин співали:

Їли лапшу з молоком

Їли лапшу з молоком,
Їли борщ та кашу.
Пили горілку вівсяну,
А я трошки вже п'яна!

«Коли молодий приходить до молодої, то бояри сідають по один бік, а дружки – по другий. Дружки співали:

1) Боярине, сядь коло мене,
Боярине, обійми мене,
Боярине, поцілуй мене!
Дам тобі гусака-щупака,
Дам тобі курочку *рабеньку*,
Сватай мене, молоденьку!

Як починають покривати молоду, то просять благословення.
Дружки співають:

2) Дайте нам тарілку!
Дайте нам хустину!
Будем починати
Молоду покривати.

Ще співають:

3) Покривала мене дядина,
Рвала коси, як та гадина;
Покривала мене тітка,
Рвала коси, як та щітка.

Дві свахи ставали на краї лавки і махали над головами молодих великою хусткою, якою мали покривати молоду. Співали:

4) Зробили ми діло,
Аж нам чоло впріло:
Із хліба – паляницю,
Із дівки – молодицю.

Ш. Весільні пісні, записані від Касьяненко Л.І.

Коли одягали дружку у «хвату» то співали:

Буярине, сядь коло мене

Буярине, сядь коло мене,
Буярине, обійми мене!
Дам тобі гусака-щупака,
Дам тобі гусачка і бичка,
Там тобі курочку рябеньку –
Сватай мене, молоденьку!

Якщо боярин не вмів цілуватися, то йому співали:

Було тобі не буярувати

Було б тобі не буярувати,
Було б тобі не буярувати,
Як не вмєш цілувати;
Було б тобі в хлопцях ходити,
Як не вмєш дівці вгодити

Коли боярин не має грошей для викупу, то йому співали:

Було б тобі не боярувати

Було б тобі не боярувати.
А сім день молотити,
Сім день молотити,
Щоб грошей заробити.

IV. Весільні пісні, записані від Пазюк Наталії Борисівни

На кінець 1-го дня весілля староста, перев'язаний рушником, ріже коровай. Подошва віддається музикам а верхівка – молодим. Разом з короваєм давали і гілочку від гільця. Мама дає нареченій два хліба і придане: одіяло ватне, дві подушки, простінь, дві ложки, перев'язані червоною ниткою чи лентою, дві вилки, дві тарілки, щоб молоді мали звідки їсти.

На другий день перевдягалися в циганів, розфарбовували собі обличчя, кували підкови, махали кувадлом, «шмалили» кухарку.

Якщо батьки видавали останню дитину, то їм надівали вінки з барвінку і жита.

На другий день також проводили обряд «Дарування тещі чобіт». Тещі зять миє ноги, одягає їй чоботи. Стелять рядно, на якому зять з тещею танцюють. Гості кидають їм на рядно гроші. При цьому співають:

Чоботи, чоботи ви мої

Чоботи, чоботи ви мої,
Наробили клопоту ви мені.
Оце ж тії чоботи, що зять дав,
А за тії чоботи дочку взяв.
Чоботи, чоботи ви мої...

Весільні жартівливі пісні

- 1) Ой їхав Іван на котеняті
Та віз Галину в горняті.
Привіз він її до хати,
Привіз він її до хати:
– Вилазь, Галино, з горняти!
- 2) Ой у полі *шахран* (щафран) родить,
А до Галини Іван ходить.
Ой не ходи, Іване, нема нащо,
Бо хоч вона гарна, та ледащо.
- 3) Виведіть мені нам наше,
Виведіть нам наше.
Нехай воно нам пляше
З білою головою,
З червоною калиною.
- 4) Тобі, мати, не журитися,
Тобі, мати, не журитися,
Тобі, мати, веселитися.
Топчи вороги під ноги,
Бо зробила твоя донька пироги.
- 5) Ой дві дочки, дві квіточки.
Ой тобі, мати, не журитися,
Тобі, мати, не журитися,
Тобі, мати, не журитися,
Тобі дочок мати,
Бо ти вмієш їх шанувати.

Сороміцькі пісні

- 1) Мужики штани прали,
В ширінку заглядали:
– Де ж той соловей дівся,
Що в ширінці вертівся?
- 2) Гусак гуску кличе,
Через тин їй полосок тиче:
– На тобі полосочок,
Дай мені хоч разочок!

3) Єдина донька, синів не було.

Щоб не тато, не мама,

То нас би не було.

Спасибі матері,

Що давала татові,

Що давала татові,

А ми – є.

Спасибі, що діток народили,

А нас на весілля запросили!

4) Теща зятя проводжала

І в ширінку заглядала:

Щоб і волос густий,

Щоб і той був товстий,

Щоб і яйця великі,

Як у тещі черевики.

5) Ключі, мати, ключі!

Ключі, мати, ключі!

До комори йдучи,

Коробочку відмикаючи,

Сорочечку оглядаючи,

Сорочечку з «квіточками»,

А нам – рушнички з торочками!

6) А в нашого пана-свата

Хата на сохах.

Ой, держися, пане-свате,

Добре на ногах!

Як не будеш держатися,

Будуть люди сміятися!

7) Ой, гиля, гиля, гиля,

Невеличка наша сила:

Цебер меду, бочка пива,

Дві телиці, дві левиці,

Два барани круторогі,

Два кабани жовтоносі,

А ще цап та баран –

На вечерю нам!

8) Глупа дружечка, глупа:
В мене сорочечок купа,
Поперу, покачаю,
Ще й тобі позичаю.

(Це співали світилки у змаганні з дружками. У відповідь на їхні докори, що у світилок позичені сорочки)

9) Ласа дружка, ласа,
Бо вкрала кусок м'яса,
Побігла ярмом, ярмом,
За нею – собаки ройом.
Щоб був не Гаврило,
То її б удавило!

(Це світилки співають дружкам)

10) Наша мама добре зробила:
Вона собі сина родила,
А ваша мама с...ла, п...іла,
Та не знає, де дочку діла!

V. Весільні побажання, записані від Делікатної Лариси Миколаївни

Коли кликали на почесну, то казали:

- Дарую цибулі, щоб він не давав тобі дулі.
- Дарую вам пачку папірос, щоб був до года хлопчик, як матрос!
- Дарую вам два дубочки, щоб водилися сини й дочки!
- Дарую вам кленовий листок, щоб син водив дівчат під місток!
- Дарую вам капусту, щоб у вашому домі ніколи не було пусто!
- Дарую вам лук, щоб кругом одкривались двері на ваш стук!
- Дарую вам картошку, щоб іще у вас погуляти немножко!
- Дарую вам морков, щоб він помімав тещу, а вона – свекров!
- Дарую вам огурець, щоб першим родився у вас молодець!
- Дарую вам помідор, щоб у вашій сім'ї ніколи не був роздор!
- Дарую вам петрушку, щоб вслід за молодою повиходили заміж дружки!

- Дарую вам гроші мідні, щоб ви ніколи не були бідні!
- Дарую вам сrebro, щоб завжди було добро!
- Дарую вам гроші-бумажки, щоб ніколи не ходив до чужої Машки!
- І на остаток вам дарую: сибірське здоров'я, кавказьке довголіття, і індійську любов!

VI. Весільні побажання, записані від Садовенко Анастасії Федорівни

- Дарую вам корову, що гарбає солону!
- Дарую тобі сорочку на стан – достань, а на рукави – укради, а здорова сходи!
- Дарую тобі лан пшениці, аж до Копенкуватської границі: біжи – пожни, зароби! Будеш жати – будеш мати!
- Дарую вам копця, щоб мали до года хлопця!
- Дарую вам вівці, що пасуться на гірці! Будете займати – будете мати!
- Дарую вам купу хмизу, щоб був молодий зверху, а молода – знизу!

VII. Весільні пісні, записані від Слюсаренко Ольги Тихонівни

«Мене по всьому селу просили на весілля, бо я співала весільних пісень.

Коли молода йшла просити молодого на весілля, то співали»:

1) Місяць з зорою,
Світить нам дорогою,
Дорогою,,
З барвінком з усякого зілля.
Просимо на весілля!

2) Попід городи йдемо,
В городи не зайдемо.
А в городці руга,
А в городці м'ята,
Скажіть, добрі люди,
Де Петрова хата?»

Коли доходили до хати, то співали:

1) Секрушечко та голубочко,
Подивися у віконечко:
Чи то метіль мете,
Чи то невістка йде
Й 700 дружечок веде,
Сімсот ще й чотирі,
А всі хороші, чорнобриві.

Коли заходили в хату, то співали:

2) Добрий вечір тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому!

Їм у відповідь співали:

3) Здорові гості були,
Що за нас не забули,
Що за нас не забули,
Що за нас нагадали,
«Добрий день!» сказали.

А на другий день, то вже молодий іде за молодою. Вони так само здороваються, їм так само відповідають. Тоді просять:

4) Ой дайте нам стільця,
Дайте нам гребінця,

Дайте нам кожуха,
Щоб сіла молодуха.

Їм відспівують:

5) Верба не вродила –
Стільця не зробили,
Немає кожуха –
Не сяде молодуха.

А коли молоду вже посадили, то співають:

6) А брат сестрицю розплітав,
Де він виплітки подівав?
А поніс на базар – не продав,
А меншій сестриці подарував.

Далі співали:

7) А на дворі просо молотять,
А у хаті косу золотять,
А на дворі домолотюють,
А у хаті дозолотюють.

8) Дай мені, мати, масла,
Бо я тобі корову пасла,
Русу-косу розмастити,
Щоб віночок примостити.
Гонила на росу,
Дай помастити косу.

Коли розчесали косу, тоді бояри беруть молоду «на ура!». Мати бере платочок і обводить молоду кругом стола. Три рази обвела і садить. Тоді заходять присутні і співають:

9) Ой здвигнули стіни,
Як бояри сіли,

А ще ліпше здвигнуться,
Як горілки нап'ються!

Тоді співають:

10) Ой нема того на селі,
Що у молоді на столі:
Є що їсти, є що пити,
Є кому припросити.

11) Входить батенько старенький,
Як голубочок сивенький,
По хаті ходить,
Гостоньки просить:
– Просимо обідать!

ІХ. Весільні пісні, записані від Годовенчук Меланії Федотівни

До кожної страви були пісні. Спочатку давали борщ, картоплю, капусту, холодець. А ми, дівчата, співали:

1) Я борщу не хочу,
І ложки не вмочу!
Дайте нам того трошки,
Що висять з ложки «ножки»!

Коли поїли локшину, то співали:

2) Я не вмію через тин лізти,
Я не вмію локшину їсти,
А я вмію через дручечки,
Дайте нам пиріжечки!

Світилки співали дружкам:

3) Ой ліпила дружечка пиріжки
І зліпила два ріжки:

То з капустою, то з сиром,
То будьмо з миром,
Поки сидітемемо за столом!

4) Ой ліпили дружечки пиріжки:
То з капустою,
То з ягідьми,
Посидьмо трошки із людьми!

Беруть боярин молоду, а дружба – молодого і виводять за платочки, тричі співають їм:

5) За вір'я сонечко, за вір'я,
То не материне, то не батькове подвір'я.

Тоді починають танцювати під музику. Після танців просяться до хати:

6) Наш Петя вихвалявся,
Що вже ж він нагулявся
На сивому коні
У молодії на весіллі.

7) Ой сватку ж наш, сватку,
Пустіть нас у хатку.

Всі знову сідали за стіл.

Як ідуть по мосту, то співають:

8) Кам'яний ти, мосте,
Гнися – не вломися!
Молодий Іване,
Низенько вклонися
Старому й малому,
Богові святому!

Всі кланялися. Співали:

9) Соловейко маленький.
В тебе голос тоненький,
Дай моїй ненці знати,
Що ми близько до хати!

По дорозі співали:

10) Ой, люди, люди, вороги,
Не переходьте дороги!
Хай пройде молода,
Щоб була щаслива родина;
Хай пройде молодик,
Щоб був щасливий весь вік!

VII. Весільні пісні та фрагменти обрядовості, записані від Гордієнко Марії Василівни

І в молоді, і в молодого плели гільце.

Як молоду покрили, то вже тоді ламали гільце і різали коровай. Гілочки з гільця і шматочки короваю роздавали. Іще була така прикмета: хочеш, щоб у чомусь була вдача, то збережи це гільце і бери його з собою, коли треба.

Гілочки гільця прикрашали квітками. А ще з тіста робили «намисто» (печені маленькі кульки нанизували на нитку). Цим «намистом» прикрашали гільце. Були такі майстрині, що вміли виготовляти печене гільце.

Гільце робили з ялини.

Коровай теж прикрашали. Брали велике деко, на ньому ліпили пташки, розочки, фігурки пташок. Зазвичай було дві коровайниці, бо мала бути парна кількість, щоб молоді були зажди разом. За коровайниць брали тих жінок, які щасливі були у шлюбі. «Підешву» на коровай робили з тіста. На деко спочатку клали корж, а потім на нього викладали прикраси (квітки, голуби). Коли коровай різали, то вершечок віддавали молодим, а

серединку – рідні, всім присутнім, «підошву» – музикантам. Роздача короваю теж супроводжувалася піснями.

«Шишки» роздавали рідні. Подарунки давали хрещеному і хрещеній.

Коли роздали коровай, то вже починалися «дружчини». Дружки, світилки продавали дружбам букетики, співали:

1) Дайте нам тарілку,
Дайте нам чарку!
Будемо починати
Квітки скупати!»

Дружки, світилки «продавали» дружбам букетики. Боярин хоче «викупити» квітку, а дівка не соглашається. Тоді він їй ото кладе на тарілку гроші. Тоді вони разом п'ють горілку і дівчата співають:

2) Боярине-білозорчику,
Прошу тебе на горілочку,
Хочу тобі чарочку дати,
Та не знаю, як казати!

XI. Весільні пісні, записані від Бабанської Ксенії Степанівни

1) Устань, Галю, підведися,
У віконце подивися.
Ой, чи далеко бояри ідуть,
Ой, чи скоро у нас будуть?

2) Відчиняй, батеньку, двір,
Бо йде від шлюбу син твій.
Він іде не сам, з жоною,
Яка буде тобі вірною дочкою.

3) Рядочком, дружечки,
Рядочком ідіть,
А нашого винограду
Не полеміть.
Бо наш виноград сам поріс,

А нашу Галочку Іван приніс.

4) А на дворі просо молотять,
А у хаті косу золотять.
Я на дворі просо домолотю,
А у хаті косу позолотю.

5) Шкода, шкода твоїх брів:
Наїхало лопацанів повний двір.
Ой, де ж тебе сховати,
Щоб лопацанам не віддати?

6) Перед порогом калябатина,
А у ній свиня обталяпана.
А дружки думали, що мати,
Давай її цілувати.

7) Ви – кленочки-дочки,
У вас вишиті сорочки.
Як би ви розум мали,
То цього б не співали.

8) Посіяли гектар проса –
Не тикайте нам дулю під носа.
Посійте краще маку –
Поцілуйте нашу с...ку.

9) Ми поїхали до вас по дівку,
Ми мали боярина, коня-скакуна.
А ви мали вина бочку,
То віддайте нам свою дочку.

10) А на столі кицька нас...ла.
А дайте нам кружку,
Щоб напоїти старшу дружку.

Поховальна обрядовість

Поховальна обрядовість формувалася упродовж віків, зазнала значного впливу різних епох, увібрала в себе різні розуміння смерті. Так, наприклад, на території історичної Уманщини в давнину існував архаїчний ритуал оживлення мерця, так звані, *забави при мерці*. Про такий обряд, що побутував у с. Підвисокому у кінці XIX – початку XX ст.ст., згадує Хрисанф Ящуржинський у праці «Остатки языческих обрядовъ, сохранившіеся въ малорусском погребеніи»: «Покойника обыкновенно провожаютъ съ особенными опредѣленными плачами; но существовалъ обычай, правда, не повсемѣстно, не плакать надъ умершимъ, а веселиться, пѣть пѣсни и играть на свирѣли. Такойъ обычай, по разсказу одной старухи, существовалъ въ селѣ Подвысокомъ, Кіевской губ., Уманского уѣзда. Какъ ни страненъ этотъ обычай, но онъ коренится въ древне-русской тризнѣ, празнествѣ надъ умершимъ, состоящемъ въ военныхъ играхъ, пиршествѣ и веселіи»¹⁰⁶.

М. Грушевський писав: «Вечеромъ збирається молодіж і виправляє страшні, варварські речі з трупом. Напр., тягають мерця за ноги і кличуть, щоби встав і бавився з ними, тягають за волосся і питають, чи відгадає, хто потяг, тягають стеблом чи галузкою з дерева небіжчикові попід ніс, скобочуть його, щоб засміявся і т.д. І все те діється в очах рідні, котра, одначе, не може запротестувати проти того, бо не може ломити звичаю». У різні роки обряд поховання здійснювався по-різному.

Біля Копенкуватого розташовано давні могили. Про них згадує священник Іван Прісовський: «Къ великому сожалѣнію мѣстное преданіе о нихъ совершенно потеряно въ народѣ; самыя старѣйшины сельскіе ничего не знаютъ о своихъ могилахъ. Явное дѣло, что онѣ принадлежатъ самымъ давнимъ временамъ. Какъ бы то ни было, важно то, что годовъ 10 назадъ Копенковатскіе крестьяне, предполагая открытъ кладъ въ одной изъ большихъ могиль, подвергали ее разрытію. Первое открытіе было то, что

¹⁰⁶ Ящуржинскій Хр. Остатки языческихъ обрядовъ, яохранившіеся въ малорусскомъ погребеніи // Кіевская старина. 1890. № 1.

вся могила кругомъ, при подошвѣ своей, была обложена дикимъ камнемъ, который на поль-аршина шель въ землю и обнималъ могилу въ видѣ баллюстрада; – далѣе – въ могилѣ отыскали совершенно съѣденные ржавчиною ножницы среднего формата, еще глубже большой горшекъ только не съ деньгами, а съ сливянними косточками, которыя отъ прикосновенія превращались въ прахъ; еще глубже – большой черепъ человѣческой, пожелтѣвшій отъ времени. ... нельзя не признать Копенковатскихъ могилъ – примѣчательными и интересными, но пока интересъ ихъ долженъ оставаться загадочнымъ, хотя и найденный черепъ, очевидно, показываетъ, что въ нихъ нѣкогда положены были кости человѣческія. Не погребены ли въ Копенковатскихъ могилахъ старые ратники – Крымско-Татарские, такъ какъ въ могилѣ нашей найдены были ножницы и горшекъ съ сливянними косточками, или иначе такія вещи, которыя ясно говорятъ о погребальномъ обычаѣ Азіятскихъ народовъ, повергающихъ въ могилу своихъ ближнихъ металлическія и другія вещи – и такъ какъ Копенковатская окрестность въ старину была пограничнымъ пунктомъ Татарскимъ со стороны Польской границы?».

Сучасний обряд села Копенкуватого зберіг значну кількість язичницьких культів. З культом води пов'язане ритуальне обмивання покійника з метою очищення його від світу живих. Сюди можна залучити також звичай ставити біля покійного посудину з водою, а в труну класти гроші на перевіз через ріку вічності, мити підлогу у кімнаті, де лежав покійник, виливати воду за труною після того, як її винесуть з хати (*«щоб був чистим шлях на той світ»*).

Культ вогню виявляється у запалюванні свічок при мерцеві, звичаєві класти йому в руки свічку, спалюванні речей небіжчика.

Культ дерев виявляється у виготовленні труни зі спеціальних порід дерев, покладанні зілля в труну, садінні дерев на могилі: дівчині – калину, жінці – тополю, ялину, парубкові – явір чи клен.

З культом померлих предків пов'язаний ритуал прощання покійника з рідною домікою. Покійника виносили ногами вперед (*«щоб він не повернувся у світ живих»*). Тричі торкалися труною порога (*«стукали, щоб повідомити померлих родичів, що нова*

душа прямує до них»). Межею переходу від світу живих до світу мертвих вважаються ворота, роздоріжжя, перехрестя, вхід на цвинтар, тому тут здійснюється зупинка похоронної процесії, читаються молитви. Труну опускають в могилу на рушниках, які є «символом життєвої дороги».

Поховальний обряд молодої дівчини відбувається у формі весілля («вона вінчається з сирію землею, з могилою»). Тут присутні і атрибути весілля: гільце, фата, вінок, коровай, букетики і т. ін.

«Наряджають покійника у все нове, квіти ставлять по боках, під голову обов'язково кладуть подушку із трави, яку пошили (не рідня) вручну ріденькими швами».

«Після поховання, щоб не боятися покійника, потрібно було на кожному вікні і дверях покласти хрестика. Ще, кажуть, потрібно посипати в хаті освяченим маком».

«А коли лягаєш спати, то всі вікна перехрести, тоді тільки можеш відпочивати».

«До сорока днів душа покійного знаходиться в хаті. Потрібно класти пучок солі, пучок сахару на скибочку хліба. А ще обов'язково треба закрити матерією всі дзеркальні поверхні, тому що душа не повинна бачити себе».

Похорони покійника супроводжується плачем, який має назву голосіння. Так називають словесно-поетичні твори, які виконуються над покійником у період між його смертю та похороном (в час смерті, покладання в труну, прощання в хаті, під час виносу з хати, прощання з селом, останнє прощання перед покладанням в могилу). Ф. Колесса пояснював, чому необхідно було голосити за покійником:

- щоб відігнати від покійника злу силу, що зазіхає на його душу;
- щоб задобрити померлого, щоб він не повернувся у світ живих;
- щоб небіжчик у загробному житті допомагав живим родичам.

Псалтир за покійного у Копенкуватому читала Музика Килина Іванівна (померла), а нині читає її сестра, Кучеренко Галина Іванівна.

В селі Копенкуватому годиться оплакати покійного навіть у тому випадку, коли він при житті був не дуже доброю людиною. Кажуть: *«Про покійного або добре, або ніяк...»*; *«Хай з миром спочиває...»*; *«Царство йому небесне!»*; *«Земля йому пухом...»*.

Поминальні обіди справляються в честь небіжчиків. Колись подавали такі страви: коливо, закуска (капута з салом та свининою), локшина, гречана каша з салом, борщ, ягідки. Тепер замовляють поминальні обіди і меню значно змінилося, але коливо, борщ, капуста, ягідки залишаються їх складовою частиною. Згідно християнського канону обід може бути пісний (під час посту та пісні дні) і скоромний. У наш час цього не завжди дотримуються.

Поминальні обіди повторюються на 9-й, 40-й день та річницю смерті, а упродовж року – у поминальні свята, пов'язаних з культом предків.

Поминальні служби у церкві відбуваються у Дмитрову суботу, у суботу перед Зеленими Святками, в суботу перед м'ясницею, в суботи Великого посту. Дуже урочисто поминають покійних на провідному тижні. На могилках кладуть паски та крашанки, випивають чарку і при цьому кажуть: *«Дай, Боже, прожити цей рік і на приший в добрім щастю панувати, а умершим царство Боже!»*

Похорон і поминання за християнським обрядом проводить священник О. Юрій (Георгій) у супроводі півчих.

Поминальні пісні

Прощай душа в останній раз

Прощай, душа, в останній раз,
Прощай навіки нині,
Бо я іду в далеку путь,
Лишай, душа, родину.
Лишаю я свої сліди,
Якими я ходила,
Лишаю я свої слова,
Якими говорила.

Сліди мої вросли травой,
Уже їх не видати.
Слова мої лишаються,
Будете споминати.

Прийшла мені моя пора

Прийшла мені моя пора
Збиратися в дорогу.
Ви залишаєтеся в гостях,
А я – у своєму домі.
Ви залишаєтесь в гостях,
А я – своїм домі.
А ця путь, усім страшна,
Нікого не минає,
Усі народи нею йдуть,
Нікого не вертає.
А ви, мої ріднесенькі,
.....,
Бо я іду в далеку путь,
Лишаю жаль родині.

Ой, мамо, мамо, горе без тебе

Ой, мамо, мамо, горе без тебе:
Куди не піду, все пустота.
Про любов твою забути не можу,
Ти вчила мене все про Христа.
Про любов твою забути не можу,
Ти вчила мене все про Христа.
Палкі стремління твоєї любові
Ти направляла на добру путь.
Як же забути про тебе, мамо?
Як же важко тебе забути!
Як же забути про тебе, мамо?
Як же важко тебе забути!
Прийду до хати – тебе немає,
Гляну в подвір'я – тебе нема.

Ой, мамо, мамо, хто не засяде
Ой, мамо, мамо, хто не засяде
На твоєму місці біля стола?
Ти була твердиня нашої хати,
Ти була всьому наш голова.
Як же забути тебе, мамо?
Із тим змиритись, що вже нема?
Як же забути тебе, мамо?
Із тим змиритись, що вже нема?

(Записано від Джулинської Мотрі Михайлівни, 1932 р.н.)

Віруючі люди похилого віку спокійно ставляться до смерті, адже вони впевнені, що вмирає лише тіло людини, а душа прямує на небеса.

Тому, згідно християнської моралі, необхідно за життя берегти душу: приймати Святе Причастя, не грішити, частіше сповідатися.

Відмінними були похорони людей, яких вважали відьмами, а також тих, що були самогубцями. Їм вбивали осикового кілка в груди чи кололи шилом тіло, а могили посипали маком, щоб їх дух не вилетів з могили. Такі люди помирили в довгих муках. Був випадок, коли у стелі дому доводилося пробивати дірку, аби дух покинув тіло.

З одного боку люди турбувалися про душу і тіло померлого, з іншого – оберігали родичів та близьких покійника. Убирали покійника в новий одяг.

Поминали покійника на дев'ятий день, на сороковий та на річницю смерті.

Господи Боже, з високого неба

Господи Боже,
З високого неба послухай молитву мою!
Возьми мою душу до себе на небо,
А тіло – в сирію землю!
Насипте не мене високу могилу,
Травою вона заросте.
Посадіте на неї червну калину,

Вона ж навесні розцвіте.
Там будуть до неї пташки прилітати,
Будуть щебетати мені,
А я не почую, бо буду лежати
В глибокій сирій землі.
Могила висока, хатина маленька,
У неї віконець нема.
Я буду лежати, як в полі билина,
Я буду лежати одна.
 Колись мої ноги по світу ходили,
 Бо був же тоді такий час;
 Колись мої руки так тяжко робили,
 А зараз на грудях лежать.
Прощайте, ви, браття, ріднії діти,
Прощайте, моя вся рідня,
Я більше до вас ніколи не вернуся.
Прощайте моя вся рідня!

Ой ви, браття мої, сестри!

Ой ви, браття мої, сестри,
Мої близькі друзя,
Ви прийдіте, подивіться:
Жизнь скінчилася моя.
 Ви прийдіте, подивіться,
 Господь чудо сотворив:
 Ангел Божий зійшов з неба,
 Душу з тілом розлучив.
Лежить тіло бездиханне
І не може говорить.
Ви прийдіте, мої близькі,
Тіло моє в гріб вложіть.
А з молитвою святою
Мене до гроба положіть,
З тяжким смутком і сльозами
В сиру землю покладіть.
 А смутну мою могилу
 Ви сльозами окропіть,

На могилі хрест поставте,
Гарні квіти посадить.
Там, де впадуть ваші сльози,
Може виросте трава,
Там я буду спочивати
Аж до страшного суда.
Там, де впадуть ваші сльози,
Квіти гарні зацвітуть.
Ви про мене пам'ятайте,
Що лежу я вічно тут.
Ой ви, браття мої, сестри,
Не сумуйте ви з мною,
Моліть Бога і співайте:
– Со святими упокой!
(Записано в 2009 році в с. Копенкувате)

Легенда про померлих родичів

Біля нас померла бабуся. Як відомо, годиться на сороковий день відчинити вікна і двері. Але сталося так, що саме в цей день родичі бабусі забули цей звичай, тому закрили вікна і двері. Полягали спати. Посеред ночі мій дядько чує, що хтось стукає у вікно. Він став з постелі і вийшов у двір. Бачить – нікого нема. Зайшов додому і ліг спати. Через п'ять хвилин чує, що знову хтось стукає в вікно. Він усіх розбудив. Думали, що хтось жартує. І стали вони біля дверей, щоб схопити жартівника. А тут уже в інше вікно стукають. Вони всі вибігли, а там знову нікого не було. Потім бабуся згадала, що треба відкрити вікна і двері, бо померлі приходять в цей день провідати своїх родичів. І відкрили двері. Більше ніхто не стукав.

(Записано у Копенкуватому 2009 р.)

Дитячий фольклор села Копенкувате

До дитячого фольклору належать і твори дітей, і твори для дітей, складені дорослими. Деякі жанри народної творчості, що побутували у середовищі дорослих, з часом утратили своє утилітарне призначення і сакральну суть, перейшли до дитячого фольклору у дещо спрощеному варіанті. Усі жанри дитячого фольклору вчені поділяють на три групи:

- тексти, створені для дітей дорослими;
- твори, що перейшли у дитячий фольклор із фольклору дорослих;
- твори, створені самими дітьми.

У селі Копенкувату ми записали дитячий фольклор, що стосується усіх трьох груп.

Колискові пісні – ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю над колискою дитини, щоб її приспати.

Дослідження свідчать, що колискові пісні споріднені із замовляннями. Колись їх виконувалися не тільки для того, щоб приспати дитину, але й відвернути від неї сили зла, спонукати малятко до росту, накликати здоров'я.

Опитування респондентів свідчать, що і понині живе уявлення про те, що *«сон входить в людину і виходить з неї, що він приходить із світу духів, що це надприродна сила»*:

Ой ходить Сон коло вікон

Ой ходить Сон коло вікон,
А Дрімота коло плота.
Питається Сон Дрімоти:
– Де ми будем ночувати?
– Там ми будем ночувати,
Де хатина теплесенька,
Де дитина малесенька,
Там ми будем ночувати,
Дитиночку колихати.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

Коте, коте, коточок

Коте, коте, коточок
Украв в Галі клубочок,
Поніс поза ліс,
А до Галі приніс.
Галя стала бити,
Котика учити:
– Не вчись, котку, красти,
А вчися робити,
Черевички шити!
Котик шив-недошив,
Під лавочку положив.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівни, 1937 р.н.)

«Колись діти» гралися саморобними іграшками: дівчатам робили ляльки (брали хусточку і обмотували її), хлопцям – пищалки з листків дерева, зеленої акації».

(Записано в 2009р.)

Дитячі пісеньки

Бігло, бігло козенятко

Бігло, бігло козенятко
Льодком, льодком.
За ним, за ним –
Цапок слідком.
Воно бігло топиться,
За ним – цапок дивиться.
Воно бігло в ополонку,
А його цапок хап за головку:
– Стій, козо, не топися,
Ще на мене подивися!

Бігла кицька топитися

Бігла кицька топитися,
А вовчик за нею дивитися.
Тільки киця в ополонку,
А вовчок її хвать за голову,
Смик догори!

Іде песик кудлатий

Іде песик кудлатий,
Несе кужіль терпатий.
– Де ти ідеш, песику, прясти?
– Та ген там, до тої Насті!

(Записано від Шмерчук Ніни Несторівни, 1952 р.н.)

Забавлянки та чукикалки

Гойда, гойда, Гойдаша

Гойда, гойла, гойдаша,
Де кобила - там лоша,
Де кобила, там лоша,
Там печене порося
Закоцюрбилося.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Гойда, гойда, гойдаша

Гойда, гойда, гойдаша!
Де кобила, там лоша,
Там семеро поросят,
Там восьмеро овечат.
Їх нікому пасти.
Виглядає вовк із лісу,
Хоче лоша вкрасти.

(Записано від Кнурової Олени Іванівни, 1948 р.н.)

Печу, печу хлібчик

Беруть у долоні дитячу голівку і, злегка її перекидаючи з руки на руку праворуч і ліворуч, ніби виробляють хлібину і приказують:

– Печу, печу хлібчик
Дітям на обідчик.
Меншому – менший,
Більшому – більший.

Потім дитячою голівкою легенько поводять то наперед, то назад, пильнуючи, щоб дитина не впала, бо їй може закрутитися голова, і продовжують:

– Шусть у піч!
Шусть у піч!
Саджай-виймай!
Саджай-виймай!
Ріжу, ріжу,
Я куштую, –
Гам!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Сорока-ворона

Сорока-ворона на припічку сиділа,
Діткам кашку варила і так говорила:
Беруть кожен пальчик, починаючи з міцзинця, загинають і кажуть:
– І цьому дам, і цьому дам,
І цьому дам, і цьому дам,
А цьому не дам:
Він дрова не рубав,
До хати не носив,
Піч не топив,
Води не носив,
Діжі не місив,
Хліба не ліпив,
В піч не саджав!

Респондент вважає, що ця забавлянка з пелюшок виховує в дитини любов до праці і зневагу до ледарів.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Кую, кую чобіток

Беруть у дитини ніжку і пучкою вказівного пальця ніби «кують» та приказують:

– Кую, кую чобіток,
Подай, бабо, молоток!
Не подаси молотка –
Не підкую чобітка.
А молоток золотенький,
А чобіток дороженький!

Пучкою лоскочуть подошву малюка й приказують : «Ш-ш-ш-ш!»

Дитина регоче і тішиться.

Респондентка вважає, що ця забавлянка імітує процес праці шевця, виховують повагу до трударів.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Ладуньки-ладусі

– Ладуньки-ладусі!
А де були?
– У бабусі!
– А що їли?
– Кашку!
– А що пили?
– Бражку!

Каша маслянецька,
Бражка солоденька,
Бабуся старенька.

Далі беруть в свої руки дитячі ручки, махають ними, приказуючи:

«Гай! Гай! Гай! Полетіли, на головку сіли!» Кладуть дитячі ручки на головку.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Купалися ластів'ята

Купалися ластів'ята
Та в чару-водиці,
Щоб були ми білотілі
Та ще й білолиці.

Респондент пояснює: «Цю забавлянку приказували, коли купали дитину, щоб зняти емоційну напругу і попередити дитячий плач, а неприємну процедуру перетворити у гру».

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Чукикалки

Чукикалка – жанр дитячого фольклору, що активізує єдність слова та моторики, супроводжується відповідними рухами, розвиває моторику та мовлення.

Респондент пояснює: «Чукати – забавляти дитя, підкидаючи його догори, бавити дитину, розважати пісенькою у поєднанні зі звукосполученням «чук», «чуки»:

Чуки, чуки, чуки,
Наварила баба щуки,
Дітей нагодувала,
Спатоньки поклала.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Їде, їде пан, пан

Їде, їде пан, пан
На конику сам, сам.
А за паном хлоп, хлоп
На конику гоп, гоп!

Респондент пояснює: «Чукикалка супроводжує імітацію їзди верхи. Дитя сидить на коліні няні чи матері».

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Ой гоп, гопа-па!

Ой гоп, гопа-па!
Нема грошей у попа,
А в попаді трошки є,
Та попові не дає!

Респондент пояснює: «Цією чукикалкою смішать дитину, викликають позитивні емоції!»

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

А тата-, а та-та!

А та-та, а та-та!
Сіла баба на ката,
Поїхала в гості,
Розсипала кості.
– Стій, бабо, не біжи,
Оддай мені пироги
З маком, таком,
Солодким смаком.

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Диби, диби

Диби, диби!
Ішла баба по гриби,
А дід – по опеньки
В неділю раненько.

(Записано від Закорської Надії Кононівни, 1926 р.н.)

Пішла киця по водицю

Пішла киця по водицю
Та й упала у криницю.
Пішов котик рятувати,
За хвостика витягати.

(Записано від Закорської Надії Кононівни, 1926 р.н.)

Заклички

Сонечко, сонечко

Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко!
Зварю тобі борщику
В полив'янім горщику.
Тобі – каша,
Мені – борщ,
Щоб ішов великий дощ!

(Записано від Загорської Надії Кононівни, 1926 р.н.)

Вийди, вийди, сонечко

Вийди, вийди, сонечко,
На широке полечко,
На наше подвір'ячко,
На бабине зіллячко.
Там дід косить,
Сонця просить:
Бий, дзвоне, бий,
Хмару розбий!

(Записано від Плаксивої Олександри Макарівна, 1937 р.н.)

Бузьку, бузьку!

Бузьку, бузьку!
Принеси Маруську!
Та гарненьку, та пухкеньку,
Не крикливу – спокійненьку.

Респондент пояснює: «Здавна діти щиро вірили, що дітей приносять лелеки, тому й просили у них братика чи сестричку».
(Записано від Сівач Марії Кузьмівни, 1926 р.н.)

Прозивалки

Іван-барабан
На капусті сидів,
Усі жаби поїв,
Черепочком накрив,
Щоб мороз не побив.

Вітя-Вітя, вітікар
Повів кози на базар.
А коза тікає,
А Вітька доганяє.

Савка-булавка
Через тин гавка,
А тин валиться,
А Сава – гавиться!

(Записано від Копин Надії Мартинівни, 1929 н.р.)

Лічилки

1) Сиділи два матроси,
Курили папіроси.
А один не курив,
А собаці подарив.

2) Куна, мунда, карамунда,
Дунда, бунда, парамун.

3) Ені, бені, лікі, пакі.
Буль, буль, буль,
Каляки, шмаки,
Еус, беус, краснадеус.
Бакс!

4) Ене, бене, рес,
Футер, футер, жес,
Ене, бене, ряба,
Фунтер, мунтер, жаба.

(Записано від дітей с. Копенкувате в 2009р.)

5) Разі, двази, тризи, лизи,
П'ята, дата, шуні, муні,
Сема, лема, візи, трізи,
Дата, шата, центер, сум!

6) Ена, бена,
Три контори,
Шухер-мухер,
Помидори.

7) В гаражі стоять машини:
«Чайки», «Волги», «Москвичі».
Вибирай собі ключі!

8) Стакан води –
Вийди ти,
Стакан лимон –
Вийди вон!

9) Раз, два –
Не воронь!
Бігай швидко,
Як вогонь.
Раз, два, три –
Іди водить ти!

(Записано від хлопчика Вадика, 1998 р.н.)

10) Раз, два, три, чотири –
Ми стояли на квартирі,
Чай пили, чашки били,
А три копійки заплатили.
Я рахую до п'яти,
Можу і до десяти.
Раз, два, три, чотири, п'ять –
Я іду усіх шукать!

11) Арам, жим, жим, жим,
Арамія, бене.
Подивись на мене
І раз і два, і три!

(Записано від дівчинки Олі в 2009 р.н.)

12) Раз, два – поїхали по дрова;
Три, чотири – причепили;
П'ять, шість – б'ємо шерсть;
Сім, вісім – сіно косим;
Дев'ять, десять – дєньгі єсть,
Одинадцять, дванадцять,
Дві дєвочки –
Рубель двадцять!

13) Йшла по полю вітаміна
По-німецьки говорила:
– Цан-цан-цан,
Вийшов маленький пацан.
А за тим пацаном
Вийшла дєвочка з кільцом.
А кільцо впало – дєвочка пропала!
А дєвочка проснулась –
А кільцо вернулось.

(Записано від хлопчика Максима у 2009р.)

14) Сидів комар на дубочку,
Вишивав собі сорочку сам!
Десь взялася шура-бура,
Комарика з дуба здула!
Лежить комар і не дише,
Тільки лапками колише: вбивсь!
Прийшли його боронити,
А він просить закурити: «Дай!»
Понесли його до ями,
А він – хода бур'янами! Втік!

(Записано в 2009 р. с.Копенкувате від дітей)

15) Раз, два, три, чотири, п'ять – іду шукать!

16) На кухні баби гралися, сосисками кидалися. Ю-зе-фа!

17) Цум-цум, цуме, абе, фарбе, дурмане, пікі-тікі, драманікі!

(Записано від дівчинки Лілії у 2009 р.)

Легенди та перекази села Копенкувате

Легенда про походження села Копенкувате

Дуже давно, ще на початку заснування села, жив один селянин на ім'я Копенко Вася. Він був знатним ковалем, майстром на всі руки. Вмів викувати і лемешка до плуга, і підкову для коня. От одного разу, підковуючи коня, він необережно повівся, тому кінь вибив йому зуби. Відтоді при розмові він почав шепелявити. Коли його запитували, як його звати, то він відповідав: «Копенко Вата». Спілкуючись між собою, люди з різних поселень, йдучи при потребі до коваля, казали: «Ідіть до Копенка Вати!» Звідси й пішла назва села.

(Записано у 2009 році від Гранковської Н.О.)

Змієві вали

Це було так давно, що ніхто не може сказати, коли то було. За тих часів були на землі змії, які уміли говорити і літати. Один такий Змій зустрівся з Кузьмою та Дем'яном і вирішив їх з'їсти. А ті хлопці були ковалями, ото вони тоді в кузні й заховалися, а зачинилися на залізні двері. Змій своїм язичищем пролизав двері залізні і пропхав туди свого язика. Тоді Коваль Дем'ян затис залізними кліщами йому язика. А Змій давай проситися і каже: «Давай будемо миритися, бо несила мені терпіти. Давай поділимо світ. Хай половина світу буде вашою, а половина моєю. Переділимося!»

Тоді Кузьма і Дем'ян запропонували переорати пополам землю, але самі вони не в силі орати таку силу-силенну плугом та конем. Тоді Змій сказав, що переоре сам замість коняки. От Кузьма й Дем'ян запрягли Змія в плуга та так аж до самого моря переорали світ. З того часу коло нашого села вали стережуть людей від ворогів та нашествия змії.

(Записано від Мукань Фросини Данилівни, 1928 р.н.)

Змієві вали

Давним-давно зустрілися у смертельному поєдинку велетенський Змій-людоджер і святий Юрій. Довго вони билися, не один день, не одну ніч. Святий Юрій врешті переміг. А тоді запряг Змія у величезний плуг і почав ним орати. От оре він, оре не одну нічку, не один день. Наорав святий Юрій вали високі аж до самого синього моря. Змій не витримав такої роботи і вмер.

З того часі оті вали і називаються Змієві. Так люди кажуть...

(Записано від Слюсаренко Ольги Тихонівни, 1925 р.н.)

Легенда про Явдошин Яр

Недалеко від села є ліс, а в ньому яр, який називають Явдошин. А історія назви така. Жив у селі пан, маєток якого знаходився біля самого лісу. Мав він доньку, панночку Явдокію. Вона часто ходила в ліс прогулятись. Знайшла дуже гарний яр. На його схилах першими розцвітали проліски, конвалії. Під могутніми дубами, що росли в яру, вона любила відпочивати. Тут вона вперше зустрілася зі своїм коханням, бідним парубком із сусіднього села. Та не такого чоловіка для своєї доньки хотів пан. Він негайно посватав її з першим зустрічним паничем. Ось і день весілля. Явдокія попросилась у батька погуляти лісом востаннє. Так пішла вона і не повернулася. Знайшли її на третій день повішаною на дубі. Та й коханого хлопця ніхто більше не бачив з того часу. А яр люди назвали Явдошиним.

(Записано у 2009 році від Гранковської Н.О.)

Легенда про криницю зі свяченою водою

В далекі, далекі часи, коли навкруги були лише поля, засіяні пшеницею та житом, у долині, біля невеличкої річечки, була криничка. В жнивну пору кожен спішив до неї напитися холодної води. Але, ідучи до кринички, люди витоптали стежку по панському полю. Дізнався про це пан, на ймення Борщ, дуже розгнівався і наказав закидати криницю. У народі кажуть, що великий гріх буде тому, хто не дасть людям води. Не обминула кара Божа і цього пана. Невдовзі панське тіло обсипали страшні болячки та недуги. І снився панові дивний сон, ніби голос Божий йому наказав: «Покайся, грішнику, поверни людям воду, а тоді зцілишся нею».

Криниця зі свяченою водою

Одразу Борщ віддав наказ наймитам розчистити криницю, викласти камінцями, щоб більше не замулювалася вода, зробити дерев'яну цябрину. Священник освятив криничку. Пан напився води, обмив своє уражене тіло і...одужав. Після цього воду з криниці стали називати свяченою.

З часом коло криниці стали селитися люди. Так утворилося нове поселення. Криниця довгий час була єдиною для багатьох дворів. Вона продовжувала радувати людей холодною і смачною водою.

Уже нема того хреста з іконою і рушником, біля яких святили воду в криниці. Дерев'яну цябрину люди змінили на металеву. Вода ж у криниці залишилась такою ж доброю, як і багато-багато років тому. Біля кринички було засновано село Борщове.

(Записано від Чернеги Дуні Степанівни. 1939 р.н.)

Переказ про війну

Мій батько, Павло Грабовський, розповідав, що в ті тяжкі дні війни частини 6 та 12 армій скупчилися у трикутнику між селами Копенкувате, Підвисоке та містом Умань. Ворожі танки перекрили шлях до відступу. Кілька днів наші бійці чинили відчайдушний опір гітлерівцям. Вороже кільце поступово стискалося. Фашистські літаки з увімкненими сиренами, на бриючому польоті, сильно бомбардували і обстрілювали з кулеметів наші позиції. Село Копенкувате неодноразово переходило з рук в руки. 3 серпня 1941 року, о 2-й годині дня бійців ознайомили з наказом, що армія знаходиться в оточенні, боєприпаси закінчуються, тому необхідно знищити архіви і виходити з оточення невеликими групами.

В той час мій батько допомагав виносити з поля поранених бійців. Становище було безнадійним. Скалічених офіцерів і солдат рознесли по хатах. Деякі селяни брали до себе в дім по 5-6 поранених. Персонал госпіталю, окрім жінок-медсестер, які залишилися в селі, щоб лікувати поранених, зібрався в одну групу в надії вийти за межі села. Але ця спроба не вдалася. Група лікарів та санітарів нарвалася на ворожу засідку, опинилася під дулами ворожих автоматів.

В той час я навчався у технічному училищі в Умані. Вранці з товаришем сиділи на околиці міста біля центральної дороги і спостерігали, як гітлерівці ведуть полонених до глиняного кар'єру цегельного заводу. Уже під обід у траві, обабіч дороги ми знайшли гвинтівку і захоvalи її під містком, поблизу села Полянецьке.

Ми з товаришем були одягнені в потертий селянський одяг, тому на нас не звертали уваги гітлерівці, що проходили повз. Скоро шлях обезлюднів. Враз з-за пагорба з'вилася невелика група полонених, яку охороняли двоє фашистів. Коли підійшли ближче, я впізнав свого батька, що вирізнявся серед солдат цивільним одягом. Біля містка кілька бранців кинулися в чагарник. За ними, стріляючи на ходу, побіг один із конвоїрів. Я до цих пір не можу зрозуміти, як це сталося. В одну мить я стрибнув на плечі охороннику, що залишився біля полонених. У цей час підоспів батько. Зав'язалася бійка. Кілька полонених

нам допомогли прикінчити гітлерівця-конвоїра. За якусь мить бранці розбіглися навсербіч. Ми з татом прихопили гвинтівку і побігли чимдуж.

Батько заховав гвинтівку, позначивши місце. Ми попрямували обхідними шляхами до рідного села.

Через деякий час батько став учасником підпілля. Згодом він організував на горищі складу схованку для зберігання зброї.

У серпні 1943 року партизани активізували свою діяльність в нашому регіоні, брали під контроль навіть малонаселені пункти. Так партизанський загін під керівництвом Суського Петра розташувався в Небелівці. Де б не з'являлися партизани, вони завжди мали підтримку з боку місцевого населення.

(Записано від Грабовського Віктора Павловича, 1931 р.н.)

Переказ про війну

На місці, де на даний момент розташувався клуб, була церква. Під час війни в парку стояло шириною в два метри загородження зі снарядів. Як іти від клубу стежиною, біля інтернату, там була криниця, яку охороняли німці. Посередені була велика куча, трофеї: шинелі, всяка всячина та ін. А наші солдати, що потрапили до полону, розбирали і перебирали те все. Були між ними і наші партизани. Їх ватажок потрапив сюди і працював разом із солдатами. Але сам був очільником партизан, які постійно ходили до нашої хати.

Моя мати випікала хліб партизанам. Засобом до зв'язку служила стіна. Як тільки партизани постукають у задню стінку три рази, то мама знає, що це вони, у відповідь стукає їм один раз. Так відбувалася передача хліба. Тоді я була зовсім мала, але розуміла, що велася домовленість партизан з моєю мамою про передачу хліба і їжі. Ми годували корову, і мама просила мене віднести німцям двоє яєць, а полоненим – молока. Вони, німці, мене пропускали, вочевидь звикли до моєї появи, бо полонених тут тримали майже місяць. Звідти я приносила у коробочці записку мамі.

Прошло зовсім мало часу після передачі записок, як загорілася церква, а там на той час знаходився увесь німецький персонал. Вони тікали, а снаряди вибухали з величезною силою.

А один з них повалив наш дім, бо потрапив на хлів і лихою долею зсунувся на хату. Було зруйновано багато будинків.

Земля наша засіяна людськими кістками і полита людською кров'ю. Багато селян (231) брали участь у боях з фашистами, а 94 загинули смертю хоробрих на фронті. 14 березня 1944 року – день визволення від гітлерівцівських окупантів. Жителі села відзначають цей день як велике свято.

(Записано у 2009 році від Бабанського В.П., 1959 р.н.)

Рукомесництво села Копенкувате

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Кнурова Олена Іванівна.

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому населеному пункті з: 1948 р.

Опитування проводила: Кузьменко Ольга.

Адреса респондента: вул. Уляни Громової, 34.

Кнурова Олена Іванівна

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Шимерчук Ніна
Несторівна, 1950 р.н.

Місце народження: с.Копенкувате

Мешкає в цьому селі з: 1950 р.

Опитування проводила: Бурка Катерина

Адреса респондента: вул. Центральна,13

1.Почала займатися цим ремеслом коли вийшла на пенсію.

2. Вишивати навчилась сама, по журналам.

3. Оздоблює: рушники, серветки, наволочки, скатертини.

4. Використовує нитки: муліне, шовкові .

5. Техніка вишивання: хрестик.

6. Виготовляє речі для дітей, внуків та друзів .

7. Використовує шовкові нитки, п'яльце (рамку) та дрібну голку.

8. Навчила вишивати дочок та онучок.

9.Орнаментує тканину квітами, тваринками, та геометричними елементами. Вовки – то символ оберегу сім'ї та хати; коні – посил на добробут.

10. Зазвичай займається вишиванням взимку.

11. Над своїми виробами не працює в церковні свята.

*Картина «Фруктовий етюд». Картина «Вовки».
Робота Шимерчук Ніни Несторівни, 1950 р.н.*

*Подушки для декору, виготовлені Шимерчук Ніною
Несторівною, 1950 р.н.*

Село: Копенкувате
Район: Новоархангельський
Область: Кіровоградська
Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: П'янчук Ганна
Фоківна, 1953 р.н.

Місце народження: с.Копенкувате
Мешкає в цьому селі з: 1953 р.
Опитування проводила: Шеян Аліна
Адреса респондента: вул. Центральна, 33

1. Почала займатися цим ремеслом ще в юності.
2. Вишивати навчилась сама, по книжкам .
3. Оздоблює сорочки, рушники, серветки, наволочки, скатертини та накидки.
4. Використовує нитки, які розторочує з хусток.
5. Техніка вишивання: хрестик та гладь.
6. Виготовляє речі для дітей, внуків та друзів .
7. Використовує шовкові нитки, п'яльця (рамку) та дрібну голку.
8. Навчила вишивати дочок на внучок.
9. Орнаментує тканину квітами, тваринками, янголами та геометричними елементами.
10. Зазвичай займається вишиванням взимку.
11. Над своїми виробами не працює в церковні свята .

Вишивані серветки. Робота П'янчук Ганни Фоківни, 1953 р.н.

*Пошивки (наволочки).
Робота П'янчук Ганни Фоківни, 1953 р.н.*

*Серветки.
Робота П'янчук Ганни Фоківни, 1953 р.н.*

*Рушник «Кілковий».
Робота П'яничук Ганни Фоківни, 1953 р.н.*

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Степанюк

Лариса Борисівна, 1977 р.н.

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому селі з: 1977 р.

Опитування проводила: Юдакова Каріна

Адреса респондента: вул. Центральна, 31

1. Почала займатись в'язанням у 39 років.
2. В'язати іграшки навчилась самостійно за допомогою Інтернету. Її мати – Ніна Нестерівна передала дочці свою майстерність вишивати подушки.
3. Виготовляє іграшки для родичів. *«Тягнуть жеребки, кому яка іграшка попадеться, – говорить Лариса Борисівна.»*
4. Основа в'яжеться спицями, нитки називаються тракта. Ножки баранчика (іграшки) в'яжуться крючком, техніка в'язання яку також використовує Лариса – витягнуті петлі, в'яжуться крючком. Усередину своїх іграшок вона вкладає синтепон.
5. Зазвичай в'яже взимку.

*Іграшки, виготовлені Степанюк Ларисою Борисівною,
1977 р.н.*

Играшка «Бегемотик»

Играшка «Медведик»

Играшка «Баранчик»

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Кучеренко Тамара Борисівна, 1955 р.н.

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому селі з: 1955 р.

Опитування проводила: Поліщук Вікторія

Адреса респондента: вул. Центральна, 13

1. Вишиває бісером упродовж 2–3 років – картини, рушники.
2. Навчилася самостійно.
3. Вишиває чеським бісером, бо «наш» не лягає і різного розміру. *«Можна шити місінню, але я пробувала... важко. Важко засилати голку, треба ...Саме краще нитками, і то шовковими, маленькою голкою»*, – говорить Тамара Миколаївна.
4. Всі картини вишивала справа-наліво, але картину «Марія з дитиною» шила знизу-догори.
5. Свою майстерність передала своїй дочці.
6. Вишиває для родичів, для онучки вишила картину «Янголятко»
7. Свої картини вишиває взимку.

Картина «Україночка»

Картина «Марія з дитиною»

Картина «Вірність»

Картина «Янголятко»

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Делікатна Ольга Іванівна, 1970 р.н

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому селі з: 1970 р.

Опитування проводила: Шеян Аліна

1. Свою майстерність передала їй мати.
2. Вишиває сорочки, подушку для онука, плед.
3. На день народження онука вишила подушку, сорочку – дочці на захист диплому
4. Сорочки шились саморучно, але не всі, вишивала бісером, нитками, в'язала плед за допомогою спиць та крючка «матівами».
5. Речі виготовляє родичам.
6. Навчила свою дочку та невістку вишивати.
7. Виробляє речі взимку.

Плед для онука

Подушка онуку

Покривало

Сорочка для доньки

Орнамент сорочки старовинної

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Якимчук Стася
Василівна, 1944 р.н.

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому селі з: 1944 р.

Опитування проводила: Бурка Катерина

Адреса респондента: вул. Покровська, 8

1. *«Була ще в школі, мама моя вишивала, а я так.. вона вишила а я взяла розторочила, та й собі по дірочках вишивала»,* – говорить Стася Василівна.
2. Вишиває покривала, коврики на стільці, лавки; ікони і картини.
3. В'язала костюмчики для внуків та друзів.
4. Вишиває нитками, торочить речі на нитки, вишиває гладдю, в'яже.
5. Має трьох дочок, дві унаслідували материнську майстерність.
6. Виготовляє речі взимку.

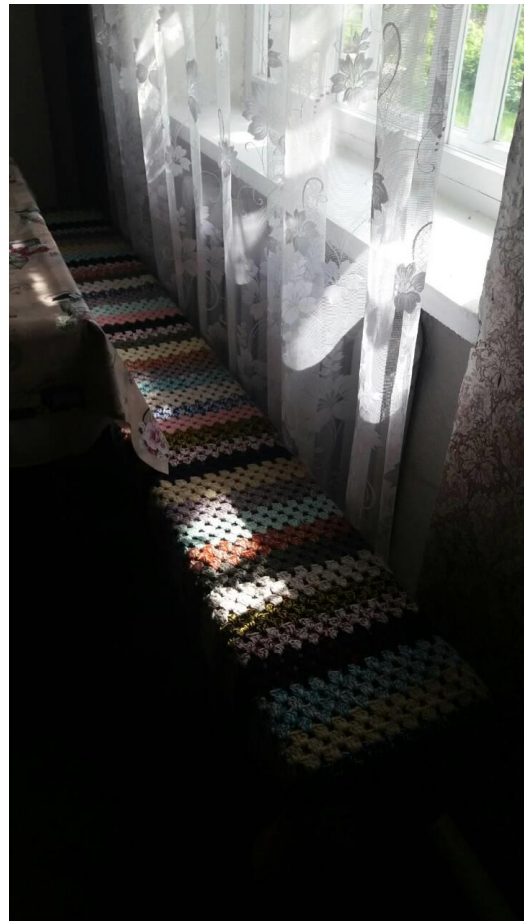
*Стася Василівна та студентки 1 курсу
на фольклорній практиці*

Покривало

Вишитий рушник

Коврик на лавку

Коврики на стільці

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Сичова Людмила Іванівна, 1951 р.н.

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому селі з: 1951 р.

Опитування проводила: Поліщук Вікторія

Адреса респондента: вул. Шкільна, 11

1. Почала займатися цим ремеслом зі школи.
2. *«Мою маму навчила ще її кума, мама робила і я коло неї».*
3. Вишивала рушники для хліба на весілля.
4. Використовує домоткане полотно.
5. Використовується рамочка у формі правильного шестикутника. На ту рамочку набиваються по краю гвіздочки, тоді натягуються нитки. Основу раніше робили на 10 номер ниток. Тоді поверх тієї основи натягувалися нитки ірис. Тоді воно зв'язується. Тоді береться звичайна щітка з місінню, і воно розпушується.
6. Використовуються нитки, рамочка, голка, гвіздочки, щітка.
7. Дочка теж займається рукоділлям.

Ікона для благословіння

Ручна робота

Весільна сорочка (початок ХХ століття)

Вишитий рушник

Село: Копенкувате

Район: Новоархангельський

Область: Кіровоградська

Прізвище, ім'я, по-батькові респондента: Плаксива Олександра
Макарівна, 1937 р.н.

Місце народження: с. Копенкувате

Мешкає в цьому селі: від народження

Опитування проводила: Циганок Оксана Олександрівна

Пошивки

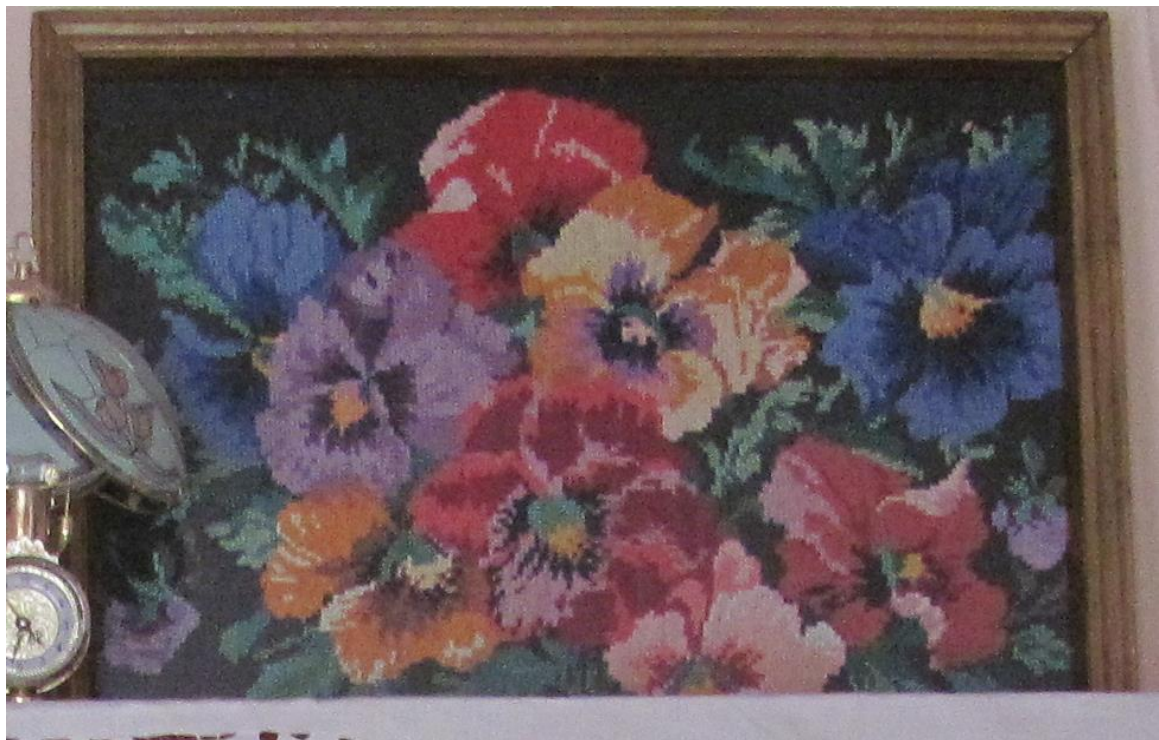
Кілковий вишиваний рушник

Вишивана картина і серветки

Кілковий вишиваний рушник

Вишивані картини

Пошивки (наволочки)

Божник.

Вишивана картина

Вишивана картина

Вишивана картина

Вишивана картина

*Старовинний сюжетний рушник
(колекція Наталії Гранковської)*

*Старовинний рушник
(колекція Наталії Гранковської)*

*Рушник. Середина ХХ століття
(колекція Наталії Гранковської)*

Зразки оздоблення сільських хат

